

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND TALLINNAS

Eraõiguse instituut

Julia Baulina

KOHTU SELGITAMISKOHUSTUS HAGIMENETLUSES

Magistritöö

Juhendaja

mag. iur. Kai Härmand

TALLINN

2014

TIITLEHT

SISUKORD

SISSEJUHATUS -----	3
I. KOHTU SELGITAMISKOHUSTUSE PÕHIMÕTE -----	6
1.1. Kohtu selgitamiskohustuse eesmärgid -----	6
1.2. Eestis kehtinud menetlusseadustike võrdlemine -----	10
1.3. Kohtunik selgitamiskohustuse täitmisel -----	14
1.4. Kohtu selgitamiskohustuse seos teiste tsiviilkohtumenetluse põhimõtetega -----	16
1.4.1. Kohtu selgitamiskohustus ja tsiviilkohtumenetluse dispositiivsus -----	17
1.4.2. Kohtu selgitamiskohustus ja võistlevuse põhimõte -----	18
1.4.3. Kohtu selgitamiskohustus ja poolte võrdsuse printsiip -----	19
1.4.4. Kohtu selgitamiskohustus ja kohtuniku erapooletuse põhimõte-----	22
1.4.5. Kohtu selgitamiskohustus ja menetlusökoonoomia põhimõte -----	23
1.4.6. Kohtu selgitamiskohustus ja õigus esindajale-----	25
II. KOHTU SELGITAMISKOHUSTUSE TÄITMINE HAGIMENETLUSES -----	29
2.1. Kohtu selgitamiskohustus seoses hagi ja vastuhagi esitamisega-----	29
2.2. Kohtu selgitamiskohustus ja hagi ese -----	33
2.3. Kohtu selgitamiskohustus ja alternatiivsed nõuded-----	34
2.4. Kohtu selgitamiskohustus ja nõuete kvalifitseerimine -----	38
2.5. Kohtu selgitamiskohustus ja hagi alus -----	41
2.6. Kohtu selgitamiskohustus ja hagi muutmine-----	45
2.7. Kohtu selgitamiskohustus ja tõendite esitamine-----	48
2.8. Kohtu selgitamiskohustus ja kompromissi sõlmimise soodustamine -----	54
2.9. Kohtu selgitamiskohustuse täitmise viis ja aeg-----	56
2.10. Kohtu selgitamiskohustuse rikkumise tagajärjed-----	58
KOKKUVÕTTE -----	60
Резюме -----	65
KASUTATUD LÜHENDID -----	72
KASUTATUD KIRJANDUS -----	73
KASUTATUD ÕIGUSAKTID -----	75
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA -----	76

SISSEJUHATUS

Kaasaaegne hagimenetlus loetakse võistlevaks protsessiks, kus pooled ise otsustavad kas ja kuidas nad menetluses osalevad ning saavutavad oma nõuete rahuldamist. Kuid kohtupraktika näitab, et üha sagedamini ilmuvad kohtuotsused, kus Riigikohus pöörab madalama astme kohtute tähelepanu sellele, et ka hagimenetluses peavad kohtud selgitamiskohustuse täitma. Seoses sellega tekib küsimus, kui suur on kohtul õigus ja/või kohustus selgitada pooltele nende võimalused menetluses ja ise välja selgitada asja lahendamiseks olulised asjaolud. Kuivõrd kohus hagimenetluses peab aktiivne olema?

Kehtivas Tsiviilkohtumenetluse seadustikus kohtu selgitamiskohustus on sätestatud mitmetes paragrahvides. See on näiteks TsMS § 4 lg 4, kus on sätestatud, et kohus peab kogu menetluse ajal tegema kõik endast sõltuva, et asi või selle osa lahendataks kompromissiga või muul viisil poolte kokkuleppel, kui see on kohtu hinnangul mõistlik. TsMS § 351 lg 1-2, mis ütleb, et kohus arutab menetlusosalistega vaidlusaluseid asjaolusid ja suhteid vajalikus ulatuses nii faktilisest kui õiguslikust küljest ning võimaldab pooltel esitada iga asjasse puutuvate asjaolude kohta õigel ajal ja täielikult oma seisukoha. TsMS § 392 lg 1, kust tuleneb, et eelmenetluses peab kohus välja selgitama hageja nõuded ja menetlusosaliste seisukohad nende nõuete suhtes, menetlusosaliste taotlused ja vajaduse korral teiste menetlusosaliste seisukohad nende suhtes, menetlusosaliste faktilised ja õiguslikud väited esitatud nõuete ja väidete kohta, tõendid jne. Üldiselt öeldes, kohtu selgitamiskohustuse peamiseks ülesanneteks on selgitada pooltele menetluslikud küsimused ja tagada tsiviilasja lahendamiseks vajalike asjaolude väljaselgitamist.

Selgitamiskohustus iseloomustab eelkõige haldusmenetlust, kus see on uurimisprintsipi koostisosaks ja hõlmab kohtu kohustust vajadusel abistada kaebajat asjakohase taotluse valikul. Samuti hõlmab see ka kohustuse juhtida menetlusosalise tähelepanu menetlusliku taotluse esitamise võimalusele olukorras, kus taotluse esitamata jätmine võib kaasa tuua kohtuliku kaitse võimaluse kaotamise. See on põhjendatud sellega, et erinevalt eelduslikult võrdsete osapooltega tsiviilõiguslikest suhetest on kaebaja haldusõigussuhtes üldjuhul nõrgemal positsioonil kui haldusorgan.¹ Samuti hagita menetluses kohtu roll on ka palju aktiivsem võrreldes hagimenetlusega. Käesolevas töös on käsitletud kohtu selgitamiskohustus ainult hagimenetluses, kus sõltumata sellest, et pooled asuvad võrdsetes positsioonides ja

¹R. Narits (juhtivautor) jt. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne 2012, § 15. Elektrooniliselt kättesaadav: <http://www.pohiseadus.ee/>.

hagimenetlust iseloomustab pigem võistlevus, teatud määral kohtul ka kehtib selgitamiskohustus.

Kui isiku õigused on rikutud, siis tal on Eesti Vabariigi põhiseadusest tulenev õigus pöörduda oma õiguste kaitsmiseks kohtusse. See on iga isiku põhiõigus ja iga õigusriigi keskseks põhimõtteks.² Hagimenetluses peavad pooled ise olema aktiivsed oma nõuete rahuldamise saavutamiseks või vastaspoole nõuete rahuldamata jätmiseks. Õigusteadus on spetsiifiline valdkond, kus tavalistel isikutel võivad puududa piisavad teadmised oma õiguste kaitsmiseks. Muidugi isik, kes leiab, et tema õigusi on rikutud võib pöörduda oma õiguste kaitsmisel asjatundjatele kvalifitseeritud abi saamiseks, kuid niisugust kohustust isikul pole. Seega tekib küsimus, kas olukord, kus isiku õigused on jäetud kaitsmata üksnes seetõttu, et ta ei ole asjatundja õiguse valdkonnas, on õiglane? Kohtu selgitamiskohustus on hea vahend selle situatsiooni kõrvaldamiseks. Kuid selgitamiskohustus ei ole piiramatult. Kus need piirid asuvad praktikas on päris raske küsimus.

Käesoleva magistr töö eesmärgiks on õiguskirjanduse ja kohtupraktika analüüsimise kaudu uurida, kus asuvad selgitamiskohustuse piirid hagimenetluses ning kuidas praktikas saavutatakse tasakaalu kohtu selgitamiskohustuse ja poolte võistlevuse vahel.

Autori arvates, käesoleva töö aktuaalsus seisneb selles, et tulenevalt kohtupraktikast, kohtu selgitamiskohustuse täitmise vajadusele pööratakse hagimenetluses üha rohkem tähelepanu. Kohtu selgitamiskohustuse rikkumine on sageli edasikaebuse esitamise aluseks. See omakorda näitab, et tegelikult selgitamiskohustuse täitmisega praktikas tekib palju probleeme.

Õiguskirjanduses praegu ka hakati pöörama kohtu selgitamiskohustusele hagimenetluses rohkem tähelepanu. Selle teema mõned aspektid on käsitletud paljudes artiklides. See on näiteks Indrek Sootsa magistr töö, kus on uuritud selgitamiskohustus seoses asjaolude ja tõendite esitamisega, Margit Vutt kohtupraktika analüüs, kus on pööratud tähelepanu kohtu selgitamiskohustusele seoses hagi eseme ja alusega, Tambet Tampuu artikkel, kus on käsitletud selgitamiskohustus seoses alternatiivsete nõuetega hagimenetluses jne. Käesoleva magistr töö autori ülesandeks on samuti üles ehitada terviklikku pilti ning võimalikult laiemalt käsitleda kohtu selgitamiskohustust hagimenetluses.

Magistr töö põhiosa on jaotatud kaheks peatükiks. Esimeses peatükis on käsitletud kohtu selgitamiskohustus üldiselt. Siin autor pööras oma tähelepanu selgitamiskohustuse

² R. Narits jt. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne 2012, § 15.

põhimõttele varasemates menetluse seadustikes, uuris kuidas muutus aja jooksul selgitamiskohustuse täitmise vajadus ja olulisus. Samuti käsitleb autor selgitamiskohustuse peamisi eesmärke ja seost teiste tsiviilkohtumenetluse põhimõtetega, niisuguste nagu dispositiivsus, võistlevus, poolte võrdsus, kohtu erapooletus, õigus esindajale jne. Samuti esimeses peatükis on käsitletud kohtuniku, kui isiku käitumine selgitamiskohustuse täitmisel.

Töö teine peatükk on pühendatud kohtu selgitamiskohustusega seotud praktilistele küsimustele. Siin on uuritud nii Riigi- kui ka Ringkohtulahendid ning käsitletud kohtu selgitamiskohustuse täitmine seoses hagi esitamisega, hagi aluse ja eseme muutmisega, tõendite esitamisega, poolte vahel kompromissi sõlmimisega, samuti selle täitamata jätmise tagajärjed ja teised küsimused. Kokkuvõttes on esitatud magistritöö peamised järeldused.

Käesoleva töö kirjutamisel autor kasutab eelkõige analüüsivat meetodit.

Magistritöö allikatena on kasutatud nii Eesti kui ka välismaalast õiguskirjandust. Töös on analüüsitud selgitamiskohustuse temaga seotud mitmeid Juridica artikleid. Samuti töö allikate suure osa moodustab Eesti Vabariigi kohtupraktika.

Käesoleva magistritöö kirjutamisel autor püstitab järgmised hüpoteesid:

1. Kohtu selgitamiskohustuse täitmise olulisus hagimenetluses suureneb.
2. Kohtu selgitamiskohustuse täitmine on hädavajalik hagimenetluses.
3. Kohtu aktiivsus hagimenetluses, sh selgitamiskohustuse täitmine, ei tohi väljuda osapoolte poolt esitatust.
4. Kohtu selgitamiskohustuse põhimõtte piirid asuvad seal, kus nende ületamine toob kaasa ka teiste tsiviilkohtumeneluse põhimõtete rikkumise.
5. Poolte võistlevus on peamine põhimõte hagimenetluses, kuid selgitamiskohustuse täitmine on abivahend, mis aitab kohtumenetlust läbi viia.

I. KOHTU SELGITAMISKOHUSTUSE PÕHIMÕTE

1.1. Kohtu selgitamiskohustuse eesmärgid

TsMS §-st 5 tulenevalt hagi menetletakse poolte esitatud asjaolude ja taotluste alusel, lähtudes nõudest. Pooltel on võrdne õigus ja võimalus oma nõuet põhjendada ja vastaspoole esitatu ümber lükata või sellele vastu vaielda. Pool määrab ise, mis asjaolud ta oma nõude põhjendamiseks esitab ja milliste tõenditega neid asjaolusid tõendab.³

Samuti seadusest tuleneb, et tsiviilkohtumenetluse ülesanne on tagada, et kohus lahendaks tsiviilasja õigesti, mõistliku aja jooksul ja võimalikult väikeste kuludega.⁴ Kohus peab õigeaegselt tegema kõik vajaliku asja arutamise ettevalmistamiseks. Menetluse igas staadiumis aitab kohus kaasa sellele, et pooled teeksid oma avaldused õigeaegselt ning täies ulatuses ja suunab asja võimalikult kiirele ja väikeste kuludega lahendamisele.⁵ Sellest tulenevalt, hagimenetluses kui võistlevas menetluses pooled ilmtingimata peavad olema aktiivsed, kuid sellega üheaegselt eksisteerib kohtu selgitamiskohustus, mis on omakorda kohtu aktiivse käitumise väljenduseks. Samad mõisted on sätestatud ka PTCP (Principles of Transnational Civil Procedure) punktis 14, kus on öeldud, et õiglase, kiire ja tõhusa lahenduse saavutamiseks kohus peab olema aktiivseks.⁶

Seoses sellega, tekib küsimus, kus on kohtu selgitamiskohustuse piirid? Mis käitumine peab olema kohtul, et see ei rikkuks teisi tsiviilkohtumenetluse põhimõtteid. Selleks, et vastata nimetatud küsimustele, tuleb eelkõige aru saada, milleks on vajalik kohtu selgitamiskohustus ning mis on selle eesmärgid? Teisisõnu, millega on põhjendatud selle printsiibi rakendamine?

Saksa õiguskirjandusest tulenevalt, kohtu selgitamiskohustus on sotsiaalse õigusriigi üheks väljenduseks.⁷ Õigusriigi aluspõhimõtte omab keerulise struktuuri, mille oluliseks koostisosaks on õiguskindluse põhimõtte, mis tähendab selgust kehtivate õigusnormide sisu osas (õigusselguse põhimõtte) ning loob kindluse kehtiva õigusliku olukorra suhtes.⁸

³ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Vastu võetud 20.04.2005 - RT I, 09.10.2013, 11, § 5lg 2.

⁴ *Ibid*, § 2.

⁵ *Ibid*, § 329 lg 3.

⁶ Principles of Transnational Civil Procedure (PTCP) kommentaaridega. 2004, p 14 Elektrooniliselt kättesaadav: www.unidroit.org/english/principles/civilprocedure/ali-unidroitprinciples-e.pdf

⁷ L. Rosenberg u.a. Zivilprozessrecht. München 2004, S 468.

⁸ R. Narits (juhtivautor) jt. Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne 2012, § 10.

Saksamaa seadusandja lähtub sellest, et sõltumata poolte kohustustest esitada tõendeid, ei tohi välistada kohtuniku olulise rolli. Kohtu aktiivsus peab olema väljendatud eelkõige kohtuniku kohustuses anda seletusi. Kohtunik peab tegema kõik, mis on võimalik selleks, et pooltel oleks võimalus esitada oma arvamusi ja seletusi seoses menetluses käsitletud faktidega.⁹ Juhtudel, kus hageja või kostja osaleb menetluses ilma esindajata, kes omaks piisavaid teadmisi ja oskusi õiguse valdkonnas, osapool ei ole tavaliselt võimeline ise aru saada, mis on kohtuprotsessi jaoks oluline, mis aga mitte ning kuidas oma õigusi korralikult kohtus kaitsta. Selles situatsioonis, kohtu absoluutne ükskõiksus võib olla vastuolus sotsiaalse õigusriigi põhimõttega. Kuid samal ajal kohtu selgitamiskohustus ei ole piiramatu. Selgitamiskohustuse piiride ületamine võib ka rikkuda osapoolle õigusi ning olla menetluse oluliseks rikkumiseks. Selleks, et niisugust situatsiooni ei tekiks, ei tohi autori arvates selgitamiskohustuse täitmisel väljuda eelkõige selgitamiskohustuse eesmärkide piiridest.

Kohtu selgitamiskohustuse eesmärgi on mitu. Esimeseks oluliseks eesmärgiks on tagada poolte esitatu sisu ja menetluse eesmärgi välja selgitamine. Võib lisada, et mõnedes kohtuotsustes käsitleb kohus seda põhimõtet osade kaupa ehk on olemas nii selgitamis- kui ka väljaselgitamiskohustus. Selgitamiskohustuse raames tuleb kohtul selgitada hagejale hagi rahuldamise eelduseks olevaid asjaolusid ning tõendamata asjaolude osas tõendamiskoormist ja tõendamise vajadust, väljaselgitamiskohustuse raames peab kohus välja selgitama kõik segaseks jäänud olulised asjaolud.¹⁰

Kohus peab täpselt kindlaks tegema, mida pooled tahavad saavutada, mis eesmärgid neil on ja milliste vahenditega nad seda teevad. Kohus peab olema veendunud, et ta on õigesti aru saanud poolte esitatust.¹¹ Vajaduse korral kohus peab esitama täiendavaid küsimusi pooltele. Venemaa õiguskirjandusest tuleneb, et kohtuniku aktiivsus tagab ja soodustab materiaalse tõe otsimist. Tõe väljaselgitamine kohtu poolt on eriti oluline seetõttu, et ilma selleta ei oleks võimalik isikutele tagada õiguste efektiivset kaitset.¹² Efektiivse kaitse tagamine on Venemaa tsiviilkohtumenetluse üheks eesmärgiks.¹³ Eesti Vabariigi seaduse järgi tsiviilkohtumenetluse ülesanne - lahendada tsiviilasi õigesti, mõistliku aja jooksul ja võimalikult väikeste kuludega. Sellest tuleneb, et esikohal on õige lahend, kuid selle tegemine ei ole võimalik, kui asjaolud ei ole piisavalt selged.

⁹С. Алехина и др. Гражданский процесс зарубежных стран. Издательство Проспект 2008, стр. 32-33.

¹⁰Tallinna RnKo 09.02.2011 asjas nr 2-08-89557 p 11.

¹¹I. Soots. Selgitamiskohustus hagimenetluses. Juridica V/2011, lk 324.

¹²Е. Чесовской. Действует ли принцип объективной истины в гражданском процессе? Российская юстиция, 2001. № 5. с. 16-17.

¹³Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации, ст. 2. Elektrooniliselt kättesaadav: http://www.consultant.ru/popular/gpkrf/8_1.html#p58

Selgitamiskohustuse täitmisega kohus aitab iseendale jõuda otsusele.¹⁴ Selle eesmärk ei ole ühe ega teise poole abistamine, vaid eelkõige kohtu enda jaoks asja ettevalmistamine õiguse kohaldamise võimaldamiseks.

Kui selgitamiskohustuse raames annab kohus pooltele mingid selgitused või juhised, peab ta lisaks veenduma, et pooled sellest on õigesti aru saanud. Juhul, kui pooled ei saanud täpselt aru, mida kohus silmas pidas, peab kohus pooltele seda täpsustama.¹⁵ Veel üheks kohtu selgitamiskohustuse eesmärgiks on vajaduse korral menetluse rangete formaalsete reeglite leevendamine, näiteks hagiavalduses või taotlustes väiksete ja ebaoluliste puuduste ilmnemise juhul või osapoole poolt väikse hilinemisega seoses.¹⁶

Kohtu selgitamiskohustuse kaudu täidetakse ka põhiseadusest tuleneva õigusliku ärakuulamise põhimõtet.¹⁷ PS § 24 lg 2 ütleb, et igaühel on õigus olla oma kohtuasja arutamise juures. Selgitamiskohustuse kaudu tagab kohus, et menetlusosaline saaks anda oma seisukoha iga esitatud faktilise asjaolu, õigusliku väite ja tõendi suhtes. Tsiviilkohtumenetluse seadustikus see on sätestatud mitmetes normides. Näiteks TsMS §-st 351 tuleneb, et kohus arutab menetlusosalistega vaidlusaluseid asjaolusid ja suhteid vajalikus ulatuses nii faktilisest kui õiguslikust küljest ning võimaldab pooltel esitada kõigi asjasse puutuvate asjaolude kohta õigel ajal ja täielikult oma seisukoha. Sama tuleneb ka TsMS § 348 lg-st 3, kus on sätestatud kohtu kohustus tagama, et menetlusosalistel on iga asja lahendamiseks olulise asjaolu suhtes võimalik avaldada oma arvamust.

Korralik selgitamiskohustuse täitmine annab kohtunikule võimaluse struktureerida menetlust ja kontsentreerida nendel asjaoludel, mille tagajärjel vaidlus on tekkinud.¹⁸ Kohtunik keskendub nendel asjaoludel, mis on olulised vaidluse lahendamiseks ning jätab ebaolulisi ja asjasse mitte puutuvaid asjaolusid kõrvale, sellega vähendades ülekoormamist ebaoluliste materjalidega. See aitab tagada tsiviilasja lahendamist õigesti, mõistliku aja jooksul ja võimalikult väikeste kuludega. Menetluse struktureerimine kohtu poolt on vajalik ja eriti oluline raskete ja keeruliste kaasuste lahendamisel.¹⁹ Sellest tuleneb, et raskete kaasuste lahendamisel selgitamiskohustus on eriti oluline. Eksisteerib ka teine arvamus, mis seisneb

¹⁴**V. Kõve.** Tsiviilkohtumenetluse kiirendamise võimalused ja nendega seotud ohud. Juridica IX/2012, lk 668.

¹⁵**H.-J. Musielak.** Kommentar zur Zivilprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz. München 2013, §-139.

¹⁶**В.Мусина** и др. Гражданский процесс.Издательство «Спарк»1998. Elektrooniliselt kättesaadav: <http://lawdiss.org.ua/books/025.doc.html>

¹⁷**I. Soots.** Asjaolude ja tõendite esitamine hagimenetluses – kas poolte või kohtu ülesanne? Magistriröö. Tartu 2010, lk 69-70.

¹⁸**I. Soots.** Selgitamiskohustus hagimenetluses. Juridica V/2011, lk 324.

¹⁹Principles of Transnational Civil Procedure (PTCP) kommentaaridega. 2004, p-14B Elektrooniliselt kättesaadav: www.unidroit.org/english/principles/civilprocedure/ali-unidroitprinciples-e.pdf

selles, et kohtu selgitamiskohustuse täitmine võib olla oluliseks ka väiksemate kohtuvaidluste menetlemisel, kuna väiksemahulistes vaidlustes ei ole õiguslike esindajate osalemine otstarbekas, mistõttu on kohtu selgitamiskohustus mõnedel juhtudel suurem kui tavaliselt.²⁰

Ülaltoodust tulenevalt, kohtu selgitamiskohustuse eesmärkideks on ka menetluse struktureerimine ja menetluse jaoks ebaoluliste asjaolude kõrvale jätmine.

Selgitamiskohustusel on ka menetluse ökonomia eesmärk.²¹ See on eriti oluline, kuna kohtumenetluse pikaajaline kestvus on üheks probleemiks tänapäeval. Villu Kõve 2012. aasta *Juridica* artiklis on käsitletud tsiviilkohtumenetluse kiirendamise võimalused. Artikli aluseks on tsiviilprotsessiga seotud isikute anketeerimine. Nende hulgas on advokaadid, kohtunikud ning juristid. Uurimise alusel ainult 6% küsitletuist arvavad, et tsiviilkohtumenetlus venib harva või üldse mitte. 38% arvavad, et menetlus venib reeglina ebamõistlikult või tihti. Koguni 32% küsitletuist arvavad, et menetluse venimine sõltub kohtu või kohtunikust, ning 24% arvasid, et asja venimine sõltub asja liigist.²² Olulised järeldused on võimalik teha ka vastuste alusel, mis on seotud venitamise põhjustega. Vastustest tuleneb, et 60% küsitletuist arvavad, et peamiseks tsiviilkohtumenetluse venimise põhjuseks on kohtunike suutmatus või tahtmatus menetlust juhtida või ohjata.²³

Villu Kõve poolt teostatud uurimise alusel võib järeldada, et kohtumenetluse venimine on kasaaegse tsiviilkohtumenetluse reaalseks probleemiks ning suures osas selle põhjuseks on kohtu käitumine ehk see, kuidas ta juhib tsiviilkohtumenetlust, kui aktiivne ta on ning kuidas täidab oma selgitamiskohustuse.

Samadele järeldustele jõudsid F.Wolter ja J. Keders oma artiklis, mille eesmärgiks oli uurida tsiviilkohtumenetluse pikaajalise kestvuse põhjusi Saksamaal. Uuring näitas, et iga kolmas tsiviilkohtumenetlus kestab kauem kohtu ebapiisava kaasaitamise menetlusele tõttu.²⁴

Kohtu selgitamiskohustuse eesmärgiks on ka vältida üllatuslikke otsusi poolte jaoks.²⁵ Võib öelda, et otsus on üllatuslik, juhul, kui kohus tugineb otsust tehes asjaoludele, mis ei olnud menetluses arutatud. Sellest tulenevalt, üllatuslike otsuste tegemisest ärahoidmiseks kohtu

²⁰**M. Torga.** Euroopa Liidu tasandil tsiviilkohtumenetlust reguleerivate määruste rakenduspraktika: Balti riikide kodemus. III Eesti kogemus. Uurimus 2012, lk 127.

²¹**I. Soots.** Selgitamiskohustus hagimenetluses. *Juridica* V/2011, lk 324.

²²**V. Kõve.** Tsiviilkohtumenetluse kiirendamise võimalused ja nendega seotud ohud. *Juridica* IX/2012, lk 661-662.

²³*Ibid*, lk 662.

²⁴**F. Wolter, J. Keders.** Langdauernde Zivilverfahren – Ursachenüberlanger Verfahrensdauern und Abhilfemöglichkeiten. *NJW* 2013, heft 24, S 1702.

²⁵**I. Soots.** Selgitamiskohustus hagimenetluses. *Juridica* V/2011, lk 324.

selgitamiskohustuse kaudu on TsMS-s ettenähtud mitu normi. Nii näiteks TsMS § 351 lõikest 1 tulenevalt arutab kohus menetlusosalistega vaidlusaluseid asjaolusid ja suhteid vajalikus ulatuses nii faktilisest, kui õiguslikust küljest. Sama paragrahvi lõikes 2 on sätestatud, et kohus võimaldab pooltel esitada kõikide asjasse puutuvate asjaolude kohta õigel ajal ja täielikult oma seisukoha. Samuti kohus võib otsust tehes tugineda üksnes tõenditele, mida pooltel oli võimalik uurida, ja asjaoludele, mille kohta oli pooltel võimalik oma arvamust avaldada.²⁶ Kui osapoolel niisugust võimalust ei olnud, ei saa kohus otsuse tegemisel neid tõendeid arvesse võtta. Sellisel juhul niisugust kohtuotsust võib pidada üllatuslikuks.

Üllatuslike otsuste vältimiseks peab kohus selgitamiskohustuse raames TsMS § 392 lg 1 p 3 järgi küsima kostjalt, kas ta vaidleb hageja esitatud asjaoludele vastu või võtab need omaks. Kui pool ei ole faktilise väite kohta oma seisukoha avaldanud, saab seda omaksvõtuks lugeda üksnes siis, kui kohus osapoolle seisukoha selle asjaolu kohta on küsinud, ning alles siis, kui pool ei avalda pärast seda otseselt või kaudselt tahet asjaolu vaidlustada. Sellest nõudest tulenevalt, peab kohus enda jaoks selgeks tegema, missugused asjaolud on üks või teine pool või mõlemad pooled omaks võtnud ning millal ja mis viisil on omaksvõtt toimunud.²⁷

Kohtu selgitamiskohustus aitab kohtunikule tagada, et õiglane kohtupidamine toimuks mõistliku aja jooksul ja minimaalsete kuludega. Selgitamiskohustuse korralikul rakendamisel võib saavutada kohtuasja ammendatavat läbivaatamist juba esimese astme kohtus, mis omakorda kõrvaldab poolte vajadust uuesti kohtu poole pöörduda sama vaidluse lahendamiseks.²⁸

1.2.Eestis kehtinud menetlusseadustike võrdlemine

Eesti tsiviilmenetluse seadustike järgi kohtuniku roll hagimenetluses erinevatel aegadel oli erinev. Pärast NSV Liidu kokkuvarisemist kohtupidamine Eestis ja kohtuniku roll tsiviilprotsessis hakas muutuma. Selleks, et aru saada, milles seisnevad need muutused ja mis on selle põhjused, tuleb võrrelda Eesti NSV Tsiviilkoodeksi ja kolme 1993., 1998. ja 2006. aastate Eestis kehtinud menetlusseadustikku.

²⁶Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Vastu võetud 20.04.2005 - RT I, 09.10.2013, 11, 436 lg 3.

²⁷RKTKo 04.01.2012 asjas nr 3-2-1-129-11, p 12.

²⁸I. Soots. Selgitamiskohustus hagimenetluses. Juridica V/2011, lk 324.

Alguses tuleb natuke iseloomustada Nõukogude ajal kehtinud Eesti NSV Tsiviilkodeksi, kuna siin kohtu selgitamiskohustus väga tugevasti väljendatud. Nõukogude ajal aktiivseks olemine oli üheks kohtuniku kohustuseks. Seadusest tulenes, et kohtunik ei tohi piirduda üksnes esitatud seletuste ja materjalidega, vaid peab ta kasutama kõik seadusega ettenähtud abinõud igakülgse, täieliku ja objektiivse menetluse läbiviimiseks.²⁹ Praktikas NSV liidu kohtupidamist võib iseloomustada kui riigikeskse ja totalitaarse protsessi.³⁰ Esimesel kohal alati on avalik huvi, seetõttu NSV liidu kohtuniku volitused olid palju laiemad, võrreldes kaasaegse Eesti kohtunikuga. Näiteks, lähtuvalt Eesti NSV Tsiviilkodeksi §-st 202 oli kohtunikul õigus ületada haginõude piire, kui see oli vajalik ühiskondlike organisatsioonide, kodanike õiguste ja seadusega kaitstud huvide kaitseks.

Kohtuniku roll sai vähemaks ja võistlevuse põhimõtte sai valitsevaks TsKS ja pärast ka TsMS vastuvõtmisega.³¹ Kohtu aktiivsuse vähendamisel oli eelkõige kaks põhjust. Esiteks, Nõukogude Liidu kokkuvarisemisega seoses üritati kõigist nõukogude aja regulatsioonidest distantseeruda.³² Seega, kui Nõukogude Liidu kohtuniku iseloomustab aktiivsus, laiad volitused, siis pärast Nõukogude Liidu kokkuvarisemist kohtuniku roll tsiviilkohtumenetluses hakkas olema passiivsem. Teiseks põhjuseks kohtu aktiivsuse vähendamiseks oli aktiivse kohtuniku väga suur töökormus. Kohtunikel ei olnud piisavalt aega selleks, et enne istungit asja korralikult ette valmistada.³³

1993. aastal hakkas kehtima tsiviilkohtupidamise seadustik, mis kehtis kuni 1. septembrini aasta 1998. Uue seaduse vastuvõtmise vajadus seisnes selles, et kuni 1993. aastani kehtinud tsiviilprotsessikodeks (TsPK) oli „oma aja nähtuseks”. See oli seadus, mis iseloomulik teisele riigikorraldusele ja kohtupidamise põhimõtetele. TsPK ei võimaldanud pidada kohtumenetlust, mis oleks uute ning demokraatlikes riikides väljakujunenud põhimõtetele kooskõlas. Uue TsKS kõige iseloomulikumaks tunnusjooneks oli võistlevuse printsiibi rakendamine. Nüüd pooled olid protsessi keskseteks tegelasteks, mitte kohus ja kohtunik. See tähendas, et kohtuniku endised ülesanded ja aktiivne roll tõendite kogumisel nüüd tagasihoidlikult piirdus rolliga protsessi juhtimisel.³⁴ Kuid samal ajal TsKS-s ei olnud sõnaselgelt võistlevuse põhimõtte väljendatud. Samuti kodeks säilitas sätteid, mis siiski

²⁹ **I. Kull, J. Lahe, J. Ots, M. Torga.** Riigikohtu Tsiviilkollegiumi praktika seadusandja mõjutajana. *Juridica* VIII/2009, lk 567.

³⁰ **H. Schneider.** Kohtud Eestis: minevikus ja tänapäeval. Tartu 1994, lk 33.

³¹ **I. Kull, J. Lahe, J. Ots, M. Torga.** *Juridica* VIII/2009, lk 567.

³² *Ibid.*

³³ *Ibid.*

³⁴ **D. Kiidjärv.** Uusi momente menetlemisel esimese astme kohtus. *Juridica* 10/1998, lk 495.

andsid kohtule õiguse koguda tõendeid omal algatusel.³⁵ Nii näiteks TsKS § 88 lg 2 alusel võis kohus teha pooltele ja teistele protsessiosalistele ettepaneku esitada täiendavaid tõendeid või koguda neid ise omal algatusel. Samuti kohtul eksisteeris kohustus osutada protsessiosaliste soovil neile kaasabi õiguste teostamisel.³⁶ Sellest tulenevalt võib teha järelduse, et osaliselt esines kohtunik menetluses protsessiosaliste nõustajaks. Kohtu asja ettevalmistamine seaduse järgi pidi olema nii põhjalik, et seda saaks katkestamatult lahendada ühel kohtuistungil.³⁷

Tsiviilkohtupidamise seadustikus sätestatud võistlevuse põhimõte on väljendatud eelkõige § 230 lõikes 3, mille järgi ei võinud kohus asjas, milles on seadusega lubatud poolte kokkulepe, tugineda asjaolule, millele pool ei ole ise viidanud asja läbivaatamisel. Samuti nüüd ei olnud kohtul õigust omal algatusel kutsuda uusi tunnistajaid ja nõuda dokumentaalseid tõendeid, kui keegi protsessiosalistest ei ole seda taotlenud ning selles asjas on kokkuleppe sõlmimine seadusega lubatud.³⁸ Otsuse tehes ei võinud kohus: ületada otsuses poole nõuete piire, teha otsust vara osas, mida ei nõutud, ning mõista välja rohkem, kui nõuti. Samuti ei kohaldanud kohus omal algatusel hagi aegumist, kui pooled sellele ei viidanud.³⁹ Nüüd hagi aegumise rakendamine täielikult sõltus poolte dispositiivsest otsusest.⁴⁰

Sellest tulenevalt, ainult mõnedes sätetes oli viidatud menetluse võistlusele. Need olid esimesed sammud kohtu aktiivsuse vähendamiseks. Tegelikult aga seaduste muutmine ei toimunud nii radikaaselt. Pigem kohtupraktikast lähtudes oli võimalik väita, et menetlus muutus palju võistlevamaks.⁴¹ Näiteks Riigikohus teinud palju lahendeid, kus otsustati, et TsKS § 88 kohaselt hagi tõendamise koormis on hagejal. (Nt RKTK lahendites: 3-2-1-8-96, 3-2-1-11-96, 3-2-1-71-98). Oluline on ka Riigikohtulahend nr 3-2-1-31-97, kus peamiseks küsimuseks oli kohtu võimalus viivist vähendada omal algatusel. Kohus viidates TsKS § 230 lg-le 3, mille kohaselt ei või ta asjas, milles poolte kokkulepe on seadusega lubatud, tugineda otsuses asjaolule, millele pool ise ei ole viidanud asja läbivaatamisel, leidis, et omal algatusel kohus viivist vähendada ei saa.

1. septembril 1998. aastal hakkas kehtima uus tsiviilkohtumenetluse seadustik. Uue seaduse väljtöötamise põhjuseks oli menetlusõiguse pidev edasiareng. Tsiviilprotsessimuutused uues

³⁵ Tsiviilkohtupidamise seadustik, vastu võetud 19.05.1993 - RT I 1993, 31, 538, § 88 lõige 2.

³⁶ *Ibid*, § 10 lõige 1.

³⁷ *Ibid*, 161 lg 1.

³⁸ *Ibid*, § 88 lg 2 lause 3.

³⁹ *Ibid*, § 230 lg 2.

⁴⁰ **J. Odar**. Tsiviilasja kohtuliku arutamise piirid esimese, teise ja kolmanda astme kohtus. *Juridica* 1995/III lk 93-95.

⁴¹ **I. Kull, J. Lahe, J. Ots, M. Torga**. *Juridica* VIII/2009, lk 567.

seadustikus olid peamiselt seotud poolte aktiivsuse tõusega, asja lahendamise efektiivsuse ja ökonoomsusega ning menetluse kiirusega. Samuti uue seadustiku eesmärgiks oli sätete täpsustamine, parandamine ning selgemalt esitamine. Seoses sellega, et nüüd tsiviilkohtumenetlust iseloomustab võistlevus, seadusandja tahtis saavutada olukorda, kus seadus oleks arusaadav mitte ainult juristidele, vaid ka tavalistele inimestele.⁴²

1998. aasta TsMS juba otseselt viidab poolte võistlevusele. Nii näiteks tõendite kogumine kohtu omal algatusel oli TsMS § 91 tulenevalt piiratud. Seaduse järgi kumbki pool peab tõendama neid asjaolusid, millele tuginevad tema nõuded ja vastuväited. Tõendeid esitavad pooled ja teised protsessiosalised. Kohus võis teha pooltele ja teistele protsessiosalistele ettepaneku esitada täiendavaid tõendeid. Omal algatusel võis kohus tõendeid koguda ainult avaliku huvi kaitseks.⁴³

Samuti tuleb pöörata tähelepanu sellele, et 1998. aasta menetlusseadustik otseselt sätestab kohtu kõrgendatud selgitamiskohustust situatsioonis, kus poole huvid ei ole esindatud advokaadi poolt. Antud juhul peab kohus selgitama menetlusosalisele protsessitoimingu tegemise või tegemata jätmise tagajärgi, kui selgitamiskohustus on seaduses otse ette nähtud.⁴⁴

Tuleb pöörata tähelepanu ka § 171 lg-le 1, kus on viidatud kohtu aktiivsuskohustusele. Selle kohaselt kohtunik juhhib kohtuistungit ja on asja kollegiaalsel arutamisel kohtuistungil eesistuja, tagades protsessi osalistele asjas tähtsate asjaolude väljaselgitamise võimaluse ning kõrvaldades kohtulikust arutamisest kõik, mis ei puutu läbivaadatavasse asjasse. Selle säte olulisus seisneb selles, et mõned aastad pärast hakkas Riigikohus suunama kohtunikke menetluses aktiivsemalt tegutsema just selle normi laiendatud tõlgenduse kaudu.⁴⁵ Selleks ajaks ilmus arusaam, et tervikuna võistlev protsess ei ole parem lahendus kohtumenetluse läbiviimiseks. Ilmus vajadus kohtu aktiivsuses, et tagada asjatundlik ja kiir kohtuprotsess ning asja õiglane lahendus.⁴⁶

Niisugune tendents on nähtav ka viimaste aastate jooksul, kus kohtu selgitamiskohustuse roll hagimenetluses kasvab. Seda võib näidata 2006. aasta Tsiviilkohtumenetluse seadustiku võrdlemine viimase seadustiku redaktsiooniga. Nii näiteks kohtu aktiivsuse suurenemisele viitab TsMS §-i 4 täiendus, mis oli jõustunud 01.01.2010 aastal, mille järgi juhul, kui kohtu

⁴² **D. Kiidjärv.** Uusi momente menetlemisel esimese astme kohtus. *Juridica* 10/1998, lk 495.

⁴³ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Vastu võetud 22.04.1998 - RT I 1998, 43, 666 1998 §-91 lg 1 ja 2.

⁴⁴ *Ibid*, 10 lg 1

⁴⁵ **I. Kull, J. Lahe, Jaanus Ots, M. Torga.** *Juridica* VIII/2009, lk 568.

⁴⁶ *Ibid*, lk 568.

hinnangul osapoolte kokkuleppe sõlmimine on kohtuasja asjaolusid ning senist menetluskäiku arvestades asja lahendamise huvides vajalik, võib ta kohustada pooli osalema lepitusseaduses sätestatud lepitusmenetluses. Samuti oluline tähelepanu on pööratud perekonnaga ja lapse huvidega seotud hagimenetlusele. Siin kohtu aktiivsus on palju suurem võrreldes 2006. aasta redaktsiooniga. Näiteks tulenevalt TsMS § 384 lg-st 5 lapse heaolu ohustava asjaolu ilmnmisel võib kohus vaidlusalust õigussuhet esialgselt reguleerida omal algatusel sõltumata hagi tagamise avalduse esitamisest. Samuti kohtul on õigus asja lahendamiseks vajalike asjaolude välja selgitamise eesmärkides sõltumata poolte taotlustest ja tõendamiskoormise jaotusest omal algatusel vande all üle kuulata ükskõik kumma või mõlema poole, kui varasema menetluse ning esitatud ja kogutud tõendite põhjal ei ole kohtul võimalik kujundada seisukohta väidetud ja tõendamisele kuuluva asjaolu tõepärasuses. Kohus võib poole omal algatusel vande all üle kuulata ka juhul, kui tõendama kohustatud pool soovib anda vande all seletuse, kuid vastaspool sellega ei nõustu.⁴⁷

Samuti kohtu selgitamiskohustus on käsitletud paljudes kohtulahendites, millest täpsemalt on käesoleva töö teises peatükis.

Ülaltoodust tulenevalt nähtub, et kohtu selgitamiskohustus oli eriti oluliseks tsiviilkohtumenetluse põhimõtteks Nõukogude Liidu ajal. Hiljem prooviti sellest täiesti loobuda. 1993. aastal jõustunud tsiviilkohtupidamise seadustikus oli kohtu aktiivsus palju väiksem ja 1998. aastal jõustunud tsiviilkohtumenetluse seadustiku järgi oli tsiviilprotses täielikult võistlevaks menetluseks. Kuid aja jooksul juurdus arusaam, et absoluutselt võistlev menetlus ja kohtu täielik passiivsus ei ole parem meetod tsiviilkohtumenetluse läbiviimiseks. See nähtub ka 2006.aastal jõustunud tsiviilkohtumenetluse seadustiku sätetes ja sama seadustiku hilisemates redaktsioonides. Kohtu selgitamiskohustuse täitmise vajadusele pöörab pidevalt tähelepanu ka tänapäevane kohtupraktika.

1.3.Kohtunik selgitamiskohustuse täitmisel

Üldiselt võib öelda, et kohtuniku käitumine tsiviilprotsessis sõltub eelkõige sellest, kas tegemist on liberaalse või sotsiaalse mudeli kohtunikuga. Liberaalse mudeli kohtunik vähe

⁴⁷Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Vastu võetud 20.04.2005 - RT I, 06.02.2014, 15, 11§ 384 lg-st 5.

küsib ja arutleb, temale pole tähtis, kas pooled nägid kohtuotsust ette või oli see ootamatu nende jaoks. Ei oma olulist tähendust ka see, kas otsusest on tegelikult kasu ning kas otsusega on rahuldatud õiglus või ainult võistlevuse põhimõte.⁴⁸ Muidugi niisugust kohtunikku ei iseloomusta ka selgitamiskohustuse täitmine. Antud mudelit kasutatakse *common law* riikides.

Vastandiks liberaalsele mudelile on sotsiaalne mudel. Siin kohtunik on pigem aktiivne, mitte passiivne menetluse juht, kelle põhiülesanne on õiglase sobituse saamine.⁴⁹ See mudel on levinum Mandri-Euroopas.

Kohus on üks riigiasutustest, mida saab vaadelda süsteemina. Õiguskirjandusest tuleneb, et selles süsteemis on kolm osa: materiaalne, seaduslik ja isikuline. Materiaalne osa hõlmab kohtumaja sinna juurdemõeldavaga. Seaduslikuks osaks on eelkõige menetlusseadustik ja teised seadused. Kui rääkida isiksulisest osasat, siis siin määrav roll on kohtunikul.⁵⁰

Põhiseaduses on sätestatud, et õigust mõistab ainult kohus.⁵¹ Seadus räägib kohtust nagu institutsioonist, kuid tuleb alati mäletada, et asja lahendamise ja menetluse läbiviimisega tegelevad inimesed, mitte institutsioon tervikuna. Nendeks inimesteks on kohtunikud, kellel on oma iseärasused, väärtused, vaade elule jne.

Kohus on oma tegevuses sõltumatu ja mõistab õigust kooskõlas põhiseaduse ja seadustega.⁵² Kohtuniku neutraalsus peab tähendama mitte emotsioonide puudumist või ükskõiksust, kuid ta peab tagama pooltele olukorda, kus pooled saaksid end piisavalt vabalt tunda ja oleksid valmis oma seisukohti ja põhjendusi meelsasti avama. Kohtunik peab näitama menetlusosalistele, et ta on valmis ära kuulama, aru saama ja otsustama.⁵³ Selleks kohtunik peab näitama oma aktiivsust ja huvitatust asja lahendamisel.

Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogu arvamuse kohaselt peab kohtunik tegema otsuseid, võttes arvesse kõiki asjassepuutuvate normide kohaldamisega seonduvaid aspekte, jättes kõrvale kõik asjasse mittepuutuvad kaalutlused, ta peab näitama vajalikku tähelepanelikkust üles kõigi kohtumenetluses osalevate või sellest mõjutatud isikute suhtes ning oma kohustusi täites nõuetekohaselt austama poolte võrdse kohtlemise põhimõtet, hoidudes igasugusest

⁴⁸ A. Pärsimägi. Kohus see on kohtunik... *Juridica* 1996/XIII, 396.

⁴⁹ *Ibid.*, lk 396.

⁵⁰ A. Pärsimägi. Kohus see on kohtunik... *Juridica* 1996/XIII, lk 391-392.

⁵¹ Eesti Vabariigi Põhiseadus. Vastu võetud 28.06.1992 - RT I, 27.04.2011, 2. § 146

⁵² *Ibid.*

⁵³ A. Pärsimägi. Kohus see on kohtunik... *Juridica* 1996/XIII, 391-396.

erapoolikusest ja diskrimineerimisest, säilitades tasakaalu poolte vahel ja tagades mõlemale asja õiglase arutamise.⁵⁴

Selgitamiskohustuse täitmisel olulist rolli omab ka see, kuidas kohtunik räägib. Kohtukeel peab olema rahvapärane, otstarbekohane, loogiline, täppis ning õiges väljendamisest.⁵⁵ Tuntud Saksa õigusteadlane Rudolph Ritter von Jhering ütles, et kohtunik peab mõtlema nagu filosoof ja rääkima nagu talupoeg. Samas kohtunik peab olema hea psühholoog.⁵⁶ Autori arvates, see võiks eriti oluline olla poolte kompromissi sõlmimisele suunamisel.

Üldiselt võib öelda, et tihti valik kohtu aktiivsuse või passiivsuse vahel hagimenetluses on jäetud kohtuniku äranägemisele.⁵⁷ Ülaltoodust tulenevalt, võib järeldada, et selgitamiskohustuse täitmine ja see, kuidas seda täidetakse kohtumenetluses tihti sõltub konkreetsest inimesest ehk kohtunikuks. Kuid oluline, et selgitamiskohustuse täitmisel kohtuniku käitumine menetluse läbiviimisel ja otsuse tegemisel oleks kooskõlas seadusega ja teiste tsiviilkohtumenetluse põhimõtetega.

1.4. Kohtu selgitamiskohustuse seos teiste tsiviilkohtumenetluse põhimõtetega

Kohtu selgitamiskohustus ei ole piiramatult. Kohtu selgitamiskohustuse piiride määratlemise raskused seisnevad selles, et tsiviilkohtumenetluse põhimõtted on lahutamatu seotud ja moodustavad endast tervikut.⁵⁸ Ühe printsiibi rikkumine võib põhjustada ka teiste printsiipide rikkumist. Saksa õiguskirjandusest tuleneb, et selgitamiskohustuse piirid on ületatud siis, kui samal ajal kohtu käitumine on vastuolus mingi muu tsiviilkohtumenetluse põhimõttega.⁵⁹ Sellest tulenevalt saab järeldada, et kohtu selgitamiskohustuse põhimõtte piirid asuvad seal, kus piiride ületamine toob kaasa ka teiste tsiviilkohtumenetluse põhimõtetete rikkumist. Sellega seoses, käesolevas alapeatükis on käsitletud kohtu selgitamiskohustuse põhimõtte seos teiste tsiviilkohtumenetluse põhimõtetega, niisugustega nagu: tsiviilkohtumenetluse dispositiivsus,

⁵⁴Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogu (CCJE) arvamus nr 3 "Kohtunike ametialase käitumise, eeskätt kutseteetika, sobimatu käitumise ja erapooletuse kohta", 2002. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.nc.ee/?id=14>

⁵⁵A. Pärnimägi. Kohus see on kohtunik... Juridica 1996/XIII, 391-396.

⁵⁶G. Ambrasaité-Balyniené. Kohtuniku roll Leedu tsiviilkohtumenetluses. Juridica 2011/III, lk 218.

⁵⁷С. Алехина и др. 2008, lk 100-101.

⁵⁸V. Hermisson. Richterlicher Hinweis auf Einrede- und Gestaltungsmöglichkeiten. NJW (Neue Juristische Wochenschrift) 1985, heft 43, S 2560.

⁵⁹A. Schmädicke. Wie weit geht die Aufklärungspflicht des Arbeitsrichters in der Güteverhandlung? NZA (Neue Zeitschrift für Arbeitsrecht) 2007, heft 18, S 1030.

võistlevuse põhimõte, poolte võrdsuse printsiip, kohtuniku erapooletuse põhimõte, menetlusökoonoomia põhimõte.

1.4.1. Kohtu selgitamiskohustus ja tsiviilkohtumenetluse dispositiivsus

Tsiviilkohtumenetlust, eriti hagimenetlust, iseloomustab dispositiivsuse põhimõte. Kõige laiemas tähenduses dispositiivsus tähendab, et isik ise otsustab, kas pöörduda kohtu poole või mitte. Teisisõnu, seda põhimõtet võib iseloomustada väitega: kui ei ole hagejat, siis ei ole ka kohtumenetlust.⁶⁰

Seega dispositiivsuse põhimõtte kohaselt ei saa kohus algatada tsiviilasja ilma poole avalduseta. Samuti peavad pooled määrama hagi eseme ja vaidluse ulatuse. Dispositiivsuse põhimõtte hulka kuulub ka poolte õigus lõpetada menetlus kokkuleppega.⁶¹ TsMS-st on sätestatud, et pooled võivad lõpetada hagimenetlus kohtuliku kompromissi sõlmimisega. Hageja võib esitatud nõudest loobuda ja kostjal on õigus tema vastu esitatud nõuet tunnustada.⁶² Sellest tuleneb, et nimetatud põhimõte annab vaidluse osapooltele ainuõiguse määrata hagi eset ja ka vaidluse tegelikku ulatust.

Selgitamiskohustuse piiride ületamisel dispositiivsuse põhimõte võib olla rikutud. Selgitamiskohustus on kohtu aktiivsuse väljendus. Hagimenetluses see on minimaalne (võrreldes hagitamenetlusega), kuid teatud juhtudel selle kohustuse täitmine on hädavajalik menetluse läbiviimiseks. Selgitamiskohustuse täitmisega selgitab kohus välja ja täpsustab menetlusosaliste poolt puudustega esitatud asjaolusid ja nõudeid. Juhul, kui selgitamiskohustuse täitmisel väljub kohus hagiavaldusest või menetlusosaliste poolt esitatust, toimub dispositiivsuse põhimõte rikkumine. Niisugused olukorrad võivad tekkida seoses hagi muutmisega, alternatiivsete nõuete esitamisega, menetlusosaliste poolt tõendite esitamisega jne. Näiteks situatsioon, kus kohus selgitab hagejale, et temale tuleb hagiavalduse eseme muuta on selgitamiskohustuse piiride ületamine ja dispositiivsuse põhimõtte rikkumine, kuna pooled on hagi eseme määramise õiguse ainuomanikud. Seega, selgitamiskohustuse täitmisel peab kohus jälgima, et menetluse dispositiivsus ka oleks järgitud. Dispositiivsuse põhimõtte

⁶⁰C. G. Paulus. Tsiviilprotsessiõigus. Juura Tallinn 2002, lk 92.

⁶¹RKTKo 16.02.2005 asjas nr 3-2-1-165-04 p 17.

⁶²Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Vastu võetud 20.04.2005 - RT I, 06.02.2014, 15, § 4 lg 3.

kohaselt kuulub isikule ka õiguskaitsevahendi valikuõigus, st ta ise otsustab, millise nõude ta esitab või kas ta peab üldse vajalikuks vaidlustada kohtulahendit.⁶³

Samas, Riigikohus pöörab tähelepanu sellele, et dispositiivuse põhimõtte piirangud on võimalikud eelkõige avalikes huvides, alaealise ning piiratud teovõimega isiku huvides.⁶⁴

1.4.2. Kohtu selgitamiskohustus ja võistlevuse põhimõte

Hagimenetluses, kus igal menetlusosalisel on oma kindel funktsioon, on selgesti nähtav võistlevuse printsiibi toimimine. Kontradiktoorsuse ehk võistlevuse printsiip eraldab ja vastandab pooli üksteisest ja kohtust. Menetluses hagejal ja kostjal on vastandlikud huvid. Hageja soovib saavutada hagi rahuldamist, kostja vastupidi rahuldamata jätmist. Selleks pooled esitavad kõik, mis tõendab nende argumentide õigsust ning kinnitavad või lükkavad ümber haginõuet.⁶⁵ Seaduses võistlevuse põhimõtte on väljendatud § 5 lg-s 1, kus on sätestatud, et hagi menetletakse poolte esitatud asjaolude ja taotluste alusel, lähtudes nõudest.

Samuti menetluse võistlevus seisneb ka selles, et pooled ise otsustavad kuidas reageerida esitatud hagile või vastuvädele.⁶⁶ Näiteks, kostja reaktsioon hagiavalduse saamise juhul: kas ta otsustab aktiivselt menetluses osaleda või valib endale passiivse positsiooni.

Kuna igal osapoolel on oma kindlad ülesanded menetluses, siis loogiline on ka kohtu ülesanne: hinnata mõlema poole esitatud tõendeid ja otsustada, kumma poole esitatu teda rohkem veenab.⁶⁷ See põhimõtte tagab kohtunikule mugavat positsiooni asjaoludesse mittesekkumise ja üksnes otsuse tegemise ühe poole kasuks.⁶⁸ Sellest tulenevalt, võib eeldada et kohtunikul peab olema absoluutselt passiivne roll hagimenetluses, kuid see ei ole alati nii. Olukord, kus kohtunik on täiesti passiivne on vastuolus üldiselt tunnustatud *iuria novit curiva* põhimõttega, mis tähendab, et õigust mõistab ja kohaldab ainult kohus.⁶⁹ Selle põhimõtte kohaselt menetluse kujundamine toimub kohtuniku poolt ning see eeldab kohtu poolt vaidluse asjaoludest nii palju selguse saamist, et oleks võimalik asi õiglaselt lahendada. Sellest

⁶³ RKTko 13.10.2006 asjas nr 3-2-1-80-06 p 6.

⁶⁴ RKTko 16.02.2005 asjas nr 3-2-1-165-04 p 17.

⁶⁵ E. Kergandberg jt. Sissejuhatus kohtumenetluse õpetusse. Eesti kohtumenetlusõiguse võrdluspilt. Juura, Tallinn, 2008, lk 347.

⁶⁶ V. Kõve. Tsiviilkohtumenetluse kiirendamise võimalused ja nendega seotud ohud. JuridicaIX/2012, lk 669.

⁶⁷ E. Kergandberg jt. Tallinn, 2008, lk 347.

⁶⁸ V. Kõve. Tsiviilkohtumenetluse kiirendamise võimalused ja nendega seotud ohud. JuridicaIX/2012, lk 668.

⁶⁹ *Ibid.*

tulenevalt, võistlevuse põhimõte eksisteerib paralleelselt kohtu selgitamiskohustusega. Sellega seoses tekib küsimus: mis ulatuses peab kohus selgitamiskohustust täitma, et poolte võistlevuse põhimõtet ei oleks rikutud?

Oletagem situatsiooni, kus hageja ja kostja esitavad kohtus tõendeid oma nõuete kinnitamiseks. Toimub võistlev menetlus, kuid üks faktiline asjaolu ei ole piisavalt tõendatud, kuid see on vajalik igakülgse menetluse läbiviimiseks ja asja õiglaseks lahendamiseks. Poolad ei ole asjatundjad õiguse valdkonnas ja osalevad menetluses ilma esindajateta. Poolte arvamusel, esitatud tõendeid on piisav asja lahendamiseks ja otsuse tegemiseks. Kohus selgitab ühele pooltest, et tema poolt esitatud tõendeid ei ole piisav ja teeb ettepaneku täiendava tõendi esitamiseks. Sellest tuleneb, et ühelt poolt kohtu selgitamiskohustuse täitmine oli vajalik täieliku ja igakülgse menetluse läbiviimiseks ning õiglase otsuse tegemiseks, teiselt poolt aga võib eeldada, et on rikutud poolte võistlevuse põhimõtte. Selgitades välja ühele pooltest tõendi esitamise vajadusest tekib küsimus, kas niisugune kohtu käitumine ei ole vastuolus poolte võistlevuse põhimõttega. Võib öelda, et kohus sekkub vabale võistlevusele poolte vahel. Teiselt poolt aga see oli hädavajalik otsuse tegemiseks.

Sellest tulenevalt, hagi menetluses peamine põhimõte on siiski poolte võistlevus, kuid kui pooled ei ole võimelised ise asja kohtule ette kandma, paneb see kohtule koormuse, kuid ainult teatud ulatuses. Kohus ei pea valjuma osapoolte poolt esitatust, kuid peab ta endale selgeks teha juba osapoolte poolt esitatud asjaolud ja tõendid, selleks et jõuda õiglasele lahendusele.

1.4.3. Kohtu selgitamiskohustus ja poolte võrdsuse printsiip

Menetlusosaliste võrdse kohtlemise põhimõtte tuleneb efektiivse õiguskaitse põhimõttest ning on tihedalt seotud poolte õigusega oma seisukohti esitada. Selle põhimõtte järgi menetlusosalistele peavad olema tagatud võrdsed võimalused protsessis osalemiseks. Pooltele tuleb tagada võrdsed võimalused teise poole argumentide ja tõendite teadasaamiseks ning kohtu veenmiseks nende abil.⁷⁰ TsMS-s poolte võrdsuse printsiip on sätestatud peamiselt §-s 7, kust tuleneb, et tsiviilasjades on pooled ja muud isikud seaduse ja kohtu ees võrdsed.

⁷⁰T. Aanus. Rigiõigus. Juura 2006, lk 390.

Lisaks sellele TsMS § 5 lg 2 kohaselt pooltel on võrdne õigus ja võimalus oma nõuet põhjendada ja vastaspoole esitatu ümber lükata või sellele vastu vaielda.

Poolte võrdsuse printsiip on tihedalt seotud ka poolte võistlevuse põhimõttega. Võib öelda, et võrdsuse printsiip on võistlevuse printsiibi teine külg, kuna võistlev menetlus eeldab pooltele võrdseid võimalusi. Kui poolte võimalused kohtumenetluses oma väidete esitamiseks ja tõendamiseks ei ole võrdsed, siis kohtul ei saa tekkida adekvaatset pilti tegelikest asjaoludest, mis toob kaasa probleemi otsuse võtmise osas.⁷¹

Vastavalt võrdsuse printsiibile peab kohus alati silmas pidama, et tehes ühele pooltest mingeid mööndusi ei tohi asetada teist poolt halvemasse olukorda.⁷² Seega, sama olukord on selgitamiskohustuse täitmisega kohtu poolt. Kui kohus annab mingeid selgitusi ühele poolele, siis see ei tohi rikkuda teise poole õigusi.

Kui tulla tagasi eelmises punktis toodud näitele, siis võib eeldada, et poolte võrdsuse printsiip on samuti rikutud. Kohus selgitas poolele sellest, et esitatud tõenditest ei piisa ja tegi ettepaneku tõendi esitamiseks. Oletame, et pärast tõendi esitamist rahuldab kohus hagi ja võib öelda, et sellega asetas ta teiseosapoole halvemasse olukorda. Kuid autori arvates, ei tohi selles situatsioonis väita, et selgitamiskohustuse täitmisega kohus rikkus poolte võrdsuse printsiipi. Kohtu poolt läbi viidud menetlus on täielik ja igakülgne, mis aitas kohtunikule õigele otsusele jõudma. Sellest tulenevalt, ei saa öelda, et kaotaja pool on asetatud halvemasse olukorda juhul, kui menetlus oli igakülgne ja täielik ning otsus on õige.

Sõltumata võrdsuse printsiibist, kohtupraktikast tuleneb, et mõnedel juhtudel kohtul võib olla kõrgendatud selgitamiskohustus. Tuleb mees pidada, et hagimenetluses lahendatakse nii perekonna- kui ka tööõigussuhetest toimunud vaidlusi, kus poolte dispositiivsus ja võistlevus on mõnevõrra piiratud.⁷³ Sotsiaaliigi põhimõttejärgi, riigil on kohustus kaitsta nõrgemaid ka eraõiguslikes suhtes. Näiteks töösuhtes on nõrgemaks pooleks töötaja, kelle õiguste kaitseks on töölepingu seaduses ette nähtud mitmeid kaitsvaid norme. Kohtupraktika on aktsepteerinud seisukohta, et töövaidluste lahendamisel tuleb käsitada töötajat töösuhte nõrgema poolena. Töötaja nõrgema seisundi tasakaalustamiseks on kohtul töövaidluse lahendamisel kõrgendatud selgitamiskohustus.⁷⁴

⁷¹E. Kergandberg jt. Tallinn, 2008, lk 348.

⁷²*Ibid.*

⁷³J. Odar. Tsiviilasja kohtuliku arutamise piirid esimese, teise ja kolmanda astme kohtus. *Juridica* 1995/III lk 93-95.

⁷⁴RKTKo 27.02.2012 asjas nr 3-2-1-143-11, p 12.

Tekib küsimus, kas samamoodi nagu töötaja puhul saab nõrgemaks osapooliks pidada ka näiteks üürnikku, ostjat, kindlustusvõtjat jne? Riigikohtu seisukohast, peavad lepingupooled olema võrdses seisundis ja ei ole õige käsitleda kindlustusvõtjat lepingu nõrgema poolena.⁷⁵ Samuti kohtupraktikast tuleneb, et üüri suhtes saab üürnikku pidada nõrgemaks pooleks.⁷⁶ Kuid sõltumata sellest, kohus ei olnud märkinud, et üürniku suhtes kehtib kohtu kõrgendatud selgitamiskohustus. Seega, kohtupraktika alusel võib autor teha järelduse, et eelnimetatud osapooled on võrdsed vastaspooltega ja nende suhtes puudub kohtul kõrgendatud selgitamiskohustus. Ülaltoodust tulenevalt on kohtul kõrgendatud selgitamiskohustus, mis kehtib juhul, kui vaidluse lahendamisel on mängus avalik huvi.

Kohtul alati eksisteerib kõrgendatud selgitamiskohustus juhul, kui asjas on puudutatud alaealise lapse huvid. Nii näiteks kohtuasjas, kus koer hammustas hageja alaealise poega, jättis kohus hagi läbi vaatamata põhjusel, et hagi ei olnud esitatud omaenda õiguste kaitsmiseks. Määruskaebuses hageja selgitas, et ta tegutseb lapse seadusliku esindajana ja hagi on esitatud lapse õiguste kaitseks. Ringkonnakohus leidis, et hagi läbi vaatamata jätmise ei ole antud juhul põhjendatud. Maakohtul oli võimalus järeldada, mis nõuded on esitatud hageja enda ja mis nõuded tema alaealise lapse huvide kaitseks. Vajadusel saaks kohus seda täpsustada asja menetlemise käigus, tehes hagejale selleks ettepaneku.⁷⁷ Sellest tuleneb, et kuigi üldiselt hagi esitamine sellises viisis peetakse ebaõigeks TsMS § 3 lg 1 kohaselt, kus on sätestatud, et isik pöördub kohtusse oma eeldatava ja seadusega kaitstud õiguse või huvi kaitseks, alaealise lapse huvide kaitseks esitatud hagiavalduses kohtul on tavalisega võrreldes suurem selgitamiskohustus.⁷⁸

Ülaltoodust tulenevalt saab järeldada, et kohtu selgitamiskohustuse ja poolte võrdsuse printsiibi vahel eksisteerib seos, kus need mõlemad põhimõtted peavad olema tasakaalus ning ei tohi väljuda kohtu selgitamiskohustuse eesmärkidest. Selgitamiskohustuse täitmisega tagab kohus endale võimaluse täpsemalt teada saada tsiviilasja asjaoludest ning poolte tegelikku tahet, kuid see peab olema tehtud mitte ühele pooltest aitamise eesmärgil või pooltest konkreetse tegevuse ootamisel (nt konkreetse tõendi esitamisele viitamine kohtu poolt või konkreetse taotluse tegemise ettepanek ühele pooltest) aga vajalike ja juba esitatud asjaolude selgeks tegemise ja õiglasele lahendusele jõudmise eesmärgil.

⁷⁵RKTKo 25.05.2001 asjas nr 3-2-1-34-01.

⁷⁶RKTKo 19.09.2005 asjas nr 3-2-1-76-05, p 14.

⁷⁷VMKm 16.01.2009 asjas nr 2-02-76.

⁷⁸**M.Vutt.** Hagi menetlusse võtmisest keeldumine või läbi vaatamata jätmise õigusliku perspektiivituse tõttu. Kohtupraktika analüüs, Tartu 2012, lk 18.

1.4.4. Kohtu selgitamiskohustus ja kohtuniku erapooletuse põhimõte

Õiglase menetluse üheks tunnuseks on kohtunike erapooletus. Kohtunik ei ole erapooletu, kui tal on välja kujunenud eelnev arvamus asja kohta või kui ta on isiklikult mõjutatud või mõjutatav ühe või teise poole kasuks otsust teha. Igal kohtunikul on paratamatult oma „hoiakute ja väärtushinnangute süsteem“, kuid see ei tähenda, et kohtunik ei saa olla erapooletu.⁷⁹ Antud juhul, tegemist on nn subjektiivse erapooletusega, mis tähendab, et kohtunikul peavad puuduma protsessiosalise suhtes eelarvamused ja eelhoiakud. Kohtuniku erapooletuse kaudu on tagatud ka poolte võrdsus kohtumenetluses.⁸⁰ Kuid eksisteerib ka teine arvamus, mis seisneb selles, et erapooletus on ainult ideaal, mille saavutamine praktikas on võimatu.⁸¹

Kohus peab ka näitama erapooletu.⁸² Kuid siin võib tekkida probleem seoses selgitamiskohustuse täitmisega. Selgitamiskohustuse täitmine eeldab kohtu aktiivset käitumist menetluses. Selle käitumisega seoses võib tekkida arvamus, et kohtunik ei ole erapooletu ühe või teise poole suhtes. Autori arvates, selle probleemi lahendamiseks tuleb eelkõige välja selgitada, millega on põhjendatud kohtu selgitamiskohustuse täitmine ja kas kohus ei väljunud selgitamiskohustuse eesmärkide piiridest.

Ei saa rääkida, et kohus on erapoolik, kui kohtunik selgitamiskohustuse täitmisel lähtub selle kohustuse täitmise reaalsest vajadusest, selleks et tagada tsiviilasja õigesti, mõistliku aja jooksul ja võimalikult väikeste kuludega lahendamist vastavalt seadusele. Kohus selgitab välja asja lahendamiseks vajalikud ja olulised asjaolud. Teine olukord aga toimub juhul, kui kohtunik täidab selgitamiskohustuse juhindudes mitte vajadusest, aga oma hoiakutest ja väärtushinnangutest. Näiteks, kui kohus täidab selgitamiskohustuse juhindudes vaid isiklikust sümpaatiast mõne osapoole vastu või vastupidi ei täida kohustust seoses sellega, et osapool on talle ebameeldiv.

Küsimus kohtu erapooletusest võib tõusta ka siis, kui kohtu selgitamiskohustuse täitmine on suunatud enamasti ainult ühele menetluspoolele. Sellega võib kaasneda ka poolte võrdsuse

⁷⁹T. Aanus. Rigiõigus. Juura 2006, lk 382.

⁸⁰R. Narits jt. Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne 2012, § 147.

⁸¹C. G. Paulus. Tsiviilprotsessiõigus. Juura Tallinn 2002, lk 63.

⁸²T. Aanus. Rigiõigus. Juura 2006, lk 383.

printsibi rikkumine. Menetlusliku aktiivsuse ja eelarvamusliku mulje jätmise vahel piiri tõmbamine on väga raske ülesanne. Tuleb lisada, et kohtuniku mitte erapooletu käitumisele võivad viidata hääle kõrgendamine, suhtumist väljendav miimika ja motoorika ning muu sarnane käitumine. Seda tuleb vältida, sest et niisugune käitumine võib jätta mulje, et kohtunik ei ole erapooletu ning ei suuda või ei soovi asja lahendada õiglaselt ja ausalt. Kohtuistungil peab kohtunik ka hoiduma mittevajalikest ja asjasse mittepuutuvaist märkustest ja kommentaaridest.⁸³

Selgitamiskohustuse mitte täitmine situatsioonis, kus see oli vajalik, samuti saab seada kahtluse alla kohtu erapooletuse. Nii näiteks tsiviilasjas nr 2-10-2374 kohus viis eelmenetluse läbi puudulikult, jättis ta kostja ilma võimaluseta tõendada kasvõi ühtki oma vastuväidet hagile. Kohus leidis, et kostja taotlus on üldsõnaline ja ei võimaldanud aru saada, mida kostja soovib nimetatud tõenditega tõendada. Ringkonnakohus pööras madalama astme kohtu tähelepanu sellele, et oli vaja anda menetlusosalisele võimaluse taotluse täpsustamiseks. Selle asemel, et täita TsMS § 329 lg-s 3 sätestatud ülesannet ja osutada kostjale kaasabi ja sellega kiirendada asja lahendamist, mis oleks kooskõlas TsMS § 2 lg-ga 2, viis kohtu tegevus selleni, et istungil esitas kostja taanduse kohtuniku vastu. Kohus rõhutas, et kostja valis küll ebaõige viisi oma õiguste kaitseks, kuid nimetatu ei anna alust jätta kohtul TsMS § 328 lg-s 2 sätestatud selgitamiskohustus täitmata ja eelmenetlus läbi viimata.⁸⁴

1.4.5. Kohtu selgitamiskohustus ja menetlusökoonomia põhimõte

Menetlusökoonomia põhimõte on sätestatud TsMS §-s 2. Selle järgi tsiviilasi peab olema lahendatud mõistliku aja jooksul ning võimalikult väiksete kuludega. Menetluse kiirus ja menetluskulud on lahutamatu seotud – mida kiiremini poolte vahel vaidlus lahendatakse, seda vähem jõuavad ka menetluskulud kasvada.⁸⁵ EIÕK artiklist 6 ka tuleneb isiku õigus kohtupidamisele mõistliku aja jooksul ning selle sätte rikkumist võib pidada oluliseks probleemiks liikmesriikides.⁸⁶ Ilmtingimata, ei saa ükski põhimõte olla olulisem ning menetluse kiirusele ei tohi asja õiget lahendamist ohvriks tuua.⁸⁷

⁸³ **A. Pärsimägi.** Kohus see on kohtunik... Juridica 1996/XIII, 391-396.

⁸⁴ TlnRnKo 03.04.2012 asjas nr 2-10-2374 p 6.

⁸⁵ **E. Kergandberg, A. Kangur, S. Lind, K. Saaremäel-Stoilov, V. Saarmets.** Tallinn, 2008, lk 345.

⁸⁶ **T. Aanus.** Rigiõigus. Juura 2006, lk 395.

⁸⁷ **V. Kõve.** Tsiviilkohtumenetluse kiirendamise võimalused ja nendega seotud ohud. Juridica IX/2012, lk 661.

Euroopa Nõukogu juures loodud kohtumenetluse efektiivsuse jälgimise komisjoni poolt koostatud raportis on loodud teatud kriteeriumid, mille järgi saab hinnata kas menetluse aeg on mõistlik või mitte. Kriteeriumid on järgmised: asja keerukus, menetlusosaliste käitumine, õigushüve kaal.⁸⁸ EIK leidis, et keerulisemate asjade menetlemine võtab rohkem aega, kuid rõhutab, et isegi keerulise asja menetlusele kuluv aeg ei saa olla väga pikk. Menetlusosalise käitumisest ka palju sõltub. Siin kohus arwab, et see on kriteerium, mille puhul konventsiooni artiklit 6 ei ole rikutud isegi juhul, kui menetlusaeg oli ilmselt liiga pikk. Menetlusosalised vastutavad viivituse eest ainult siis, kui nad on ilmselgelt käitunud pahauskselt. See tähendab, et menetlusosalisi ei saa süüdistada selles, et nad kasutavad kõiki õiguslikke võimalikuid vahendeid.⁸⁹ Õigushüve kaal eeldab, et on olemas teatud eesõigusega asjad. Siia kuuluvad näiteks töövaidlused; juhtumid, kus isik on väga vana või tema tervis on kriitilises seisundis; perekonnaõigusega seotud vaidlused, piiratud teovõimega isikute kohtuasjad jne.⁹⁰

Kuna menetlusökoonomia põhimõtte suures osas on seotud nii menetlusosaliste kui ka kohtu käitumisega, võib öelda, et menetlusökoonomia põhimõtte ja kohtu selgitamiskohustus asuvad sõltumuses. Nagu juba öeldud varem, menetlusökoonomia on üheks kohtu selgitamiskohustuse eesmärkideks. Menetlus võib kesta pika aja jooksul juhul, kui pooled ei esita oma argumente ja tõendeid korrektselt ning kui ei ole välja selgitatud kõik olulised asjaolud, mis on vajalikud asja õiglaseks lahendamiseks. Ka menetlus pikeneb, kui poolte argumentid, tõendid või taotlused ei ole esitatud õigeaegselt. Selgitamiskohustuse täitmine annab kohtunikule võimaluse selgitada välja olulised asjaolud tsiviilasja igas staadiumis ning selle kaudu jõuda varem õigele lahendusele.

Teiselt poolt, kohtu selgitamiskohustuse täitmine võib ka pikendada menetlust. Vajalike asjaolude välja selgitamine kohtu poolt võib mõnikord kesta palju kauem kui puhtalt poolte võistlev menetlus. Ilmtingimata ei tohi menetlust kiirendada kohtu selgitamiskohustuse täitmata jätmise arvel, sest kohtul mõnikord ei pruugi olla võimalik asja üldse lahendada, kui ta asjast ega vaidluse esemest aru ei saa ja pooled seda ise korralikult esile tuua ei suuda. Sagedamini aga poolte seisukohtade n-õ „pingpong“, venitab menetlust tihti enam, kui kohtupoolne selge ja asjalik menetluse juhtimine. Seetõttu segaduse vältimiseks tuleb kohtunikule vähemalt keerulistes asjades lülitada menetlusse juba asja menetlusse võtmise staadiumis.⁹¹ Samuti autori arvates pikendab menetlust ebakohane selgitamiskohustuse

⁸⁸ **F. Calvez.** Length of Court Proceedings in the Member States of the Council of Europe Based on the Case Law of the European Court of Human Rights. European Commission for the Efficiency of Justice. 2012. p. 3.

⁸⁹ EIK 15. juuli 2004. a otsus *Patrianakos vs Kreeka*, kaebus nr 19449/02.

⁹⁰ **F. Calvez.** European Commission for the Efficiency of Justice. 2012. p. 3.

⁹¹ **V. Kõve.** Tsiviilkohtumenetluse kiirendamise võimalused ja nendega seotud ohud. *Juridica* IX/2012 lk 668-669.

täitmine situatsioonis, kus selles puudub vajadus või see ei ole mõistlik. Näiteks, kui kompromissi saavutamine poolte vahel ei ole võimalik.

Veel üheks efektiivseks menetluse kiirendamise võimaluseks on edasikaebamise piiramine.⁹² See tähendab, et menetlusökonoomia põhimõtte seisneb ka selles, et saavutada õiglase lahenduse tsiviilasjas juba esimese astme kohtus. Kuid tuleb märkida, et tsiviilkohtumenetluse kiirendamisest öeldes, tuleb mäletada, et kiirendamisega ei tohi olla rikutud menetlusosaliste seadusest tulenevad õigused.⁹³ Kohtu selgitamiskohustus annab kohtunikule võimaluse tagada täieliku ja igakülgse menetluse esimese astme kohtus, see omakorda aga vähendada edasikaebuste arvu.

Kaebõigusest rääkides, tuleb ka pöörata tähelepanu Riigikohtulahendile nr 3-2-1-11-11. TsMS § 656 lg 2 järgi on ringkonnakohtul õigus apellatsioonkaebuse põhjendustest olenemata tühistada esimese astme kohtu otsus menetlusõiguse normide olulise rikkumise tõttu ja saata asi uueks arutamiseks esimese astme kohtule vaid siis, kui rikkumist ei ole võimalik apellatsioonimenetluses kõrvaldada. Riigikohus leidis, et menetlusökonoomia põhimõttest tulenevalt peab ringkonnakohus vajadusel hindama uusi tõendeid ja tuvastama asjaolusid. Kuid eelkõige nendel juhtudel, kus maakohus on olulisel määral rikkunud eelmenetluses selgitamiskohustust, asja saatmine maakohtule TsMS § 657 lg 1 p 3 järgi uueks arutamiseks eelmenetluse staadiumis on põhjendatud.⁹⁴ Sama mõtte on korduvalt aset leidnud hilisemates kohtulahendites.⁹⁵ See näitab, et selgitamiskohustuse täitmata jätmine kohtu poolt on menetlusnormi oluliseks rikkumiseks, mis annab piisava aluse asja uueks arutamiseks maakohtus.

1.4.6. Kohtu selgitamiskohustus ja õigus esindajale

TsMS § 217 lg-s 7 on sätestatud, et menetlusosaline võib menetluses osaleda isiklikult või tsiviilkohtumenetlusteovõimelise esindaja kaudu. Esindajaks tsiviilkohtumenetluses võib olla

⁹²V. Kõve. Tsiviilkohtumenetluse kiirendamise võimalused ja nendega seotud ohud. JuridicaIX/2012, lk 672.

⁹³*Ibid*, lk 676.

⁹⁴RKTKo 13.04.2011 asjas nr 3-2-1-11-11 p 13.

⁹⁵RKTKo asjades nr: 3-2-1-34-11, 3-2-1-140-11, 3-2-1-154-11, 3-2-1-19-13 jne.

kas advokaat või muu isik, kes on omandanud õiguse õppesuunal vähemalt riiklikult tunnustatud magistrikraadi.⁹⁶

Esindajal on kõik menetlusosalise õigused ja kohustused. Kuna TsMS-st tulenevad konkreetsed nõuded esindaja hariduse suhtes, võib öelda, et esindajaks on alati asjatundja õiguse valdkonnas. Sõltumata sellest, kohtu selgitamiskohustus kehtib ka juhul, kui pooltel on esinadajad.⁹⁷

Menetlusosaliste võrdsuse põhimõtte ei kohusta riiki tagama võrdsed materiaalsed võimalused kohtuprotsessi läbiviimiseks. Seadustega ei ole vastuolus olukord, kus ühel poolel on esindaja, teisel aga mitte.⁹⁸ Seoses sellega tekkitab küsimus, kuidas esindaja osalemine tsiviilkohtumenetluses mõjutab kohtu selgitamiskohustuse täitmist?

Nagu varem öeldud, 1998. aastal vastuvõetud tsiviilkohtumenetluse seadustikus § 10 lg-s 1 oli otseselt sätestatud, et kui protsessiosalist ei esinda advokaat, selgitab kohus talle protsessitoimingu tegemise või tegemata jätmise tagajärgi juhul, kui selgitamiskohustus on seaduses otse ette nähtud.⁹⁹ Kehtivas tsiviilkohtumenetluse seadustikus niisugune säte puudub.

Kohtupraktikast tulenevalt, eksisteerivad mõned situatsioonid, kus kohus enda selgitamiskohustuse täitmata jätmise põhjendamisel viitab menetluspoole esindaja olemasolule. Näiteks Tartu Ringkonnakohus analüüsis hageja määruskaebuse, kus hageja väidab, et kohus peab ebaselge nõude korral andma hagejale võimaluse mõistliku tähtaja jooksul hagi avalduse puudused kõrvaldada, sh vajadusel hagi täpsustada. Hageja seisukohalt, kohus seda ei teinud ning rikkus selgitamiskohustust.¹⁰⁰ Kuid Ringkonnakohus leidis, et hageja nõuded olid selgelt ja täpselt esitatud. Samuti avaldus oli esitatud hageja lepingulise esindaja poolt ja kohtul puudus alus eeldada, et avalduse esitaja eksib nõude summas ja tähtajas.¹⁰¹

Tsiviilkohtumenetluses kannab menetlusosaline ise esindaja valikust tulenevat riski. See tähendab, et menetlusosaline vastutab selle eest, kui esindaja jätab mõne menetlustoimingu õigeaegselt tegemata või ei osuta õigusabi käibes vajaliku hoolega või nõutaval kutseoskuste

⁹⁶Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Vastu võetud 20.04.2005 - RT I, 06.02.2014, 15, 218 lg 1.

⁹⁷**I. Kull, J. Lahe, J. Ots, M. Torga.** Juridica VIII/2009, lk 569.

⁹⁸**T. Aanus.** Riigiõigus. Juura 2006, lk 392.

⁹⁹Tsiviilkohtumenetluse seadustik, vastu võetud 22.04.1998 - RT I 1998, 43, 666 1998.

¹⁰⁰TrtRnKm asjas nr 2-08-69942.

¹⁰¹**M. Vutt.** Hagi ese ja alus ning hagi muutmine kohtupraktikas. Juridica V/2011, lk 337.

tasemel. Kuid juhul, kui esindaja ebakompetentsus, asjatundmatus ja vastutustundetus tulevad selgesti esile, siis tuleb menetlusosalisi esindaja eest kaitsta. Seda ka sõltumata sellest, et esindaja on valinud menetlusosaline ise. Kohus peab hoolitsema selle eest, et menetlusosalistele oleks tagatud kohane kohtulik kaitse. Esindaja ebaadekvaatsuse ja asjatundmatuse tõttu ei tohi lubada olukorda, kus isikul puudub võimalus oma õigusi kohasel viisil kaitsta ja neile ei oleks kohaselt tagatud õigus olla kohtulikult ärakuulatud TsMS § 656 lg 1 p-i 1 tähenduses.¹⁰² Vajaduse korral peab kohus ka soovitava osapoolle konsulteerida oma juristi või advokaadiga või vahetada oma esindajat.¹⁰³

Ülaltoodust tuleneb, et esikohal on selgitamiskohustuse täitmise vajadus mitte esindaja olemasolu. Kohus ei tohi pöörata rohkem tähelepanu ühele pooltest ning täita selgitamiskohustuse ainult seetõttu, et osapoolel puudub esindaja. Näiteks kui menetluse üheks pooleks on suurettevõtte, kelle huvid on esindatud advokaadi poolt ja teiselt poolt tavaline tarbija, kelle huvid menetluses ei ole esindatud, peab kohus selgitamiskohustuse täites jälgima, et võrdsuse põhimõtte ei oleks rikutud ning vajaduse korral peab ta selgitamiskohustuse täitma ka ettevõtte suhtes, sõltumata sellest, et tema huvid on esindatud asjatundja poolt.

Tuleb lisada, et esindaja olemasolu tihti soodsalt mõjub menetlusele oluliste asjaolude väljaselgitamisel. Seega, kvalifitseeritud esindaja olemasolu tihti positiivselt mõjub tsiviilasja lahendamist. Kuna hagimenetlust iseloomustavad niisugused põhimõtted nagu võistlevus ja dispositiivsus, kvalifitseeritud isiku abi kohtumenetluses on eriti aktuaalne pooltele. Kaitsja osalus soodustab olukorda, kus poolte nõuded ja asjaolud on esitatud kohtule täpsemalt ja selgelt (võrreldes tavalise isikuga, kelle jaoks kohtumenetlus on miski uus ja senitundmatu). Lisaks sellele, kaitsja osalemine menetluses võimaldab emotsioonidest vabastatud vaidluse arutamist.¹⁰⁴ See omakorda tagab võimaluse esitada kohtule kohtuasja lahendamiseks vajalikud asjaolud võimalikult selgelt ja täpselt ning kohus saab selged ja täpsed vastused esitatud küsimustele.

Sellest tuleneb, et kaitsja osalemine menetluses võib kohtu selgitamiskohustuse täitmise vajadust vähendada, kuna nõuded ja asjaolud on esitatud piisavalt ja selgelt õigusharidusega

¹⁰²Tallinna RKo 25.02.2013 asjas nr 2-11-26347 p 11-12

¹⁰³**A. Staehelin, D. Staehelin, P. Grolimund.** Zivilprozessrechtsnachdem Entwurffür eine Schweizerische Zivilprozessordnung und weiterenErlassen – unter Einbezug des internationalen Rechts, (2008) Schulthess, Zürich - Basel - Genf, S. 118.

¹⁰⁴**C. G. Paulus.** Tsiviilprotsessiõigus. Juura Tallinn 2002, lk 30.

isiku poolt, kuid juhul, kui siiski eksisteerib selgitamiskohustuse vajadus, siis peab kohus seda ilmtingimata täitma, sõltumata sellest, et osapoolte huvid on esindatud advokaatide poolt.

II. KOHTU SELGITAMISKOHUSTUSE TÄITMINE HAGIMENETLUSES

2.1. Kohtu selgitamiskohustus seoses hagi ja vastuhagi esitamisega

Igasuguse hagimenetluse alguseks on hagiavalduse kohtusse esitamine. See on esimene dokument, kus on märgitud hageja selgelt väljendatud nõue, hagi aluseks olevad faktilised asjaolud, tõendid, mis kinnitavad hagi aluseks olevad asjaolud ja teised menetluse läbiviimiseks olulised asjad. Hagiavaldus on dokument, millest lähtub nii kostja oma edasise käitumise kavandamisel, kui ka kohus asja läbivaatamisel ning otsuse tegemisel. Seega, eriti oluline, et see oleks koostatud õigesti ja kooskõlas TsMS-ga.

Esimene, mida kohus peab kontrollima on hagi kohasus. See tähendab, et kohus peab tuvastama hageja eesmärgi ja hindama, kas on võimalik hageja nõude kaudu seda eesmärki saavutada või mitte.¹⁰⁵ Näiteks hageja valib ebasobiva õiguskaitsevahendi oma nõude rahuldamiseks. Praktikas niisuguses situatsioonis võib tekkida küsimus: kas üldse peab kohus suunama hagejat pöörama sellele tähelepanu ning kas peab ta aitama temal ka kõrvaldada need puudused?

Kohtupraktikast tuleneb, et sel juhul tuleb jätta hagi läbi vaatamata, kuna hagi ei ole võimalik taotletavat eesmärki saavutada.¹⁰⁶ Kohus jätab hagi läbi vaatamata määrusega. Seadusest tulenevalt märgitakse määruses, kuidas kõrvaldada asja läbivaatamist takistav asjaolu, kui asi jäetakse selle asjaolu tõttu läbi vaatamata.¹⁰⁷ Autori arvates seaduse sõnastus antud sättes on üsna segane. Tekib küsimus, kas puuduste kõrvaldamise määruses peab kohus üksnes pöörama poole tähelepanu sellele, et tegemist on ebasobiva õiguskaitsevahendiga või lisaks ka viitama hagejale sobivale õiguskaitsevahendile. Autori arvates, seaduse sõnastus, et „määruses märgitakse, kuidas kõrvaldada asja läbivaatamist takistav asjaolu“ võib tähendada nii esimese kui ka teise ülaltoodud kohtu käitumise variandi. Kas kohus peab üksnes viitama hagejale, et tegemist on ebasobiva õiguskaitsevahendiga ning sellest tuleneb, et hagejale tuleb seda muuta? Või kohus võib ka suunata hageja tähelepanu sobivale õiguskaitsevahendile ning sellega märkida, kuidas kõrvaldada asja läbivaatamist takistav asjaolu?

Autori arvates, teises variandis tegemist on selgitamiskohustuse piiride olulise ületamisega. Sellega kaasneb nii võrdsuse printsiibi kui ka võistlevuse põhimõtte rikkumine, kuna

¹⁰⁵ M. Vutt. Hagi ese ja alus ning hagi muutmine kohtupraktikas. Juridica V/2011, lk334.

¹⁰⁶ RKTko 19.06.2013 asjas nr 3-2-1-70-13 p 10.

¹⁰⁷ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Vastu võetud 20.04.2005 - RT I, 06.02.2014, 15§ 425 lg 1.

õiguskaitsevahendite valiku üle otsustab üksnes hageja. Kohtu ülesanne on eelkõige selgitada hagejale, milles seisnevad hagi puudused.¹⁰⁸ Seega ei tähenda see, et kohus peab pooltele pakkuma teed puuduste kõrvaldamiseks. Nii näiteks asjas nr 3-2-1-66-09 kohus leidis, et hageja esitatud asjaoludel ei ole tal võimalik saavutada tema poolt õigusliku huvina välja toodud eesmärki ja jättis hagi läbi vaatamata. Samas kohus märkis, et kohtul ei ole kohustust selgitada talle, millise nõude esitamine aitaks hagejal paremini saavutada tema soovitud eesmärki.¹⁰⁹

Praktikas tõuseb ka seoses sellega küsimus, millistel juhtudel saab kohus keelduda hagi menetluse võtmisest. Juhul, kui hagiavaldus on esitatud puudustega võib kohus anda hagejale võimaluse seda kõrvaldada. Võib öelda, et juba selles staadiumis kehtib kohtu selgitamiskohustus. Praktikast tuleneb, et tavaliselt täidavad kohtud selgitamiskohustuse ning annavad hagejale võimaluse mõnikord ka korduvalt täpsustada ja selgitada oma hagi.¹¹⁰

Näiteks Ringkonnakohtu otsuses nr 2-09-71106 leidis kohus, et nõude puudumist hagiavalduses ei saa pidada avalduse menetluse võtmisest keeldumise aluseks. Hageja nõuded saab kohus eelmenetluses välja selgitada TsMS § 392 lg 1 kohaselt. Selline puudus on ka pärast hagiavalduse menetluse võtmist kõrvaldatav.¹¹¹

Ka näiteks 2006. aasta tsiviilasjas esitas hageja kohtusse töövaidluskomisjonile esitatud avalduse hagimenetluse korras hagina läbivaatamiseks, kuna kostja ei olnud nõus töövaidluskomisjoni otsusega. Maakohus jättis hagiavalduse käiguta ning andis hagejale tähtaja hagimenetluses TsMS §-s 363 ettenähtud vormis avalduse esitamiseks. Kui hageja uuesti esitas avalduse, maakohus otsustas, et hagiavaldus tuleb jätta läbi vaatamata, kuna hageja ei ole esitanud hagiavaldust TsMS §-s 363 ettenähtud vormis. Antud kaasuses leidis Riigikohus, et maakohus ei ole hagi käiguta jätmise määruuses selgitanud hagejale, et ta peab esitama samasisulise avalduse nagu töövaidluskomisjoni. Kolleegiumi arvates oli kohus kohustatud põhjendada ning selgitada, miks on tekkinud vajadus avalduse uuesti esitamiseks ning millises osas peaks osapool avaldust täiendama. Hagiavalduse käiguta jätmise määruuses oli vaid märgitud, et hageja peab esitama hagiavalduse hagimenetluses TsMS §-s 363 ettenähtud vormis ning põhjendada oma seisukohtasid täiendavalt ja esitama tõendeid, mis kinnitavad hagi aluseks olevaid asjaolusid.¹¹² Sellest kaasusest tuleneb, et kohtu

¹⁰⁸ **A. Pärsimägi.** Hagimenetlus. Hagi ja taotluse esitamine. Juura Tallinn 2011, lk 58.

¹⁰⁹ RKTkm 09.06.2009 asjas nr 3-2-1-66-09 p 10-11.

¹¹⁰ **M.Vutt.** Kohtupraktika analüüs, Tartu 2012, lk 19.

¹¹¹ *Ibid*, lk 17.

¹¹² RKTkm 01.02.2007 asjas nr 3-2-1-139-06 p 10.

selgitamiskohustuse täitmiseks ei olnud piisav ainult viidata TsMS sätetele, kuid kohus pidi selgitama hagejale, milles konkreetselt seisnevad tema poolt esitataud hagiavalduse puudused.

Samuti vaieldavaks küsimuseks võib olla see, kas kohus peab alati andma määruse puuduste kõrvaldamiseks ebakorrekse hagiavalduse esitamise juhul või on olemas hagnosisid, kus puuduste kõrvaldamiseks võimaluse andmine on menetlusökonoomia põhimõttest tulenevalt ebaproportsionaalne.¹¹³ Mõnedes situatsioonides, kui hagi on esitatud valesti, jätab kohus korraga hagi rahuldamata. See tähendab, et kohus ei anna võimalust hagejale hagi puuduste kõrvaldamiseks. Tsiviilasjas nr 2-10-10869 märkis kohus, et hagimenetluses puudub kohtul õigus ise asjaolusid välja selgitada. Hagiavalduses ei olnud hageja poolt selget nõuet esitatud. Kohus märkis, et hageja ainus väide on, et ta on teinud kulutusi kostja tegevuse tõttu, ei leidnud kinnitust ühegi tõendiga. Antud juhul lisatähtaja andmine puuduste kõrvaldamiseks on mõttetu, kuna selle eesmärgiks on üksikute formaalsete puuduste kõrvaldamine. Ebakorrekse hagi menetlusse võtmisel ei saa kohus tagada menetluse läbiviimist mõistliku aja jooksul, sest et igale hagi täiendamisele järgneb kostja vastus ja hageja hilisem seisukoht. Sellest tuleneb, et kohtule tuleb esitada korrektne hagi ning kohus ei pea neid asjaolusid ise välja selgitama.¹¹⁴

Pärast hageja poolt hagiavalduse esitamist, kostjal on õigus seaduses ettenähtud juhtudel esitada hageja vastu oma protsessuaalne nõue ühiseks läbivaatamiseks põhihagiga ehk vastuhagi. See toimub näiteks juhul, kui vastuhagi on suunatud põhihagi tasaarvestamisele, vastuhagi rahuldamine välistab täielikult või osaliselt põhihagi rahuldamise või kui vastuhagi ja põhihagi vahel on muu vastastikune seos ning nende ühine läbivaatamine võimaldab asja õiget ja kiiremat läbivaatamist.¹¹⁵ Seaduses on ka täpseltsätetaud vastuhagi esitamise aeg: kuni eelmenetluse lõppemiseni või kirjalikus menetluses taotluste esitamise tähtaja möödumiseni. Hilisema esitamise korral võetakse see ühisesse menetlusse põhihagiga üksnes juhul, kui vastuhagi õigeaegselt esitamata jätmiseks oli mõjuv põhjus.¹¹⁶

Ei ole ebatavaline situatsioon, kus kostja ei tea, et temal tuleb vastuhagi esitada ja esitab kohtule vastuse hageja hagiavaldusele, milles on esitatud kostja poolsed nõuded. Sel juhul,

¹¹³ **M. Vutt.** Hagi ese ja alus ning hagi muutmine kohtupraktikas. *Juridica* V/2011, lk 338.

¹¹⁴ *Ibid.*, lk 337.

¹¹⁵ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Vastu võetud 20.04.2005 - RT I, 06.02.2014, 15§ 373 lg 1.

¹¹⁶ *Ibid.*, § 373 lg 2.

peab kohus juba eelmenetluses juhtima poole tähelepanu asjaolule, et hagiavalduse vastuses esitatud kostja nõudeid kohus ei menetle ning nende lahendamiseks tuleb esitada vastuhagi.¹¹⁷

Kohus rikub TsMS § 392 lg 1 p-st 1 tulenevat selgitamiskohustust, kui jätab kostjale selgitamata, et kostjal tuleb vastuhagi esitada.¹¹⁸ Näiteks rikub kohus selgitamiskohustuse olukorras, kus ta jätab kostjale selgitamata, et kostjal tuleb tema soovitatavad kaasomandi lõpetamise viisid esitada vastuhagis.

Seega näeme me siin situatsiooni, kus kohus mitte ainult pöörab poole tähelepanu veale, kuid ka suunab selle parandamisele, juhatahes, et tuleb oma nõuded vastuhagis esitada. Kuid tuleb silmas pidada, et tegemist on vormilise, mitte sisulise veaga. Niisugune situatsioon ei ole vastuolus teiste tsiviilkohtumenetluse põhimõtetega juhul, kui kostja vastuväites olid need nõuded hageja vastu selgesti väljendatud (sõltumata sellest, et see ei olnud vastuhagis õigesti vormistatud) ning vastuhagis on esitatud täpselt samad nõuded, mis olid vastuväites. See tähendab, et kohtul ei tohi anda kostjale ideid nõuete esitamiseks (mis ei olnud varem kostja poolt esitatud) või hageja olukorra halvenemiseks. Kohus märgib, et kostja tähelepanu pööramine vastuhagi esitamise vajadusele on eriti oluline, sest et kohtu käitumine eksitab pooli, kui ta laseb nimetatud küsimuse üle menetluses vaielda, ilma et see nõue oleks kohtule esitatud.¹¹⁹ Olukorras, kus kostjal on nõuded hageja vastu, vastuhagi esitamise vajadus on sätestatud tsiviilkohtumenetluse seadustikus. Sellest tulenevalt pöörab kohus poolte tähelepanu sellele, mis tuleneb seadusest ja seega niisugune kohtu käitumine ei saa pidada rikkumiseks. See vastupidi aitab seaduse nõuetele vastava menetluse läbi viia.

Vastuhagi esitamine pärast eelmenetluse lõppemist on lubatud üksnes juhul, kui selleks on olemas mõjuv põhjus. Autori arvates selgitamiskohustuse õigeaegne täitmata jätmine kohtu poolt on mõjuvaks põhjuseks vastuhagi esitamiseks pärast eelmenetluse lõppemist.

Küsimus tekib ka olukorras, kus kostja vastuväites on esitatud selgesti väljendatud nõuded hageja vastu, kui kohus kahtleb või on kindel, et kostja poolt esitatud alusel ei ole võimalik tema nõuded rahuldada. Kas niisuguses situatsioonis peab kohus pöörama poole tähelepanu sellele, et tuleb vastuhagi esitada hageja vastu? Autori arvates ka sel juhul peab kohus täitma selgitamiskohustuse ning täpsustama kostjalt, kas tal on nõuded hageja vastu ning pöörama tähelepanu sellele, et seda tuleb vastuhagis esitada. Vastupidisel juhul, see oleks vastuolus poolte võistlevuse ja võrdsuse põhimõtetega, kuna pooltele peab olema tagatud õigus esitada

¹¹⁷RKTKo 09.12.2012 asjas nr 3-2-1-119-09 p 12.

¹¹⁸RKTKo 04.09.2012 asjas 3-2-1-95-12 p 9.

¹¹⁹*Ibid.*

ja tõendada oma nõuded. Pooltel on võrdne õigus ja võimalus oma nõuet põhjendada ja vastaspoole esitatu ümber lükata või sellele vastu vaielda. Pool määrab ise, mis asjaolud ta oma nõude põhjendamiseks esitab ja milliste tõenditega neid asjaolusid tõendab.¹²⁰

2.2. Kohtu selgitamiskohustus ja hagi ese

TsMS § 363 lg 1 p-st 1 tulenevalt hageja selgelt väljendatud nõue on hagi esemeks. Teisisõnu, hagi ese on hageja protsessuaalne taotlus, milles taotletakse kohtult millegi väljamõistmist või tuvastamist vms ning mille kohta võtab kohus hagi rahuldamise (või rahuldamata jätmise) korral seisukoha kohtuotsuse resolutsioonis.¹²¹ Seega, hagi esemeks on hagiavalduse resolutsioonis esitatud nõuded.

Hagi ese peab olema selge ja täpne. Selle formuleering peab olema arusaadav nii menetlusosalistele kui ka kohtule. Nii seadustes kui ka kohtupraktikas ei ole täpselt määratletud need piirid, mis näitavad mil määral nõude täpne formuleerimine on hageja kohustus ning kui suur on kohtul õigus selles küsimuses menetlusosalisi aidata. Ühelt poolt võistlevuse printsiibist tulenevalt otsustavad pooled ise, kuidas menetluses käituda ning neil on võrdsed võimalused enda kaitsmiseks. Hageja peab oskama täpselt formuleerida oma nõudeid, kostja aga peab olema võimeline õiged vastuväited välja tooma. Kuid teiselt poolt, kui hageja nõue ei ole selgesti formuleeritud, eksisteerib oht, et see toob kaasa ebaeduka ja ebaõiglase menetluse, sõltumata sellest, et hageja õigusi on tegelikult rikutud.¹²²

Puudustega esitatud nõuded võivad kaasa tuua ka puuduseid kostja vastuses hagile. Seetõttu peab kohus vajaduse korral nõudma hageja poolt esitatud hagi eseme täpsustamist. Kuid tuleb märkida, et ainult hageja saab otsustada selle üle, mida ta kostjalt soovib ehk mis on tema nõue. See tähendab, et hagi esemega on kindlaks määratud kohtu diskretsiooni piirid.¹²³ Kohus ei saa pöörata poolte tähelepanu uutele võimalikele nõuetele, mis on võimalik esitada.¹²⁴ Kohtu käitumine peab ainult stimuleerima poolte õiget käitumisviisi.¹²⁵ Seega eriti oluline, et hageja nõuete väljaselgitamisel ei olnud ületatud kohtu selgitamiskohustuse piirid, kuna vastasel juhul see oleks dispositiivsuse põhimõttega vastoulus.

¹²⁰ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Vastu võetud 20.04.2005 - RT I, 06.02.2014, 15 § 5 lg 2.

¹²¹ RKTkm 17.09.2009 asjas nr 3-2-1-86-09 p 11.

¹²² **M. Vutt.** Hagi ese ja alus ning hagi muutmine kohtupraktikas. *Juridica* V/2011, lk 336.

¹²³ **A. Pärsimägi.** Hagimenetlus. Hagi ja taotluse esitamine. Juura Tallinn 2011, lk 56.

¹²⁴ **H.-J. Musielak.** Kommentar zur Zivilprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz. München 2013, § 139.

¹²⁵ **A. Pickenbrock.** Umfang und Bedeutung der richterlichen Hinweispflicht. *NJW (Neue Juristische Wochenschrift)* 1999, heft 19, S 1363.

Juhul, kui hageja nõuded ei ole menetluse alguses välja selgitatud, toimub ka menetlusökoonomia põhimõtte rikkumine. Toimub olukord, kus hageja hakkab igal istungil oma nõudeid täpsustama ja uusi asjaolusid esitama. See omakorda toob kaasa vajaduse asja läbivaatamise edasi lükkata, et kostjal oleks aeg vastuväidete ettevalmistamiseks ja kohtule esitamiseks.¹²⁶ Seega puudustega esitatud hagi ese toob kaasa pikaajalise kohtumenetluse, mis ei ole kooskõlas TsMS §-ga 2.

Situatsioon, kus hageja ei saa oma nõudeid õigesti ja selgelt väljendada ei ole ebatavaline, eriti siis, kui tema huvid ei ole esindatud õigusosalase haridusega isiku poolt. Sellest tuleneb, et kohtu ülesanne on selgeks teha, mis eesmärgid ja tegelik tahe on pooltel. Hagi eseme väljaselgitamine on eriti oluline kirjaliku menetluse puhul. Kui tegemist on suulise menetlusega, siis peab kohus hagi eset eelmenetluses täpsustama. Kuid juhul, kui tegemist on kirjaliku menetlusega, siis kohus võib vajaduse korral haginõuet tõlgendada üksnes hagiavalduse põhjal.¹²⁷

Tuleb märkida, et hagi esemel on otsene seos kohtuotsuse resolutsiooniga. Riigikohus on märkinud, et hageja nõue peab olema nii piisavalt määratletud, et kohus saaks teha otsuse, mille resolutsioon on arusaadav ja täidetav ka otsuse ülejäänud osadeta.¹²⁸ Seega asja lahendamiseks peab kohus kõrvaldama igasuguseid kahtlusi hageja nõuete osas. Kohtu selgitamiskohustus on esmane vahend selleks, et välja selgitada hageja nõuded. Kohtu ülesanne on küsimuste esitamise ja täpsustuste tegemise kaudu arusaada, mida tahab hageja saavutada kohtumenetluses ning mis vahendiga ta seda saavutada kavatseb.

2.3. Kohtu selgitamiskohustus ja alternatiivsed nõuded

TsMS §-st 370 tuleneb, et hageja võib ühes hagis esitada kostja vastu mitu erinevat nõuet ja neid võib koos menetleda, kui kõik esitatud nõuded alluvad menetlevale kohtule ning lubatud on sama menetluse liik. Samuti hagis võib esitada mitu alternatiivset nõuet, selliselt, et hageja palub rahuldada mõne nõude üksnes juhul, kui esimest nõuet ei rahuldata. See annab hagejale,

¹²⁶ **A. Pärsimägi.** Hagimenetlus. Hagi ja taotluse esitamine. Juura Tallinn 2011, lk 56.

¹²⁷ *Ibid*, lk 56.

¹²⁸ RKTko 28.04.2010 asjas nr 3-2-1-31-10 p 26.

kes kahtleb, kas ta on õigusest õigesti arusaanud, võimaluse esitada kohtule alternatiivselt mitu nõuet.¹²⁹

Tsiviilkohtumenetluses hagi eseme määratlejaks on alati hageja, seetõttu peab kohus arvestama vaid nende alternatiivsete nõuetega, mis on hageja poolt esitatud. See on hagimenetluse üheks erinevuseks hagita menetlusest, kus kohtul on õigus avalduse rahuldada ka muul viisil, kui avaldaja taotlenud.¹³⁰ Halduskohtumenetluses Riigikohus ka on olnud järjekindlalt seisukohal, et halduskohtu selgitamiskohustus hõlmab ka kohustust juhtida kaebaja tähelepanu kaebuse eesmärgi saavutamiseks tõhusama taotluse esitamise võimalusele.¹³¹ Halduskohtunik võib nii eelmenetluse jooksul, kui ka kohtuistungil enne kohtuvaidlusi selgitada kaebajale, milline nõue oleks tema õiguste kaitseks tulemuslikum.¹³² Võrreldes halduskohtumenetlusega, hagimenetluses niisugune olukord on lubamatu.

Tuleb märkida, et hagejal puudub alternatiivsete nõuete esitamise kohustus.¹³³ Sellega seoses kohtu selgitamiskohustuse täitmine sellistes küsimustes on väga oluline. Kohus peab selgituskohustuse raames selgitama välja hageja seisukoha alternatiivsete hagi aluste kohta juhul, kui materiaalõiguse järgi on võimalik sama nõuet esitada sama elulise juhtumi korral erinevatel alustel, kui üks hagi alus ei välista teist ning kui hageja ei ole selgelt väljendanud oma seisukohta, missugustele alustele ta tahab tugineda. Kohtupraktika järgi on kohtul selline selgitamiskohustus nt olukorras, kus lepinguline suhe ei välista kahju hüvitamise nõude esitamist ka deliktiõiguse alusel või kui hageja saab nõuda kahju hüvitamist nii delikti üldkoosseisu kui ka riskivastutuse alusel ja ei ole selge, kas ta soovib hagi esitada vaid ühel neist alustest või esitab need alused alternatiivselt.¹³⁴

Alternatiivsetega nõuetega on tegemist siis, kui hageja esitab mitu nõudeid. See tähendab, et ta laseb kohtul otsustada, millised esitatud nõuetest saab rahuldada. Kuid seadusest tulenevalt, võib hageja ka oma nõudeid järjestada. Sellele viitab TsMS § 370 lg 2, kus on sätestatud, et hagi võib esitada mitu alternatiivset nõuet ka selliselt, et hageja palub rahuldada mõne nõude üksnes juhul, kui esimest nõuet ei rahuldata. See on olukord, kus hageja eelistab ühe nõude täitmist rohkem kui teiste. Riigikohtupraktikast tuleneb ka, et hageja võib oma nõuded järjestada. Tsiviilasjas nr 3-2-1-46-09 ütles Riigikohus, et alternatiivseteks nõueteks peetakse

¹²⁹**T. Tampuu.** Tsiviilkohtumenetluses esitatavad alternatiivsed nõuded. *Juridica* V/2011, lk344.

¹³⁰*Ibid.*

¹³¹RKTKo 14.12.2009 asjas nr 3-3-1-77-09 p 12.

¹³²RKTKo 29.03.2010 asjas nr 3-2-1-5-10 p 15.

¹³³**T. Tampuu.** Tsiviilkohtumenetluses esitatavad alternatiivsed nõuded. *Juridica* V/2011, lk344.

¹³⁴RKTKo 06.05.2011 asjas nr 3-2-1-34-11 p 10.

ka hageja poolt järjestatud nõudeid.¹³⁵ Kui hageja nõuded ei ole järjestatud, siis kohtul on õigus valida esitatud alternatiivsete nõuete vahel.

Tambet Tampuu 2011. aasta *Juridica* artiklis märkis, et kui hageja järjestab oma nõudeid, siis see peab olema hagiavalduses sõnaselgelt väljendatud. See tähendab, et kui hageja poolt on lihtsalt esitatud alternatiivsed nõuded ning järjestamise kohta ei ole midagi öeldud, siis puudub selle küsimuse kohta kohtul selgitamiskohustus, kuna kohtul ei ole alust eeldada, et hageja on oma nõuded järjestanud.¹³⁶

Kohtupraktikast tuleneb ka teine seisukoht, et kohus peab küsima hageja käest hiljemalt eelmenetluse lõpuks, kas ta soovib TsMS § 370 lg 2 kohaldamist, ning kui hageja vastab sellele küsimusele jaatavalt, siis peab kohus samuti küsima, kas ja kuidas ta järjestab oma alternatiivsed nõuded.¹³⁷ Sellest tulenevalt, Riigikohtu praktika ometi paneb kohtule kohustuse küsida hageja arvamust nõuete järjestamise kohta. Ka viimases Riigikohtupraktikas eksiseerib arvamus, et kohus peab küsima hageja arvamust nõuete järjestamise kohta. Tsiviilasjas 3-2-1-21-13 leidis kolleegium, et kohus peab tulenevalt TsMS § 370 lg-st2 välja selgitama, kas hageja järjestab võimalikud alternatiivsed nõude alused või jätab ta kohtu valida, missugusel õiguslikul alusel on hagi võimalik hageja esitatud ja tõendatud asjaolude alusel rahuldada.¹³⁸

Autori arvates on vaieldav küsimus kohtu selgitamiskohustuse täitmise vajadusest juhul, kui hagiavalduse resolutsioonis on esitatud järjestamata alternatiivsed nõuded, kuid hagi põhiosas on nähtav, et hageja annab eelise ühele esitatud nõuetest. Kas peab kohus niisuguses situatsioonis täpsustama ja küsima hagejalt, kas ta on oma nõuded järjestanud või mitte? Autori arvates peab. Kuna igasugused kohtu selgitused ei pea väljuma hageja esitatu raamidest¹³⁹, võib öelda, et antud situatsioonis selgitamiskohustuse piirid ei ole ületatud. Sõltumata sellest, et hageja nõuded peavad olema esitatud hagiavalduse resolutsioonis, kohtul on seadusest tulenev kohustus täpsustada hageja nõudeid.¹⁴⁰

Samuti Riigikohus leidis, et juhul, kui kohus on hagi menetlusse võtmisel ja eelmenetluses rikkunud selgitamiskohustust alternatiivse nõude esitamise osas, peab ta võimaldama hagejal avaldada seisukohta, asjaolusid ja tõendeid ka pärast eelmenetluse lõppu, sh peab seda

¹³⁵RKTKo 19.05.2009 asjas nr 3-2-1-46-09 p 12.

¹³⁶**T. Tampuu.** Tsiviilkohtumenetluses esitatavad alternatiivsed nõuded. *Juridica* V/2011, lk346.

¹³⁷RKTKo 06.05.2011 asjas nr 3-2-1-34-11 p 10.

¹³⁸RKTKo 10.04.2013 asjas nr 3-2-1-21-13 p 17.

¹³⁹**I. Soots.** Magistritöö, 2010, lk 64.

¹⁴⁰ Tsiviilkohtumenetluse seadustik.Vastu võetud 20.04.2005 - RT I, 06.02.2014, 15 § 392 lg 1 p 1.

vajadusel võimaldama ka ringkonnakohus.¹⁴¹ Seega selleks, et vältida pikaajalisi menetlusi, on oluline juba algusest peale selgitada välja kõik vajalikud küsimused alternatiivsete nõuete esitamise osas.

Eksisteerivad ka juhtumid, kus kohtul puudub selgitamiskohustus alternatiivsete nõuete esitamisega seoses. Näiteks ei pea kohus selgitama hagejale alternatiivse nõude esitamise võimalust olukorras, kus hageja nõuab kahju hüvitamist tulenevalt kostja õigusvastasest teost ning ta ei ole hagiavalduses tuginenud lepingu rikkumisele, kuid deliktiõiguse kohaldamine võib olla välistatud, sest kahju tekitati lepingu täitmise käigus hageja asja kahjustamisega ning see kahju ei pruugi olla hõlmatud kostja rikutud lepingulise kohustuse kaitse-eesmärgiga.¹⁴² Ka kohtuasjas nr 3-2-1-54-07, kus hagiavalduses tugines hageja sellele, et kostjal on lepinguväline kohustus hüvitada tõkkepuu allalangemise tõttu hagejale tekitatud kehavigastusega tekkinud mittevaraline (moraalne) kahju. Riigikohus leidis, et kuna ta ei väitnud, et kostja vastutus tuleneb lepingu rikkumisest, ei olnud kohtutel alust hinnata kostja vastutust muul kui deliktiõiguse alusel, sõltumata sellest, et isegi juhul, kui kostja tekitas hagejale kahju lepingu rikkumisega, oleks deliktiõiguse kohaldamine praegusel juhul võimalik VÕS § 1044 lg 3 järgi.¹⁴³

Ülaltoodust tulenevalt ei pea kohus küsima poolte seisukohad selliste alternatiivsete nõuete kohta, mille puhul pool ei ole esitanud asjaolusid. Kuid juhul, kui hageja nõuded on võimalik tuletada samadest asjaoludest, võib kohus valida kvalifikatsioon. Ka TsMS §-st 439 tulenevalt ei või kohus otsuses ületada nõude piire ega teha otsust nõude kohta, mida ei ole hageja esitatud. Puudub kohtul selgitamiskohustus alternatiivsete nõuete esitamise osas ka juhul, kui hageja on selgelt väljendatud, et ta ei soovi tugineda mõnele alternatiivsele nõudele.¹⁴⁴

Juhul kui hageja ei loobu ühestki võimalikust alternatiivsest nõude alusest ega järjest neid, peab kohus hindama TsMS § 370 lg 2 järgi kõiki alternatiivseid nõude aluse võimalusi, mida hagi esitatud asjaolude pinnalt nähtuvad. Kui hagi võimalikud alternatiivsed nõuded pole selged, peab kohus nõudma hagejalt selgitust, andes talle vajadusel hagi selgitamiseks tähtaja TsMS § 340¹ lg 1 järgi.¹⁴⁵

Lisaks tuleb rõhutada, et hagi piiridega arvestamise kohustuse tõttu puudub kohtul selgitamiskohustus ka juhul, kui kohus kahtleb või on kindel, et hageja poolt esitatud alusel ei

¹⁴¹RKTKo 06.05.2011 asjas nr 3-2-1-34-11 p 10.

¹⁴²*Ibid*, p 11.

¹⁴³RKTKo 31.05.2007 asjas nr 3-2-1-54-07 p 9.

¹⁴⁴**T. Tampuu.** Tsiviilkohtumenetluses esitatavad alternatiivsed nõuded. *Juridica* V/2011, lk361.

¹⁴⁵RKTKo 10.04.2012 asjas nr 3-2-1-21-13 p 18.

ole võimalik hagi rahuldada.¹⁴⁶ Näiteks hageja nõuab kahju hüvitamist delikti alusel, kuid see on välistatud VÕS § 1044 lg 2 alusel. Antud juhul ei pea kohus hagejalt küsima, kas ta soovib tugineda ka lepingu rikkumisele. Vastupidisel juhul see oleks poolte võistlevuse ja võrdsuse põhimõtete oluline rikkumine. Analoogsed juhtumid on korduvalt käsitletud Riigikohtus.¹⁴⁷

2.4. Kohtu selgitamiskohustus ja nõuete kvalifitseerimine

Nõuete kvalifitseerimine on hageja nõude õigusliku aluse määramine. Kvalifitseerimiskohustus on kohtu, mitte poolte kohustus. Kohtu kvalifitseerimis- ja selgitamiskohustuse vahel on otsene seos ja sõltuvus. See tähendab, et kvalifitseerimiskohustuse täitmisel, täidab kohus ilmtingimata ka selgitamiskohustust.

Näiteks hageja tahab välja mõista kostjalt 1500 eurot. See on hagi ese protsessuaalne ehk menetluslik nõue. Nüüd tuleb otsustada, kas mõista seda summat välja lepingu täitmise, lepingu rikkumise või lepinguvälise kahju hüvitamise alusel. Tegemist on nõude kvalifitseerimise küsimusega ning siin puudub hagejal kohustus konkreetsele materiaalõigusnormile viidata. Ning juhul, kui hageja esitab nõudele materiaalõigusliku põhjenduse, on kohtul õigus asjaolude alusel nõude ise ümber kvalifitseerida.¹⁴⁸ TsMS § 436 lg-st 7 tuleneb, et kohus ei ole otsust tehes seotud poolte esitatud õiguslike väidetega. Kuid hageja nõuete kvalifitseerimisel peab siiski kohus täitma selgitamiskohustuse ning selgitama välja ka hageja arvamust.

See asjaolu, et õiguse kohaldamine on kohtu ülesanne ja ei ole ta otsust tehes seotud poolte esitatud õiguslike väidetega, ei tähenda, et kohus ei pea teatama menetlusosalistele oma nägemisest kohaldamisele kuuluva õigusnormi kohta. Seadusest tuleneb kohtu kohustus arutama menetlusosalistega vaidlusaluseid asjaolusid ja suhteid vajalikus ulatuses nii faktilisest kui ka õiguslikust küljest.¹⁴⁹ Sellest tuleneb küsimus, kui suures ulatuses peab kohus menetlusosalistega õiguslike küsimuste üle arutama?

¹⁴⁶ **T. Tampuu.** Tsiviilkohtumenetluses esitatavad alternatiivsed nõuded. *Juridica* V/2011, lk 361.

¹⁴⁷ RKTko nr 3-2-1-8-08 p 19, 3-2-1-34-11 p 9.

¹⁴⁸ **A. Pärsimägi.** Hagimenetlus. Hagi ja taotluse esitamine. Juura Tallinn 2011, lk 66.

¹⁴⁹ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Vastu võetud 20.04.2005 - RT I, 09.10.2013, 11, § 351 lg 1.

2005. aasta otsuses leidisriigikohus, et tsiviilkohtumenetluses hageja nõude õigusliku aluse väljaselgitamine kohtu jaoks on keskse tähendusega. Kuid oluline, et kohtu kohaldatav õigusnorm ei või tulla pooltele üllatusena. Nõude kvalifitseerimisest sõltuvad kostja võimalikud vastuväited, samuti see, kuidas ja mida peavad pooled menetluses tõendama. See võimaldab kohtul ka paremini menetlust juhtida ja otsust formuleerida. Hageja nõude alusnormi selge kvalifitseerimiseta ei ole kohtul võimalik korrektselt selgeks teha nõude rahuldamiseks vajalikke eeldusi ja nende täitmist ning teha seadusel põhinevat kohtuotsust.¹⁵⁰ Kohus peab andma pooltele võimaluse kohaldatava õigusnormi tõlgendust arutama ning selle kohta arvamust avaldama.¹⁵¹ Kui kohus soovib kohaldada seadust, mis seab protsessiosalised olulisel määral uude protsessuaalsesse positsiooni, tuleb seda protsessiosalistega arutada ja anda neile võimalus esitada oma seisukohad ning vajadusel ka tõendid.¹⁵²

Ka tänapäevases kohtupraktikas kohaldatava õigusnormi selgitamine on üheks kohtu ülesandeks. 2011. aasta otsuses leidis Riigikohus, et hagi kvalifitseerimine tähendab hageja nõude õigusliku aluse määramist lähtuvalt sellest, mis asjaoludele on hageja soovinud hagiavalduses tugineda. TsMS § 436 lg 7, § 438 lg 1, § 652 lg 8 ja § 688 lg 2 järgi on hageja nõude kvalifitseerimine kõigi astmete kohtute ülesanne, sõltumata sellest, kuidas pooled ja madala astme kohtud on hagi kvalifitseerinud ja kas pooled on hagi kvalifikatsiooni vaidlustanud. Seega ei pea kohtud arvestama hagiavalduses esitatud seisukohaga, et näiteks hageja nõue tuleks kvalifitseerida VÕS § 1028 lg 1 järgi. Kuid kohtud pidid selgitama, missugustele asjaoludele soovib hageja tugineda, ja juhtima poolte tähelepanu õigussuhte võimalikule õiguslikule kvalifikatsioonile. Sama kehtib ka siis, kui hageja on oma nõude asjas esitatud asjaolusid arvestades väärtalt kvalifitseerinud ja kostja on sellega nõus.¹⁵³

Selgitamiskohustuse täitmine kohaldatava õigusnormi suhtes on eriti oluline nendes situatsioonides, kus eksisteerib kahtlus, mis lepinguga on tegemist või kas tegemist on lepingu rikkumisega või lepingueelsetest läbirääkimistest tuleneva kahju hüvitamise nõudega jne. Kahtlus niisugustes olulistest asjaoludes võib menetlust algusest peale eksitusse viia. Riigikohus lahendis nr 3-2-1-164-11 järeldas, et kohtud on selgitamiskohustust rikkudes (TsMS § 340¹ lg 1, § 329 lg 1 ja § 392 lg 1 p 1) jätnud võtmata seisukoha, kas hageja soovib tugineda asjaoludele, mis võimaldaksid tema nõuet kvalifitseerida kas lepingu rikkumisest või lepingueelsetest läbirääkimistest tuleneva kahju hüvitamise nõudena. Selline menetlusõiguse normi rikkumine võis viia ebaõige lahendi tegemiseni. Praegusel juhul on mõistlik saata asi

¹⁵⁰RKTKo 11.05.2005 asjas nr 3-2-1-41-05 p 16.

¹⁵¹RKTKo 30.09.2003 asjas nr 3-2-1-95-03 p 36.

¹⁵²RKTKo 03.10.2012 asjas nr 3-2-1-94-12 p 37.

¹⁵³RKTKo 22.02.2012 asjas nr 3-2-1-164-11 p 12.

uueks menetlemiseks maakohtule, sest mõlemad pooled on samuti olnud ekslikul seisukohal, et hageja nõue on kvalifitseeritav VÕS § 1028 lg 1 järgi ning on jätnud kohtu selgitamiskohustuse rikkumise tõttu ilmselt esitamata olulisel määral asjaolusid ja tõendeid.¹⁵⁴ Seega, juhul kui kohtu arvates kohaldamisele kuulub õigusnorm, millele pooled ei ole menetluses tuginenud, peab kohus pooltele õiguslikku olukorda välja selgitama ning juhul, kui uus norm eeldab täiendavate faktiliste asjaolude esitamist peab ta sellele pöörama poolte tähelepanu ja andma võimaluse vajalike asjaolude esitamiseks.¹⁵⁵

Hageja nõuete vale kvalifitseerimisega jätavad kohtud välja selgitamata hageja tegelikud nõuded ning kostjate seisukohad nõuete kohta. Seetõttu esitatud hagi nõuded jäetakse sisuliselt lahendamata.¹⁵⁶

Sarnane situatsioon oli käsitletud tsiviilkollegiumi otsuses nr 3-2-1-53-12, kus kohtud jätnud kontrollimata, kas hagi saab rahuldada õigusvastaselt tekitatud kahju hüvitamise sätete (VÕS § 1043 jj) alusel. Kolleegium on selgitanud, et kui hageja ei ole oma nõuet selgelt määranud, peab kohus eelmenetluses selgitama kas hageja järjestab võimalikud nõude alused või jätab kohtu valida, millisel õiguslikul alusel on hagi võimalik hageja esitatud ja tõendatud asjaolude alusel rahuldada. Kui hageja ei ole selgelt üht või teist nõuet välistanud, tuleb kontrollida nõude rahuldamise eeldusi mõlemal alusel. Hageja on esitanud kahju hüvitamise olulised asjaolud, tuginedes nii lepingulisele kui ka lepinguvälisele kahju hüvitamisele. Kui kohus jõudis järeldusele, et kostja ei vastuta hagejale tekitatud kahju eest lepingu alusel, siis pidi kohus kaaluma, kas hagi ese ja esitatud asjaolud võimaldavad vaidluse lahendada süül põhineva deliktilise vastutuse sätete (VÕS § 1043 jj) alusel.¹⁵⁷

Saksa õiguskirjandusest samuti tuleneb, et kui poolte ja kohtu vaatenurgad on erinevad vaidluse aine suhtes, siis peab kohus pooltega arutama õiguslikku külge. Kohus peab pöörama poolte tähelepanu õiguslikele küsimustele, millele pooled ei pööranud tähelepanu või pidanud ebaoluliseks.¹⁵⁸

Sellest tulenevalt võib järeldada, et sõltumata sellest, et poolte seisukohad kohaldatava õigusnormi kohta ei ole kohtule siduvad, peab kohus enne kohtuotsuse tegemist arutama pooltega olulisi õiguslikke momente ja selgitama välja seisukohti. Soovitavalt peab kohus

¹⁵⁴RKTKo 22.02.2012 asjas nr 3-2-1-164-11, p 14.

¹⁵⁵A. Pärsimägi. Hagimenetlus. Hagi ja taotluse esitamine. Juura Tallinn 2011, lk 57.

¹⁵⁶RKTKo 28.03.2012 asjas nr 3-2-1-13-12 p 11.

¹⁵⁷RKTKo 23.05.2012 asjas nr 3-2-1-53-12 p 13.

¹⁵⁸C.H. Van Rhee. Judicial Case Management and Efficiency in Civil Litigation. Antwerp, Oxford, Portland, 2008 p 301.

juba hagi menetlusse võtmise otsustamisel tegema endale selgeks, kuidas esitatud nõuet saab kvalifitseerida.¹⁵⁹

2.5. Kohtu selgitamiskohustus ja hagi alus

TsMS § 363 lg-st 1 tulenevalt peavad hagiavalduses olema täpselt märgitud hagi ese ja alus. Hagi aluse moodustavad nõude aluseks olevad faktilised asjaolud. Hagi alus on need hageja osundatud asjaolud, mille tuvastamisega seob hageja oma materiaaõiguse normile rajatud nõude.¹⁶⁰ Sõltuvalt sellest, kuidas need asjaolud hagis on esitatud, sõltub edasine kohtumenetlus ja selle tulemus.

Õigusajaloolise põhimõtte *da mih ifacta, dabo tibi ius*, mis tõlgitakse nagu „anna mulle faktid ja mina annan sulle õiguse“ järgi, faktiliste asjaolude esitamine on poolte ülesanne, õiguse tundmise ülesanne on aga kohtul. Juhul, kui ilmneb, et hageja õiguste rikkumine ei ole hagi alusena toodud faktilistele asjaoludele tuginedes üldse võimalik, eeldades hageja esitatud faktiliste väidete õigsust, võib kohus jätta hagi läbi vaatamata.¹⁶¹

Kui hagi ese ehk nõue esitab tsiviilkohtumenetluses ainult hageja (va juhul, kui kostja esitab vastuhagi), siis faktilised asjaolud esitab nii hageja kui ka kostja. Hageja võib tugineda ühtede asjaoludele oma nõuete õigsuse tõendamiseks, kostja aga teistele, selleks et tõendada oma seisukoha õigsust. Sellega seoses on kohtul ülesanne segaduse ja ebatäpsuste juhul selgitada välja nii hageja kui ka kostja poolt esitatud asjaolud. Näiteks tsiviilasjas 3-2-1-70-11 leidis Riigikohus, et kohtud on rikkunud TsMS § 392 lg 1 p-st 3 tulenevat selgitamiskohustust, jättes välja selgitamata kostja selge seisukoha selle kohta, milline leping oli hagejal tellijaga.¹⁶²

Selgitamiskohustuse täitmine on oluline ka seetõttu, et osapooled esitavad alati faktilised asjaolud ja oma seisukohad niimodi, et see oleks nendele kasuks, isegi siis, kui need faktid on

¹⁵⁹T. Tampuu. Tsiviilkohtumenetluses esitatavad alternatiivsed nõuded. *Juridica* V/2011, lk 362.

¹⁶⁰RKTKo 29.01.1997 asjas nr 3-2-1-14-97.

¹⁶¹Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Vastu võetud 20.04.2005 - RT I, RT I, 06.02.2014, 15., §423 lg 2 p 1.

¹⁶²RKTKo 14.09.2011 asjas nr 3-2-1-70-11 p 15.

väga kahtlased. Võib öelda, et see on nn subjektiivne tõde. Kohus aga selgitamiskohustuse täitmisega, peab endale tegema selgeks objektiivse pildi tegelikest asjaoludest.¹⁶³

Kui hagiavaldus on menetlusse võtnud, peab kostja vastavalt TsMS § 394 andma vastuse esitatud hagile, kus ta peab teatama, kas tal on vastuväited, kas ta võtab hagi õigeks ning mis osas ta ei ole hagejaga nõus. Kohtunik peab täpsustama ebaselguse juhul, mis asjaoludega kostja on nõus ehk võtab omaks, mis mitte. Kuid kuna Tsiviilkohtumenetluse seadstikust ei tulene, et kostjal on kohtuliku arutelu kohustus (kostjal on menetluses osalemise kohustus ainult teatud juhtudel, mis on seaduses sätestatud), kostja käitumine menetluses võib olla nii aktiivne kui ka passiivne.¹⁶⁴ Passiivse käitumise juhul, kui kostja ei soovi menetluses osaleda või esitada enda kaitseks asjaolusid ja tõendeid, ei saa kohus teda selleks sundida. Sellega seoses võib öelda, et niisuguses olukorras ka puudub kohtu selgitamiskohustus kostja suhtes. Kohtu selgitamiskohustuse täitmine peab olema suunatud isikutele, kes ise on mures seoses vajalike asjaolude esitamisega ja on huvitatud asja lahendamisest tema kasuks.¹⁶⁵ Kohtu ülesandeks on mitte uute asjaolude hankimine, aga menetlusosaliste poolt esitatud välja selgitamine ja täpsustamine. Vastupidisel juhul, autori arvates, see oleks võistlevuse põhimõttega oluliselt vastuolus, kuna selle järgi iga pool ise otsustab, kas ja kuidas oma seisukoha kaitsta. Kui kostja otsustab osaleda menetluses, siis tema vastuses peab olema selgesti ja ühiselt arusaadav, kas ta võtab hageja poolt esitatud asjaolud omaks või vaidleb vastu.¹⁶⁶ Kohus kahtluse juhul, selgitamiskohustuse tulenevalt peab veenduma, et ta on õigesti kostja seisukoha arusaanud.

Omaksvõtt TsMS tähenduses ei ole see, kui kostja ei ütle midagi hageja väidete kohta. Kolleegium on seoses omaksvõetuga selgitanud, et omaksvõtt tähendab TsMS § 231 lg 2 järgi faktilise väitega tingimusteta ja selgesõnalist nõustumist kohtule adresseeritud kirjalikus avalduses või kohtuistungil, kus nõustumine protokollitakse. TsMS § 231 lg 4 sätestab, et omaksvõttu eeldatakse, kuni vastaspool ei vaidlusta faktilise asjaolu kohta esitatud väidet selgesõnaliselt ja vaidlustamise tahe ei ilmne ka poole muudest avaldustest. TsMS § 231 lg 4 alusel omaksvõtu tuvastamine eeldab, et kohus järgib TsMS § 392 lg 1 p 3, st et eeldatava omaksvõtu korral peab kohus võimalusel küsima poole seisukohta asjaolu kohta ning alles

¹⁶³T. Rauscher u.a. Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung. München 2004, Rn 319-321.

¹⁶⁴A. Pärsimägi. Hagimenetlus. Hagi ja taotluse esitamine. Juura Tallinn 2011, lk 87.

¹⁶⁵A. Staehelin u.a. Zivilprozessrecht nach dem Entwurf für eine Schweizerische Zivilprozessordnung und weiteren Erlassen – unter Einbezug des internationalen Rechts. Schulthess, Zürich - Basel – Genf 2008, S. 111-112.

¹⁶⁶A. Pärsimägi. Hagimenetlus. Hagi ja taotluse esitamine. Juura Tallinn 2011, lk 87.

siis, kui pool ei avalda pärast seda otseselt või kaudselt tahet asjaolu vaidlustada, on alust lugeda, et pool on asjaolu omaks võtnud.¹⁶⁷

Selgitamiskohustuse täimine on vajalik ka juhul, kui pool on viidanud menetluse jaoks olulisele asjaolule, kuid ei olnud seda täpsustanud.¹⁶⁸ Kui poole seisukohad on vastuolulised, siis peab kohus selgitama välja poole tegelik tahe.¹⁶⁹ Kohus võib loobuda osapoole tähelepanu pööramisest segastele asjaoludele, kui vastaspool ise juba pööras sellele nii kohtu kui ka teise osapoole tähelepanu.¹⁷⁰

Samuti tuleb lisada, et kohus ei tohi teavitada hagejat sellest, miks tema hagi ei pruugi olla edukas.¹⁷¹ Antud juhul osapoolte võistlevus on oluliselt rikutud.

Faktiliste asjaolude välja selgitamine ja täpsustamine võib toimuda pooltele küsimuste esitamise teel. Autori arvates siin on väga oluline järgida, et kohus oma küsimustega ainult selgitas välja ebaselged või arusaamatud asjaolud. Ei tohi lasta olukorda, kus kohus küsimuste esitamisega suunab pooled konkreetsete faktiliste asjaolude esitamisele. Antud juhul ületab kohus lubatud kohtu selgitamiskohustuse piire ning sellega rikub ka poolte võistlevuse ja dispositiivsuse põhimõtet. Ka Saksa õiguskirjandusest tuleneb, et ei tohi lubada olukorda, kus kohus nii otseselt, kui ka kaudselt soovib menetluse osapoolele, uute, varem tema poolt esitamata, hagi aluste esitamist.¹⁷²

Samuti õiguskirjandusest tuleneb, et kohtul on lubatud arutada osapooltega ja informeerida neid oma ettekujutusest tegelikest asjaoludest. Selle vajadus seisneb selles, et niimodi saab vältida olukorda, kus kohus sai osaliste poolt esitatud asjaoludest hoopis isemoodi aru. Lisaks võib see kutsuda välja poolte reaktsiooni ja soovi täiendada juba esitatud informatsiooni, selleks, et kohtu arusaam ja ettekujutus asjaoludest oleks sama nagu asjaolusid esitanud poolel.¹⁷³

Eriti vaidlevaks kohaks hagimenetluses on kohtu selgitamiskohustuse täitmine aegumisega seotud küsimustel. TsÜS-st tuleneb, et õigus nõuda teiselt isikult teo tegemist või sellest

¹⁶⁷RKTKo 03.04.2013 asjas nr 3-2-1-19-13 p 12.

¹⁶⁸R. Zöller. Zivilprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz und den Einführungsgesetzen, mit Internationalem Zivilprozessrecht, EG-Verordnungen, Konsten Anmerkungen. Kommentar. Köln, 2005, § 139 komm. 7.

¹⁶⁹RKTKo 27.09.2005 asjas nr 3-2-1-85-05 p 19.

¹⁷⁰NJOZ (Neue Juristische Online-Zeitschrift), Umfang richterlicher Hinweis- und Aufklärungspflicht. OLG Rostock, Beschluß vom 22. 7. 2005 - 6 U 132/04 (Analyse).

¹⁷¹I. Soots. Asjaolude ja tõendite esitamine hagimenetluses – kas poolte või kohtu ülesanne? Magistritöö, Tartu 2010, lk 59.

¹⁷²R. Zöller. Kommentar, § 139 komm. 7.

¹⁷³H-J. Musielak. Kommentar zur Zivilprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz. München 2013, §-139.

hoidumist aegub seaduses sätestatud tähtaja jooksul. Pärast nõude aegumist võib kohustatud isik keelduda oma kohustuse täitmisest.¹⁷⁴ See tähendab, et kui nõue on aegunud, siis hagejal on õigus seda nõuda, kuid kostjal on õigus keelduda selle täitmisest. Kohus või muu vaidlust lahendav organ võtab nõude aegumist arvesse ainult kohustatud isiku taotlusel.¹⁷⁵

Õiguskirjanduses eksisteerivad erinevad arvamused aegumise kohta. Ühed arvavad, et kohtu selgitamiskohustuse täitmiseks on piisav, kui kostjal on täidetud eeldused aegumisvaide esitamiseks, sõltumata sellest, et tema käitumisest ei ole selge, kas ta tahab sellele tugineda või mitte.¹⁷⁶

Teised arvavad, et kostja tähelepanu pööramine aegumisele on lubamatu, kuid kohus võib siiski selgitada välja, kas kostja poolt esitatud asjaolud võib lugeda aegumisvaideks.¹⁷⁷

Käesoleva töö autor on nõus Indrek Soots'a magistritöös toodud seisukohaga selle kohta, et kostja tähelepanu pööramine aegumisvaide esitamise võimalusele on lubatud üksnes juhul, kui kostja poolt esitatud faktilistest asjaoludest on selgesti nähtav, et ta tahab aegumisele tugineda.¹⁷⁸ See toimub ka siis, kui osapool ei ole sellele sõnaselgelt tuginenud. Näiteks olukorras, kus kostja väitab, et tehingust on möödunud pikk aeg ning hageja esitas oma nõuded viivitusega, kuid tema sõnastusest ei tulene aegumise kohta mitte midagi. Kostja käitumisest on nähtav, et ta tahab aegumisele tugineda ja seega kohus võib kostjalt seda täpsustada. Oluline on see, et kohus peab ainult pöörama menetlusosalise tähelepanu sellele, et tal on niisugune õigus, otsustama aga alati peab menetlusosaline ise.¹⁷⁹

Ülaltoodust tulenevalt, juhul kui kohus täidab selgitamiskohustuse situatsioonis, kus kostja ei teadnud aegumisele tuginemise võimalusest ega esitanud sellega seotud asjaolusid, toimub selgitamiskohustuse piiride ületamine. Isik, kellele kohus viitab niisugusele võimalusele, ilmtingimata kasutab seda, mistõttu toimub võistlevuse põhimõtte oluline rikkumine, mille järgi pooled ise peavad otsustama, kas ja kuidas oma õigusi kaitsta.

Sellest tulenevalt, juhul kui menetlusosaline ise viitab mingile elulisele asjaolule, mille esinemine või puudumine saab mõjutada tsiviilasja tulemust, kuid kui ta ei too esile kõiki sellega seotud vajalikke elulisi asjaolusid, tuleb kohtul menetlusosalisele selgitada ülejäänud

¹⁷⁴ Tsiviilseadustiku üldosa seadus. vastu võetud 27.03.2002 - RT I, 06.12.2010, 12, § 142 lg 1.

¹⁷⁵ *Ibid.*, § 143.

¹⁷⁶ **M. Koch.** Dierichterliche Prozessförderungspflicht nach dem ZPO-Reformgesetz. Hamburg, 2003, S 222.

¹⁷⁷ **R. Zöller.** Kommentar, §139 komm. 7.

¹⁷⁸ **I. Soots.** Magistratöö, 2010, lk 62.

¹⁷⁹ **V. Hermisson.** Richterlicher Hinweis auf Einrede- und Gestaltungsmöglichkeiten. NJW 1985, heft 43, S 2558-2559.

eluliste asjaolude kohtu ette toomise ja vajadusel tõendamise vajalikkust.¹⁸⁰ Kohtuotsus ei saa olla õiglane, kui ühe poole nõudeid rahuldatakse ainult seetõttu, et vastaspool ei teadnud, kuidas oma õigusi korralikult kaitsta ja vastuväiteid esitada.¹⁸¹

Tuleb pöörata tähelepanu ka sellele, et mõnedel juhtudel peab kohus alati täitma selgitamiskohustuse. See tuleneb Saksa protsessiõigusest.¹⁸² Eesti Tsiviilkohtumenetluse seadustikus niisuguseid sätteid ei ole, kuid kohtupraktika näitab, et Eesti kohtutel niisugune kohustus on siiski olemas. Nii näiteks Riigikohus leidis, et kui poolte vahel leping on sõlmitud vorminõuete järgimata jätmisel, peab kohus pöörama sellele poolte tähelepanu ja arvestama sellega ka juhul, kui pooled ise ei ole sellele tuginenud. See tähendab, et kohus ei saa lahendada asja lepingu alusel, mis seadusest tulenevalt ei ole kehtiv.¹⁸³ Samuti peab kohus omal algatusel kontrollima tüüptingimuste kehtivust juhul, kui pooled vaidlevad tüüptingimuste sisu üle.¹⁸⁴ Tsiviilasjas 3-2-1-118-00 leidis Riigikohus, et kohtul on õigus omal algatusel ka kaaluda kas leping vastab heade kommetele või mitte.¹⁸⁵

2.6. Kohtu selgitamiskohustus ja hagi muutmine

Pärast hagi menetluse võtmist ja kostjale kättetoimetamist võib hageja muuta hagi eset või alust. Selle eesmärgiks on tagada nii kohtule, kui ka pooltele kindel vaidlusesee. Samuti tagatakse sellega nii menetlusökonoomia, kui ka dispositiivsuse põhimõte. Hagi muutmine on lubamatu pärast hagi kostjale kättetoimetamistjuhul, kui muutmisega ei ole nõustunud kostja või kohus.¹⁸⁶ Sellest tulenevalt hagi muutmine on võimalik üksnes kostja või kohtu nõusolekul. Kostja nõusolekut eeldatakse, kui ta ei esita hagi muutmisele viivitamata vastuväidet.¹⁸⁷ Kohus on nõus hagi muutmisega üksnes mõjuval põhjusel, eelkõige kui

¹⁸⁰TlnRnKo 25.02.2013 asjas nr 2-11-26347 p 12.

¹⁸¹V.Hermisson. Richterlicher Hinweis auf Einrede- und Gestaltungsmöglichkeiten. NJW 1985, heft 43, S 2561.

¹⁸²Zivilprozessordnung § 139 lg 3. Elektrooniliselt kättesaadav: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/zpo/gesamt.pdf>

¹⁸³RKTKo 08.05.2006 asjas nr 3-2-1-32-06 p 15.

¹⁸⁴RKTKo 17.06.2008 asjas nr 3-2-1-56-08 p 13.

¹⁸⁵RKTKo 15.11.2000 asjas nr 3-2-1-118-00.

¹⁸⁶M. Vutt. Hagi ese ja alus ning hagi muutmine kohtupraktikas. Juridica V/2011, lk338.

¹⁸⁷Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Vastu võetud 20.04.2005 - RT I, 06.02.2014, 15, § 376 lg 1.

senises menetluses esitatud faktiväited ja tõendid võimaldavad muudetud hagi lahendada eeldatavasti kiiremini ja säästlikumalt.¹⁸⁸

TsMS § 376 lg 1 esimesest lausest tulenevalt on võimalik muuta üksnes kas hagi eset või alust. Sellest tulenevalt kohtu selgitamiskohustuse esemeks ei saa olla eelkõige hageja esitatust erineva eseme ja alusega hagi esitamise võimaldamine.¹⁸⁹

Tõuseb küsimus, kas peab kohus tegema hagejale ettepaneku hagi muutmiseks? Seadusest tulenevalt peab kohus selgitama välja eelmenetluses kõik hageja nõuded. Kas see võib ka tähendada, et kohus peab hagejale selgitama ja pöörama tema tähelepanu ka nendele nõutele, mis ei olnud hageja poolt mainitud? Riigikohtupraktika ütleb, et TsMS § 392 lg 1 p 1 ei sätesta kohtule kohustust selgitada hagejale hagi eseme muutmise vajadust, st seda, millise nõude esitamine aitaks hagejal paremini saavutada tema soovitud eesmärki.¹⁹⁰ Sellest tulenevalt, ei pea kohus ütlema hagejale, milline nõue oleks antud juhul edukam, kuna see on vastuolus nii dispositiivsuse kui ka võistlevuse printsiibiga. Kohus peab ainult välja selgitama ebaselgelt esitatud nõuded, vaid ei pea soovitama hagejale hagi eseme muutmist.¹⁹¹

Peamiselt sama seisukoht tuleneb ka õiguskirjandusest, kuid Saksa õigusteooria kohaselt teatud olukordades võib kohus teha hagejale ettepaneku hagi muutmiseks. Nii näiteks juhul, kui esitatud faktiliste asjaolude alusel teeb hageja valed järeldused ning esitab nõue, mis ei sobi soovitud eesmärgi saavutamiseks, siis kohtu ettepaneku hagi muutmiseks võib pidada hageja tegeliku tahe õiguslikult korrektseks vormi suunamiseks.¹⁹²

Olukord, kus kohus suunab hagejat hagi muutmisele ei ole õige. Hagimenetlust iseloomustab võistlevus ning seega valede järelduste ja sobimatu hagide esitamine on hageja enda riskid. Autori seisukohalt ei saa kohus õigusmõistmisega kõrvuti täita ka poolte huvide esindamise ja kaitsmise funktsiooni. Sama situatsioon on ka õiguslikult perspektiivitu nõude puhul. Ühelt poolt antud juhul võib vaielda, et selgitamiskohustuse täitmine oleks õigustatud menetlusökoonoomia põhimõttega, kuid sellega samal ajal rikkutakse poolte võrdsus, võistlevus ning kohtueetikast tulenevalt niisugune olukord on lubamatu.¹⁹³ Sellest tulenevalt,

¹⁸⁸Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Vastu võetud 20.04.2005 - RT I, 06.02.2014, 15, § 376 lg 2.

¹⁸⁹**M. Vutt.** Hagi ese ja alus ning hagi muutmine kohtupraktikas. *Juridica* V/2011, lk 339.

¹⁹⁰RKTKm 09.06.2009 asjas nr 3-2-1-66-09 p 11.

¹⁹¹**I. Soots.** *Magistritöö*, 2010, lk 63.

¹⁹²**M. Koch.** *Dierichterliche Prozessförderungspflicht nach dem ZPO-Reformgesetz.* Hamburg, 2003, S 162.

¹⁹³**T. Tampuu.** Tsiviilkohtumenetluses esitatavad alternatiivsed nõuded. *Juridica* V/2011, lk 362.

autor on nõus Indrek Sootsa seisukohaga, et „kohtu selgitused peavad jääma hageja esitatu raamidesse“¹⁹⁴.

Hagiga seotud uute asjaolude esitamisel eelmenetluses eeldatakse, et hageja täiendab nendega hagi alust.¹⁹⁵ Sellest tulenevalt peab kohus alati jälgima, kas oli hagi alus täiendatud hageja poolt menetluse käigus. See võib toimuda juhul, kui hageja esitab omas kirjalikus seisukohas, mis on vormistatud nagu vastus kostja vastuväidetele, uusi asjaolusid. Riigikohtu seisukohalt, peab niisuguses situatsioonis kohus eeldama, et see on hageja tahe vastavalt muuta või täiendada hagi alust. Kahtluse korral, peab kohus võimaldama hagejale selgitada, kas soovib ta hagi alust täiendada või mitte.¹⁹⁶ Olukord, kus hageja ainult kohtulahendist saab teada, et kohus ei ole tema poolt eelmenetluse käigus esitatud asjaolusid hagi aluseks lugenud on lubamatu.¹⁹⁷ Sellest tuleneb, et kohus alati peab jälgima, mis muutus menetlusosaliste poolt esitatud faktilistes asjaoludes ning vajaduse korral, isegi juhul, kui see ei ole hageja poolt otseselt väljendatud, täpsustama, kas see tähendab, et hagi alus on täiendatud või mitte.

Seoses sellega, et pärast hagi menetluse võtmist nõustub kohus hagi muutmisega üksnes mõjuval põhjusel, tõuseb küsimus, millised on need mõjuvad põhjused? Tabet Tampuu on seisukohal, et kui kohtu selgitamiskohustuse rikkumise tagajärjel toimus hagi õigeaegne muutmata või täiendamata jätmine, peab kohus andma hagejale nõusoleku hagi muutmiseks või täiendamiseks ka pärast eelmenetluse lõppu.¹⁹⁸ Käesoleva töö autor eeltoodud selgitamiskohustuse täimise all mõistab mitte kohtu selgitused, et hagi eset tuleb muuta, vaid üksnes hageja poolt esitatud hagi eseme välja selgitamine ja täpsustamine. See tähendab, et kui kohus eelmenetluse käigus ei ole piisavalt välja selgitanud hageja poolt esitatud nõuded ja seetõttu sellele järgneb tsiviilmenetlus, mis ei vasta hageja tegelikule tahtele, peab kohus õiglase menetluse läbiviimiseks kõrvaldada need puudused ka pärast eelmenetluse lõppu.

TsMS sätestab, et hagi muutmiseks ei peeta hageja põhinõude või kõrvalnõuete suurendamist, vähendamist, laiendamist või kitsendamist.¹⁹⁹ Kuid tõuseb küsimus, kas kohus saab hagejale soovitada näiteks hagi laiendamist või kitsendamist? Saksa õiguskirjandusest tuleneb, et teatud juhtudel saab kohus anda hagejale nõu hagi kitsendamise võimaluste kohta. Niisugune lubatavus on põhjendatud sellega, et kitsendatud nõue iseenesest sisaldub hageja poolt

¹⁹⁴ **I. Soots.** Magistritöö, 2010, lk 64.

¹⁹⁵ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Vastu võetud 20.04.2005 - RT I, 06.02.2014, 15, § 376 lg .

¹⁹⁶ RKTko 30.03.2006 asjas nr 3-2-1-4-06 p 46.

¹⁹⁷ **M. Vutt.** Hagi ese ja alus tsiviilkohtumenetluses. Kohtupraktika analüüs. Tartu 2010, lk 7.

¹⁹⁸ **T. Tampuu.** Tsiviilkohtumenetluses esitatavad alternatiivsed nõuded. Juridica V/2011, lk363.

¹⁹⁹ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Vastu võetud 20.04.2005 - RT I, 06.02.2014, 15., § 376 lg 4 p 2.

esialgselt esitatud nõudest ning seega, kohtu selgitused jäävad hageja esitatu raamides.²⁰⁰ Autor on nõus selle seisukohaga. Selle käitumisega ei anna kohus hagejale ideid uute nõuete esitamiseks kostja vastu või olemasoleva nõue muutmiseks, seega tema selgitused jäävad esitatud hagi piirides.

Kohtu ettepanekud nõue suurendamisele või laiendamisele on keelatud²⁰¹, kuna sellega alati toimub kostja positsiooni raskendamine.²⁰²

Seaduse järgi esialgu nõutud eseme asemel asjaolude muutumise tõttu teise eseme või muu hüve nõudmine ka ei ole hagi muutmise.²⁰³ Autori arvates, ka sel juhul ei pea kohus soovutama hagejale asja tagastamise asemel nõuda kahju hüvitamist. Hageja ise peab kõiki asjaolusid arvesse võttes otsustama, mida ta tahab menetluses saavutada ja mis on tema nõuded.

Lisaks tuleb märkida, et kohus võib nõuda hagiavalduse teksti tervikuna esitamist, kui hagi on selle korduva muutumise tõttu või muul põhjusel ebaülevaatlik ja hagiavalduse teksti terviklik esitamine lihtsustab asja menetlemist.²⁰⁴ Seega, võib seda samuti pidada kohtu selgitamiskohustuse täitmiseks. Hagiavalduse teksti tervikuna esitamine aitab kohtunikule teha hagi arusaadavaks, selgitada välja asja lahendamiseks vajalikud asjaolud ning struktureerida neid.

2.7. Kohtu selgitamiskohustus ja tõendite esitamine

Hagimenetluses peab tõendamisel olema järgitud tõendamiskoormis. See tuleneb seadusest, kus on sätestatud, et kumbki pool peab hagimenetluses tõendama neid asjaolusid, millele tuginevad tema nõuded ja vastuväited, kui seadusest ei tulene teisiti. Pooled võivad kokku leppida tõendamiskoormise jaotuse erinevalt seaduses sätestatust ja selle, millised on tõendid, millega mingit asjaolu võib tõendada, kui seadusest ei tulene teisiti.²⁰⁵

²⁰⁰ **M. Koch.** Dierichterliche Prozessförderungspflicht nachdem ZPO-Reformgesetz. Hamburg, 2003, S 161.

²⁰¹ **A. Piekenbrock.** Umfang und Bedeutung der richterlichen Hinweispflicht. NJW 1999, heft 19, S 1361.

²⁰² **I. Soots.** Magistritöö, 2010, lk 65.

²⁰³ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Vastu võetud 20.04.2005 - RT I, 06.02.2014, 15, § 376 lg 4 p 3.

²⁰⁴ *Ibid.*, § 376 lg 5.

²⁰⁵ *Ibid.*, § 230 lg 1.

TsMS § 230 lg-st 2 tuleneb, et kohus võib teha menetlusosalistele ettepaneku esitada täiendavaid tõendeid.²⁰⁶ See tähendab, et oma algatusel kohtu tõendite kogumine hagimenetluses on lubamatu. Kohtu ülesandeks on tõendite vahetu uurimine ja hindamine lahendi tegemisel. Tuleb märkida, et tsiviilasjas nr 2-09-31997 Ringkonnakohus rõhutas, et §-is 230 nimetatud sättes sisalduv kohtu selgitamiskohustus on kohaldatav ka siis, kui kohus lahendab asja kirjalikus menetluses TsMS § 403 järgi.²⁰⁷

Tuleb pöörata tähelepanu TsMS § 230 lg-le 3, kus on sätestatud, et abieluasjas ja põlvnemisasjas, samuti lapse huve puudutavas vaidluses võib kohus tõendeid koguda omal algatusel, kui seadusest ei tulene teisiti. See tähendab, et kohus võib ise välja selgitada asja lahendamiseks vajalikud asjaolud. Lapse huve puudutavaks hagimenetluseks on näiteks ülalpidamisega seotud küsimused. Ülalpidamisasjas võib kohus kohustada pooli esitama andmed ja dokumendid oma sissetuleku ja varalise seisundi kohta.²⁰⁸ Riigikohus ütles, et TsMS § 230 lg 5 järgi võib kohus ülalpidamisasjades nõuda ise asjakohast teavet selles sättes nimetatud isikutelt ja asutustelt. Seega Kollegium on arvamusel, et lapse ülalpidamise asjas peab ringkonnakohus vajadusel tegema pooltele ettepaneku esitada täiendavaid tõendeid või neid ise koguma.²⁰⁹

Tsiviilasjas 3-2-1-125-11 leidis Riigikohus, et kui hageja nõuab elatise suuruse muutmist, peab kohus võtma aluseks eelmise kohtulahendi asjaolud ja tuvastama, kas need on sedavõrd muutunud, et annavad alust elatise suurust muuta, kusjuures kumbki pool peab üldjuhul tõendama nende asjaolude muutumist, millele tema väited või vastuväited tuginevad.²¹⁰ Kohus peab võtma arvesse ja analüüsima eelmist kohtulahendit sõltumata sellest, kas pooled on seda taotlenud või on tuginenud sellele. Samuti leidis kohus, et kohtu aktiivsus tõendite kogumisel teenib nendes asjades ühtlasi laste õiguste võimalike rikkumiste ärahoidmise eesmärki.²¹¹

Või näiteks asjas, mis on seotud abikaasade ühisvara jagamisega tuleb kohtul pooltele selgitada, et ühisvara jagamisel tuleb loetleda eraldi kõik esemed, mida jagada soovitakse, näidates ära iga asja hinna ja selle, kummale abikaasale mingi asi jagamisel jääks. Samuti tuleb vaidluse all oleva ühisvara koosseisu ja väärtust tõendada. Kui pooltel ei ole esitada dokumentaalseid tõendeid asjade väärtuse kindlaksmääramiseks, võib kohus TsMS § 293 lg 1

²⁰⁶Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Vastu võetud 20.04.2005 - RT I, 06.02.2014, 15, § 230 lg 2.

²⁰⁷TrtRnKo 29.12.2011 asjas nr 2-09-31997 p 7.

²⁰⁸Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Vastu võetud 20.04.2005 - RT I, 06.02.2014, 15, § 230 lg 4.

²⁰⁹RKTKo 08.04.2009 asjas nr 3-2-1-31-09 p 12.

²¹⁰RKTKo 13.12.2011 asjas nr 3-2-1-125-11 p 15.

²¹¹RKTKo 05.12.2001 asjas nr 3-2-1-145-01.

järgi küsida asja väärtuse selgitamiseks eksperdi arvamust ja määrata selleks TsMS § 294 kohaselt eksperdi.²¹²

TsMS § 5 lg 2 on sätestatud, et iga pool määrab ise, mis asjaolud ta oma nõude põhjendamiseks esitab ja milliste tõenditega neid asjaolusid tõendab. See tähendab, et tõendeid peab esitama väite või vastuväite esitanud pool. Poole faktilise asjaolu kohta esitatud väide ei vaja tõendamist, kui vastaspool võtab selle omaks.²¹³ Kui poolte seisukohad on ebaselged, siis peab kohus pooli küsitlema ning saadud vastuste alusel selgitama, mis asjaolusid peavad nad tõendama nende eesmärkide saavutamiseks. Vajadusel selgitab kohus pooltele tõendamiskoormisega seotud küsimused ning pöörab poole tähelepanu sellele, et mingi asjaolu ei ole piisavalt tõendatud. Sama tuleneb ka kohtupraktikast. Nii näiteks tsiviilasjas nr 2-09-65771 Ringkonnakohus järeldas, et juhul, kui pooled ei esita kõiki asja lahendamiseks vajalikke asjaolusid ja tõendeid nende kohta, lasub kohtul vastav selgitamiskohustus.²¹⁴ Ka Riigikohtupraktikast tulenevalt peab kohus võimaldama pooltel asjaolusid ja tõendeid esitada, selgitades ühtlasi, missugused asjaolud vajavad tõendamist. See tähendab, et kohus peab täpsustama, missugused asjaolud loeb ta üldteada olevateks asjaoludeks ja missugused on poolte varem omaksvõetud või kohtus omaksvõetavad asjaolud ning missugune on asjaolude tõendamise koormus.²¹⁵ Samuti juhul, kui poolte esitatud tõendid on asjaolude hindamiseks ebapiisavad või vastuolulised, tuleb anda pooltele võimalus täiendavate tõendite esitamiseks.²¹⁶ Alles sel juhul, kui kohus juhib sellele poole tähelepanu ja pool ei lisa oma väidetele midagi täiendavat, tuleb vaidlus lahendada olemasolevate tõendite alusel.²¹⁷ See tähendab, et juhul kui eksisteerib täiendavate tõendite esitamise vajadus, võib kohus asja edasi lahendada üksnes pärast osapoolte tähelepanu pööramist täiendavate tõendite esitamise vajadusele.

Tuleb pöörata tähelepanu seaduse sõnastusele. TsMS § 230 lg-st 1 tuleneb, et kohus võib pooltele teha ettepaneku esitada täiendavaid tõendeid. Samuti § 230 lg-s 3 on sätestatud, et lapse huve puudutavas vaidluses võib kohus tõendeid koguda omal algatusel. See tähendab, et seadusest tuleneb ainult kohtu õigus, mitte kohustus selgitamiskohustuse täitmiseks.

²¹²TlnRnKo 20.12.2010 asjas nr 2-07-6153 p 29

²¹³Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Vastu võetud 20.04.2005 - RT I, 06.02.2014, 15, § 231 lg 2.

²¹⁴TlnRnKo 02.06.2011 asjas nr 2-09-65771 p 9.

²¹⁵RKTKo 27.03.2013 asjas nr 3-2-1-12-13 p 19.

²¹⁶RKTKo 18.01.2006 asjas nr 3-2-1-154-05 p 10.

²¹⁷RKTKo 05.05.2004 asjas nr 3-2-1-54-04 p 19.

Indrek Soots oma magistritöös jõudis arvamusele, et antud juhul üksnes grammatilise tõlgendamisega ei tohi piirduda.²¹⁸ Nii erialakirjandusest, kui ka kohtupraktikast tulenevalt, ettepaneku tegemine täiendavate tõendite esitamiseks on kohtu kohustus. Ka Saksa tsiviilprotsessiõigusest tuleneb, et kohtul on kohustus teha jõupingitusi selleks, et pooled tooksid esile oma tõendid.²¹⁹ Saksa õiguskirjandus samuti ütleb, et seadusandja eesmärgiks on saavutada olukorda, kus kohtul oleks solidaarne vastutus asjaolude ja tõendite esitamisel osapoolte poolt, seadusliku ja ulatusliku materiaalse tõe väljaselgitamiseks.²²⁰ Sellest tulenevalt peab kohus tegema pooltele ettepaneku tõendi esitamiseks, kui see ei ole esitatud ning pöörata osapoolte tähelepanu täiendavate tõendite esitamise vajadusele juhul, kui esitatud tõendeid on ebapiisav.²²¹

Kohtu selgitamiskohustuse täitmine on oluline ka juhul, kui tõendite esitamata jätmine tuleneb menetlusosalise eksimusest või õigusliku olukorra vale hindamise tõttu. Näiteks kui poole arvamusel tegemist on menetluse jaoks ebaolulise asjaoluga ning puudub vajadus seda tõendada. Ka kohus peab vajadusel selgitama pooltele, mis on lubamatud ja ebasobivad tõendid.²²²

Samuti tuleb pöörata tähelepanu sellele, mis juhtudel kohus loeb mingi asjaolu üldiselt teadaolevaks. Tsiviilkohtumenetluse seadustiku § 231 lg 1 kohaselt ei ole vaja tõendada asjaolu, mida kohus loeb üldiselt teadaolevaks. Kolleegium on seisukohal, et selle sätte alusel võib kohus lugeda üldiselt teadaolevaks ka asjaolu, mis tegelikkuses ei ole kõigile teada, kuid mis kohtu enda arvates võiks olla üldteada. Kohus saab lugeda üldiselt teadaolevaks asjaolu, millele pool on tuginenud ilma, et pool taotleks asjaolu üldiselt teadaolevaks lugemist. Seega peab kohus protsessi käigus teatama pooltele võimalusest lugeda mingi asjaolu üldiselt teadaolevaks. Kui keegi pooltest leiab, et asjaolu ei saa lugeda üldiselt teadaolevaks, kuid sellele vaatamata loeb kohus asjaolu üldiselt teadaolevaks, peab kohus otsuses ka selle poole väidetele vastama ja nendega mittenõustumist põhjendama. Kui kohus ei loe asjaolu üldiselt teadaolevaks, tuleb anda pooltele võimalus asjaolu või selle puudumist tõendada.²²³

Tuleb märkida, et selgitamiskohustuse täitmine ei ole piiramatult. Selle kohustuse eesmärgiks on menetlusosaliste täiendava tõendamise vajadusele tähelepanu pööramine. Autori

²¹⁸ **I. Soots.** Magistritöö, 2010, lk 66.

²¹⁹ Zivilprozessordnung § 139 lg 1. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/zpo/gesamt.pdf>;

²²⁰ **R. Gaier.** Der moderneliberale Zivilprozess. NJW 2013, heft 39, S 2872.

²²¹ **I. Soots.** Magistritöö, 2010, lk 66.

²²² **M. Koch.** Dierichterliche Prozessförderungspflicht nachdem ZPO-Reformgesetz. Hamburg, 2003, S 49.

²²³ RKTko 13.04.2004 asjas nr 3-2-1- 44-04 p 13-14.

arvamuselt on lubamatu olukord, kus kohus ütleb menetlusosalisele, kuidas või mis tõendiga saab ta mingi asjaolu tõendada. Niisugune kohtu käitumine tõsiselt oleks võistlevuse printsiibiga vastoulus.

Tõendiks Tsiviilkohtumenetluse seadustiku alusel on tunnistaja ütlus, menetlusosalise vande all antud seletus, dokumentaalne tõend, asitõend, vaatlus ning eksperdiarvamus.²²⁴ Mõned tõendite liigid lubavad kohtule selgitada välja asja lahendamiseks olulised asjaolud omal algatusel ka hagimenetluses.

Sõltumata sellest, et hagimenetluses määrab pool ise, milliste tõenditega oma poolt esitatud asjaolusid tõendab, seadusest siiski tuleneb, et kohtul on õigus kutsuda tunnistajat ka oma algatusel. Selle kohta on sätestatud TsMS § 262 lg-s 6, kus on öeldud, et kohtu algatusel kutsutud tunnistajat küsitleb esimesena hageja. Samuti kohtu selgitamiskohustuse raames peab kohus selgitama temale ülekuulamise eset.²²⁵ See tähendab, et tunnistajale peab olema selge, mis on menetluse sisu. Seadusest ka tuleneb, et menetlusosaline esitab küsimusi kohtu kaudu ja ainult kohtu loal võib menetlusosaline esitada küsimusi otse.²²⁶ Selles on väljendatud kohtu oluline roll tunnistajate ülekuulamisel. Selline regulatsioon on vajalik selleks, et küsimused tunnistajatele oleksid esitatud võimalikult täpselt ja selgelt. Kohtu ülesandeks on selle tagamine.

Seaduse järgi ütluste selgitamiseks ning täiendamiseks, ka tunnistaja teadmiste aluste väljaselgitamiseks esitab kohus vajaduse korral täiendavaid küsimusi kogu ülekuulamise ajal.²²⁷ Kohtupraktikast tuleneb, et antud seaduse sätte ülesandeks on tunnistaja ütluste usaldusvääruse kontroll.²²⁸

TsMS §-st 298 tuleneb, et kohtul on menetlusosalise taotlusel õigus küsida eksperdi arvamust asjas tähtsate ja eriteadmisi nõudvate asjaolude selgitamiseks. Menetlusosalised esitavad küsimusi eksperdile kohtu kaudu. Küsimused, mille kohta eksperdi arvamust soovitakse, määrab kohus.²²⁹ See tähendab, et kohtul on õigus otsustada, mis küsimusi tuleb lubada eksperdile esitamiseks tsiviilasja lahendamiseks, mis mitte ja vajaduse korral saab kohus keelduda mingi küsimuse esitamisest. Autori arvates selle eesmärgiks on eelkõige asjasse puutumatu küsimuste välistamine ja oluliste asjaolude, mis on vajalikud tsiviilasja

²²⁴Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Vastu võetud 20.04.2005 - RT I, 06.02.2014, 15, § 229.

²²⁵*Ibid*, § 262 lg 4.

²²⁶*Ibid*, § 262 lg 5.

²²⁷*Ibid*, § 262 lg 8.

²²⁸RKTKo 21.11.2008 asjas nr 3-2-1-111-08, p 22.

²²⁹Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Vastu võetud 20.04.2005 - RT I, 06.02.2014, 15, § 298 lg 1.

lahendamiseks, välja selgitamine ja täpsustamine. Juhul, kui kohus lükkab tagasi menetlusosalise küsimuse peab kohus seda põhjendama. Küsimuste esitamine eelkõige kohtu kaudu tagab olukorda, kus eksperdi ja kohtuniku vahel eksisteerib side, kuna ekspert vastab eelkõige küsimustele, mis kohus pidas olulisteks ja vajalikeks õigusmõistmise jaoks, mitte menetlusosaliste jaoks, kes tahavad kuidagi mõjutada eksperdi vastuseid.²³⁰

Mõnedes situatsioonides saab kohus küsida eksperdi arvamust ka omal algatusel. Seaduses on sätestatud, et õigusküsimustes võib kohus küsida eksperdi arvamust nii menetlusosalise taotlusel kui omal algatusel väljaspool Eesti Vabariigi kehtiva õiguse, rahvusvahelise õiguse või tavaõiguse väljaselgitamiseks.²³¹ Selle sätte vajadus seisneb selles, et kohtunik on asjatundja eelkõige enda riigi õigussüsteemi õiguslikes küsimustes. Väljaspool Eesti Vabariiki kehtiva õiguse kohta võivad kohtunikul puududa piisavad teadmised õigusliku otsuse tegemiseks. Kuna kohtu ülesandeks on arutada vaidlusaluseid asjaolusid ja suhteid vajalikus ulatuses nii faktilisest kui õiguslikust küljest, peab kohus antud situatsioonis olema aktiivne ja võimaldama, et niisugune arutamine oleks võimalik.

Kohtu selgitamiskohustus on väljendatud ka vaatluse korraldamise kaudu. Seaduses on sätestatud, et vaatlus on igasugune vahetu andmete kogumine asjaolu olemasolu või olemuse kohta kohtu poolt, muu hulgas paikkonna või sündmuskoha vaatlemine.²³² Vaatluse korraldamiseks teeb kohus määruse, milles märgitakse vaatluse ese ning vaatluse korraldamise aeg ja koht. Määrusega võib kutsuda vaatluse juurde ühe või mitu eksperti. Kuid samas võib kohus vaatluse korraldada ka omal algatusel.²³³ Antud juhul selgitab kohus välja oma initsiatiivil mingi faktilise asjaolu olemasolu või puudumine.

Tuleb ka pöörata tähelepanu menetlusosalise vande all antud seletustele. Asja täielikuks ja igakülgseks läbivaatamiseks võib kohus omal algatusel sõltumata poolte taotlustest ja tõendamiskoormise jaotusest vande all üle kuulata ükskõik kumma või mõlema poole, kui varasema menetluse ning esitatud ja kogutud tõendite põhjal ei ole kohtul võimalik kujundada seisukohta väidetud ja tõendamisele kuuluva asjaolu tõepärasuses. Kohus võib poole omal algatusel vande all üle kuulata ka juhul, kui tõendama kohustatud pool soovib anda vande all seletuse, kuid vastaspool sellega ei nõustu.²³⁴ See säte tagab kohtule suurema võimaluse teha lahend vastavalt tegelikele asjaoludele. Kuid kasutatakse seda siiski ainult siis, kui kõikide

²³⁰ **D. Dwyer.** The Civil Procedure Ten Years on. Published to Oxford Scholarship Online: March 2012, p. 84.

²³¹ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Vastu võetud 20.04.2005 - RT I, 06.02.2014, 15, § 293 lg 1.

²³² Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Vastu võetud 20.04.2005 - RT I, 06.02.2014, 15, § 290.

²³³ *Ibid.*, § 291 lg 1.

²³⁴ *Ibid.*, § 268¹.

muude tõenditega ei ole võimalik tulemustsaavutada.²³⁵ Riigikohus leidis, et võimalus üle kuulata menetlusosalist sõltumata vastaspoole nõusolekust on antud kohtule üksnes erandjuhul.²³⁶

Oluline ka lisada, et kohtu selgitamiskohustus ei hõlma menetluse käigus kohtu poolt seisukoha võtmist, kas üks või teine asjaolu on poole poolt tõendatud ja kuidas kohus seda tõendit hindab. Ringkonnakohtu arvates piirdub selgitamiskohustus tõendamiskoormise jaotuse selgitamise ning asjaolude kohta tõendite esitamise võimaluse tagamisega. Kohus saab selgitada tõenditega seonduvat vaid juhul, kui tegemist on ilmselgelt asjakohatu või lubamatu tõendiga TsMS § 238 mõttes.²³⁷

2.8. Kohtu selgitamiskohustus ja kompromissi sõlmimise soodustamine

Pooled võivad lõpetada tsiviilmenetlust kohtuliku kompromissi sõlmimisega. Selles situatsioonis mõlemad osapooled on nii kaotajad kui ka võtjad. Kompromissi eelised seisnevad selles, et mõnikord kokkuleppe sõlmimine on kergemini pooltele talutatav, kuna ühe poole rõõmu ja murega kaasneb ka teise osapoole rõõm ja mure.²³⁸ Loetakse, et halb kompromiss võib olla õigusrahu seisukohalt vähemalt enamasti parem kui õiguslikult põhjendatud hea kohtuotsus.²³⁹ Õiguskirjandusest tuleneb ka, et enam vähem õiglase kompromissi saavutamine on võimalik ainult siis, kui pooled asuvad umbes võrdsetes positsioonides võrdsete võimalustega.²⁴⁰

Kui kohtunik on passiivne, siis ta ei ole võimeline täitma seadusest tulenevat kohustust, mille järgi peab ta aitama kaasa asja lahendamisele kompromissiga.²⁴¹ Sellest tulenevalt on kohtu roll poolte vahel kompromissi sõlmimisel eriti tähtis. Seaduses on sätestatud, et kohus peab kogu menetluse ajal tegema kõik endast sõltuva, et asi või selle osa lahendataks kompromissiga või muul viisil poolte kokkuleppel, kui see on kohtu hinnangul mõistlik. Kohus võib selleks muu hulgas esitada pooltele kompromissilepingu projekti või kutsuda

²³⁵ Seletuskiri „Tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja sellega seotud seaduste muutmise seaduse eelnõu“ juurde.

²³⁶ RKTko 23.05.2011 asjas nr 3-2-1-39-11, p 6.

²³⁷ TrtRnKo 30.04.2013 asjas nr 2-10-19622 p 13.

²³⁸ C. G. Paulus. Tsiviilprotsessiõigus. Juura, Tallinn 2002, lk 75.

²³⁹ V. Kõve. Tsiviilkohtumenetluse kiirendamise võimalused ja nendega seotud ohud. JuridicaIX/2012, lk 673.

²⁴⁰ R. Gaier. Der moderne liberale Zivilprozess. NJW 2013, heft 39, 2872.

²⁴¹ V. Kõve. Tsiviilkohtumenetluse kiirendamise võimalused ja nendega seotud ohud. JuridicaIX/2012, lk 669.

pooled isiklikult kohtusse, samuti teha neile ettepaneku vaidluse kohtuväliseks lahendamiseks või lepitaja poole pöördumiseks.²⁴²

Kuna kohtu aktiivsus võib soodustada kompromissi sõlmimist, peab kohtunik juba kohtumenetluse alguses läbi mõtlema võimalikud kompromissi võimalused ning esitama seda osapooltele kohtuistungil.²⁴³ Ka seadusest tuleneb, et kohus peab juba eelmenetluses selgitama välja, kas asja lahendamine on võimalik kompromissi sõlmimisega.²⁴⁴ Kohus peab ergutama pooli läbirääkimistele kompromissi sõlmimiseks. Kohtu ülesandeks on suunata osapooli sellele, et nad saavutaksid kokkulepet kogu asja või vähemalt selle osa suhtes.²⁴⁵

Tuleb märkida, et suulises menetluses on palju rohkem võimalusi lahendada asja kompromissi sõlmimisega. Autori arvates see on seotud eelkõige sellega, et kohus võib jälgida poolte emotsioone ja reaktsioone ning see võimaldab aru saada, mis tingimustel pooled oleksid nõus kompromissi sõlmima, või kas kompromissi sõlmimine antud juhul on üldse võimalik. Suulise menetluse korral, kohtusaalis poolte vahel on otsene side. Nende vahel toimub dialoog või diskussioon, mis annab võimaluse kohe saada vastused kõikidele esitatud küsimustele või kohe arutada kompromissi tingimuste üle.

Eesti praktikas on kohtutes kompromisside sõlmimise osakaal oluliselt liikunud suurenemise suunas.²⁴⁶ Korraline kohtu selgitamiskohustuse täitmine ja selle tulemusel kompromissi sõlmimine võib oluliselt säilitada aega. Kuid samal ajal, autori arvates, võib kohtu aktiivsus osapoolte kompromissile suunamisel ka venitada menetlust ning olla sellega vastuolus menetlusökoonomia põhimõttega. Sellest tulenevalt eksisteerivad situatsioonid, kus kohtu aktiivsus on mõttetu ja ebakasulik.

Näiteks ei pea kohus suunama pooli kompromissi sõlmimisele situatsioonis, kus poolte vahel kompromissi tõenäoliselt ei tule või kui pool pärast kompromissi sõlmimist tunneb, et tema põhiõigusi on riivatud või sellega selgelt rikutakse imperatiivseid õigusnorme.²⁴⁷ Ka seadusest tuleneb, et peab kohus tegema kõik endast sõltuva, et asi lahendataks kompromissiga ainult juhul, kui see on kohtu hinnangul mõistlik.

²⁴²Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Vastu võetud 20.04.2005 - RT I, 06.02.2014, 15, § 4 lg 3-4.

²⁴³**C. G. Paulus.** Tsiviilprotsessiõigus. Juura, Tallinn 2002, lk 76.

²⁴⁴Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Vastu võetud 20.04.2005 - RT I, 06.02.2014, 15, § 392 lg 1 p 5.

²⁴⁵**A. Burrows.** English Private Law. Published to Oxford Scholarship Online: September 2013, p. 1345.

²⁴⁶**V. Kõve.** Tsiviilkohtumenetluse kiirendamise võimalused ja nendega seotud ohud. Juridica IX/2012, lk 673.

²⁴⁷*Ibid*, lk 673.

2.9. Kohtu selgitamiskohustuse täitmise viis ja aeg

Kohtu selgitamiskohustuse täitmine võib toimuda nii suuliselt, kui ka kirjalikult. Seaduses ei ole selle kohta otseselt sätestatud. Õiguskirjandusest tuleneb, et suulisel selgitamiskohustuse täitmisel on rohkem eeliseid.²⁴⁸ Autori arvates võiks see olla põhjendatud sellega, et kohtul on võimalus kohe saada vastuse kõikidele küsimustele ja sellega kohapeal kõrvaldada ebatäpsusija ebaselgusi. Selgitamiskohustuse täitmine kirjalikus vormis võtab rohkem aega ja kirjaliku teksti tõlgendus erinevate isikute poolt võib olla erinev. See tähendab, et kirjalik menetlus annab vähem võimalusi nõude ja asjaolude selgitamiseks ja täpsustamiseks.

Sõltumata sellest, Ringkonnakohus leidis, et isegi siis kui mõlemad pooled olid nõus asja lahendamiseks kirjalikus menetluses TsMS § 403 lg 1 järgi, ei vabastanud see maakohut eelmenetluse ülesannete täitmisest ega ka vajalikus ulatuses selgitamiskohustuse täitmisest.²⁴⁹

Saksa õiguskirjandusest tuleneb, et kohtu selgitamiskohustuse täitmine võib toimuda viidete ja küsimuste esitamisega.²⁵⁰ Viidata kohus võib näiteks sellele, et menetluse käigus esitatud faktiline asjaolu ei ole piisavalt tõendatud. Küsimusi esitab kohus juhul, kui esitatud asjaolud on ebatäpsed või segased.

Selgitamiskohustuse täitmine ei tohi väljuda hagiavalduse ja poolte esitatu raamidest. Kuid samal ajal selgitamiskohustuse täitmine kohtu pool ei pea olema üldsõnaline. Riigikohus leidis, et TsMS §-171 lõikest 1 kohustuse täitmiseks ei piisanud pooltele üldsõnalise ettepaneku tegemisest esitada kohtu määratud tähtjaks täiendavaid väiteid, asjaolusid ja tõendeid. Olukorras, kus poolte nõuded, taotlused või seisukohad olid ebaselged, pidi kohus pooli küsitlema ja saadud vastustest tulenevalt selgitama pooltele, missuguseid asjaolusid peavad nad tõendama nende seatud materiaaõiguslike eesmärkide saavutamiseks.²⁵¹ See tähendab, et selgitamiskohustuse kaudu antud juhised kohtu poolt peavad olema konkreetsed.

Oluline, et kohtu selgitamiskohustuse täitmine oleks dokumenteeritud. Tsiviilkohtumenetluse seadustikus ei ole see otseselt sätestatud, kuid selgitamiskohustuse täitmise dokumenteerimine omab tähtsust edasikaebamisel. Kohus ütleb, et selgitamiskohustuse täitmine peab olema

²⁴⁸ **A. Staehelin**, a.u. Zivilprozessrecht nachdem Entwurf für eine Schweizerische Zivilprozessordnung und weiteren Erlassen – unter Einbezug des internationalen Rechts. Schulthess, Zürich - Basel – Genf 2008, S. 122.

²⁴⁹ TrtRnKo 04.11.2013 asjas nr 2-12-29120 p 6.

²⁵⁰ **R. Zöller**. Kommentar, § 139 komm 3.

²⁵¹ RKTko 18.04.2006 asjas nr 3-2-1-28-06 p 10.

dokumenteeritud selliselt, et kõrgema astme kohus saaks selle kohustuse täitmist kontrollida. Näiteks kohtuistungis protokollist nähtuvad kohtu selgitused menetlusosalistele selle kohta, milliseid konkreetseid asjaolusid tuleb tõendada või sellekohased kirjalikud menetlusedokumentid.²⁵² Selgitamiskohustuse rikkumise juhul, võib kõrgema astme kohus tühistada esimese astme kohtu otsuse ja saata asi uueks arutamiseks esimese astme kohtule.²⁵³ Dokumenteerimine tagab kõrgematele kohtu instantsidele võimaluse kontrollida, kas ja mis ulatuses madalama astme kohtud on täitnud selgitamiskohustuse.

Selgitamiskohustuse täitmine kirjalikus või elektroonilises vormis on nii kui nii dokumenteeritud. Kohtu selgitamiskohustuse suulise täitmise juhul peab see olema kajastatud kohtuistungis protokollis. Saksa õiguskirjandus ei välista viidete ja selgituste andmist kohtu poolt ka telefoni teel. Sel juhul peab selle kohta olema tehtud märge toimikusse.²⁵⁴ Kui selgitamiskohustuse täitmine ei ole dokumenteeritud, näiteks protokollis, siis edasikaebust läbivaatav kohus lähtub sellest, et selgitamiskohustus on täitmata jätnud.²⁵⁵

Mis menetluse etapis peab kohus selgitamiskohustuse täitma? Õigeaegne kohtu selgitamiskohustuse täitmine võib oluliselt säilitada aega ja edaspidi vältida menetlusvigade ilmsikstulekut.

TsMS § 329 lg 3 kohaselt peab kohus menetluse igas staadiumis aitama kaasa sellele, et pooled teeksid oma avaldused õigeaegselt ning täies ulatuses ja aitaksid kaasa asja võimalikult kiirele ja väiksete kuludega lahendamisele. Ka Saksa eriala kirjandusest tuleneb, et kohtu selgitamiskohustust kohaldatakse kogu kohtu tegevusele.²⁵⁶

Sõltumata sellest, et selgitamiskohustust peab kohus täitma menetluse igas staadiumis, tuleb rõhutada selgitamiskohustuse täitmise olulisust eriti menetluse algstaadiumis. TsMS § 329 lg 1 sätestab, et kohus peab eelmenetluses selgitama välja kõik menetluse jaoks olulised andmed, niisugused nagu hageja nõuded ja menetlusosaliste seisukohad, faktilised ja õiguslikud väited, tõendid jne. Nendest andmetest sõltub kogu edasine menetlus ja seetõttu

²⁵²RnKo asjades nr 2-08-82502 p 42, 2-09-52403 p 17, 2-07-47395 p 24, 2-10-4777 p 15, 2-09-65771 p 15, 2-07-6069 p 37, 2-08-89601 p 18.

²⁵³Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Vastu võetud 20.04.2005 - RT I, 06.02.2014, 15, § 656 lg 2.

²⁵⁴R. Zöller. Kommentar § 139 komm 6.

²⁵⁵*Ibid*, § 139 komm 6.

²⁵⁶*Ibid*, § 139 komm 3.

selle väljaselgitamine on oluline eelkõige menetluse algstaadiumis. Kohus ütles, et puudulik eelmenetlus võib kaasa tuua ebaõige lahendi tegemise.²⁵⁷

Kui kohtumenetlusele eelneb menetlus mingis sõltumatus vaidlusi lahendatavas organis, näiteks töövaidluskomisjonis, siis Riigikohus leidis, et juba seal peavad hageja nõuded olema vajalikus ulatuses välja selgitatud.²⁵⁸

2.10. Kohtu selgitamiskohustuse rikkumise tagajärjed

TsMS §-s 656 on sätestatud, et Ringkonnakohus tühistab esimese astme kohtu otsuse apellatsioonkaebuse põhjendusest ja selles esitatud asjaoludest olenemata ja saadab asja uueks arutamiseks esimese astme kohtule, kui esimese astme kohtus esineb menetlusnormi oluline rikkumine. Olulist selgitamiskohustuse rikkumist kohtu poolt saab pidada ka menetlusnormi oluliseks rikkumiseks.

Riigikohtupraktikast ka tuleneb, et selgitamiskohustuse rikkumist võib pidada menetlusnormi rikkumiseks ning see on tihti madalama astme kohtute lahendite tühistamise aluseks. Nii näiteks Riigikohtuotsuses nr 3-2-1-154-05 leidis Kolleegium, et asja materjalidest ei nähtu, et madalama astme kohus oleks selgitanud hagejale, et tunnistajate kohta esitatud andmed vajavad täpsustamist. Kolleegiumi arvamusel see on oluline selgitamiskohustuse rikkumine ning asja uuel läbivaatamisel tuleb maakohtul juhinduda TsMS § 329 lg 3 teisest lausest, mille kohaselt menetluse igas staadiumis aitab kohus kaasa sellele, et pooled teeksid oma avaldused õigeaegselt ning täies ulatuses ja aitaksid kaasa asja võimalikult kiirele ja väikeste kuludega lahendamisele.²⁵⁹

Samuti tuleb lisada, et TsMS § 9 lg-st 3 tulenevalt ei vaata kõrgema astme kohus tsiviilasja läbi enne, kui selle on läbi vaadanud temast vahetult madalama astme kohus. Sellel sättel on oluline roll isikute kaebeõiguse tagamisel, sest juhul, kui ringkonnakohus asuks täitma neid eelmenetluse ülesandeid, millest maakohtumenetlus peaks sisuliselt algama ning mida tuleb täita maakohtus enne asja sisulist arutamist, ei saaks pooled ringkonnakohtu tehtava otsuse

²⁵⁷TlnRnKo15.06.2010 asjas nr 2-07-6069 p 35.

²⁵⁸RKTKo 08.05.2012 asjas nr 3-2-1-54-12 p 11-12.

²⁵⁹RKTKo 18.01.2006 asjas nr 3-2-1-154-05, p 12.

peale kaevata nii, nagu nad saaksid seda teha siis, kui eelmenetluse ülesanded täidetak
maakohtus.²⁶⁰

Saksa õiguskirjanduse kohaselt juhul, kui menetlusosaline esitab edasikaebuse seoses sellega, et madalama astme kohus rikkus selgitamiskohustuse, peab menetlusosaline edasikaebuse esitamisel kõrgema astme kohtule näitama, milliseid menetlustoiminguid võiks ta teha, juhul kui selgitamiskohustus oleks täidetud ning mis on nende menetlustoimingute mõju kohtu otsusele.²⁶¹

Indrek Soots oma magistritöös pööras tähelepanu ka sellele, et selgitamiskohustuse rikkumine esimese astme kohtu poolt võib olla ka asja arutamise uuendamise aluseks.²⁶² TsMS § 437 p-st 1 tuleneb, et kohus võib asja arutamise määrusega uuendada, kui pärast asja arutamise lõpetamist ja enne lahendi tegemist tuvastab kohus menetluses vea, mis on otsuse tegemisel oluline ja mille saab kõrvaldada. Käesoleva töö autor on nõus seisukohaga, et selgitamiskohustuse rikkumine on viga, mida kohus saab ise kõrvaldada. Sama tuleneb ka kohtupraktikast. Näiteks 2011. aasta otsuses leidis Riigikohus, et asja arutamise uuendamine TsMS § 437 p-le 1 järgi tähendab niisuguse menetlusliku rikkumise ilmnemist, mis viiks tõenäoliselt kaebuse esitamise korral otsuse tühistamisele, nagu hageja nõude selgeks tegemata jätmine või muu selgituskohustuse oluline rikkumine, ning selline rikkumine kohus saab ise kõrvaldada.²⁶³

²⁶⁰RKTKo 16.05.2011 asjas nr 3-2-1-34-11 p 5.

²⁶¹**P.L. Murray, R.Sturner.** German Civil Justice. Carolina Academic Press, North Carolina 2004, p. 176.

²⁶²**I. Soots.** Magistritöö, 2010, lk 75.

²⁶³RKTKo 22.11.2011 asjas nr 3-2-1-113-11, p 66.

KOKKUVÖTTE

Käesoleva töö eesmärgiks oli selgitamiskohustuse piiride uurimine. Töö kirjutamisel jõudis autor järeldusele, et selgitamiskohustuse reguleerimine tuleneb pigem kohtupraktikast. Seaduse sõnastus selgitamiskohustuse kohta on päris üldine, kuid autori arvates seaduse muutmine ja sätete konkretiseerimine antud juhul oleks ebamõistlik, kuna iga konkreetse hagimenetluse asjaolud on erinevad.

Töös olid püstitatud järgmised hüpoteesid:

1. Kohtu selgitamiskohustuse täitmise olulisus hagimenetluses suureneb.
2. Kohtu selgitamiskohustuse täitmine on hädavajalik hagimenetluses.
3. Kohtu aktiivsus hagimenetluses, sh selgitamiskohustuse täitmine, ei tohi väljuda osapoolte poolt esitatust.
4. Kohtu selgitamiskohustuse põhimõtte piirid asuvad seal, kus nende ületamine toob kaasa ka teiste tsiviilkohtumeneluse põhimõtete rikkumise.
5. Poolte võistlevus on peamine põhimõte hagimenetluses, kuid selgitamiskohustuse täitmine on abivahend, mis aitab kohtule menetlust läbi viia.

Autori arvates kõik püstitatud hüpoteesid kas osaliselt või täielikult leidsid kinnitust. Praktika näitab, et kohtu selgitamiskohustuse tähtsus muutus oluliselt aja jooksul. Need muutused olid välja kutsunud paljude faktoritega, nii poliitiliste kui ka sotsiaalsetega. Eestis, pärast Nõkogude Liidu kokkuvarisemist, toimusid olulised muutused nii kohtupidamises, kui ka riigikorralduses üldiselt. Kohtupidamist hakkas iseloomustada võistlev menetlus ja kohtuniku roll sai passiivseks. Kuid aja jooksul kohtu selgitamiskohustuse olulisus hakkas suurenema. Seda näitab kohtupraktika. Ka tänapäeval hakati kohtu selgitamiskohustusele hagimenetluses pöörama rohkem tähelepanu. Seega autor jõudis järeldusele, et selgitamiskohustuse täitmise olulisus hagimenetluses suureneb.

Kohtu selgitamiskohustuse peamiseks eesmärgideks on poolte esitatu sisu ja eesmärgi välja selgitamine, menetluslike küsimuste osapooltele selgitamine, üllatuslike otsuste vältimine. Samuti kohtu selgitamiskohustus struktureerib ja kontsentreerib menetluse asja lahendamiseks olulistel asjaoludel ning tagab ärakuulamise põhimõtte täitmise.

Kuna kohtu selgitamiskohustus iseloomustab pigem halduskohtumenetlust või hagitamenetlust, tõuseb küsimus, kas selgitamiskohustuse täitmine hagimenetluses on hädavajalik või kohus võib seda täita oma äranägemusel. Kohtupraktika näitab, et selgitamiskohustuse täitmata jätmine on menetlusnormi oluliseks rikkumiseks ning sageli see on edasikaebuse esitamise põhjuseks. Selgitamiskohustuse rikkumisega rikutakse ka menetlusökoonomia põhimõtte. Lisaks sellele, selgitamiskohustuse täitmata jätmise tagajärjel, isik, kelle õigusi on tegelikult rikutud, võib kaitsmata jääda. Selline olukord on aga vastuolus õigusriigi põhimõttega. Sellest tuleneb, et selgitamiskohustuse täitmine hagimenetluses on hädavajalik.

Kohtu selgitamiskohustus kehtib hagi kohtusse esitamise momendist. Juhul, kui hagi on esitatud puudustega, siis kohus peab selgitama hagejale, mis on hagi puudus ning andma aega puuduse kõrvaldamiseks. Kohtupraktikast ka tuleneb, et kui puudus on ka pärast hagiavalduse menetlusse võtmist kõrvaldatav, võib kohus pöörata sellele hageja tähelepanu eelmenetluses. Samal ajal tuleb meeles pidada, et puuduste kõrvaldamine on ettenähtud eelkõige üksikute puuduste kõrvaldamiseks.

Juhul, kui kostjal on ka olemas nõuded hageja vastu ja ta esitab neid oma vastuses haginele, peab kohus pöörama tema tähelepanu sellele ning selgitama, et see peab olema vastuhagis esitatud.

Kui hagejal on võimalus esitada taotlus hagi tagamiseks, ei pea kohus pöörama sellele hageja tähelepanu, kui pool ise hagi tagamist ei ole taotlenud. Teine olukord on siis, kui tegemist on perekonnaasjaga, kus seadus lubab kohtul rakendada hagi tagamist omal algatusel. Kui hageja esitas taotluse hagi tagamiseks, selgitab kohus tavaliselt ise välja selle taotluse läbivaatamiseks olulised asjaolud. Kuid see tuleneb kohtupraktikast, mitte seadusest.

Seadusest tuleneb, et kohus selgitab eelmenetluses hageja nõuded ja menetlusosaliste seisukohad nende nõuete suhtes, menetlusosaliste taotlused, faktilised ja õiguslikud väited esitatud nõuete ja väidete kohta, tõendid, mida menetlusosalised esitavad oma faktiliste väidete põhjendamiseks jne. Hagi ese peab olema selge ja täpne. Juhul, kui hageja nõue ei ole selgesti formuleeritud, eksisteerib oht, et see toob kaasa ebaeduka ja õbaõiglase menetluse, sõltumata sellest, et hageja õigusi on tegelikult rikutud. Lisaks sellele ebaselge hagi ese võib oluliselt pikendada kohtumenetlust. Kohtu ülesandeks on hageja nõude selgitamine ja täpsustamine, kuid see peab olema tehtud esitatud hagiavalduse piires.

Juhul, kui hageja esitab alternatiivsed nõuded, peab kohus selgituskohustuse raames selgitama välja hageja seisukoha alternatiivsete hagi aluste kohta juhul, kui materiaalõiguse järgi on võimalik sama nõuet esitada sama elulise juhtumi korral erinevatel alustel, kui üks hagi alus ei välista teist ning kui hageja ei ole selgelt väljendanud oma seisukohta, missugustele alustele tahab ta tugineda. Samuti peab kohus välja selgitama, kas hageja järjestab võimalikud alternatiivsed nõude alused või jätab ta kohtul valida, missugusel õiguslikul alusel on hagi võimalik hageja esitatud ja tõendatud asjaolude alusel rahuldada. Mõnedel juhtudel puudub kohtuselgitamiskohustus. Näiteks ei pea kohus küsima poolte seisukohad selliste alternatiivsete nõuete kohta, millele hageja ei soovi tugineda ning mille kohta ta ei ole esitanud asjaolusid.

Nõuete kvalifitseerimise kohustus on kohtu, mitte poolte ülesanne. Kohus ei ole otsust tehes seotud poolte esitatud õiguslike väidetega. Sõltumata sellest peab nõuete kvalifitseerimisel siiski kohus täitma selgitamiskohustuse ning selgitama välja ka poolte arvamust. Kvalifikatsioonist sõltuvad osapoolte võimalikud vastuväited, samuti see, kuidas ja mida peavad nad menetluses tõendama. Seega peab kohus seda protsessiosalistega arutama ja andma neile võimalus esitada oma seisukohad ning vajadusel ka tõendid.

Faktiliste asjaolude väljaselgitamisel kohtu ülesandeks on mitte uute asjaolude hankimine, vaid menetlusosaliste poolt esitatud väljaselgitamine ja täpsustamine. Ei tohi lubada olukorda, kus kohus nii otseselt, kui ka kaudselt soovib menetluse osapooltele uute, varem tema poolt esitamata, hagi aluste esitamist. Selgitamiskohustuse täitmine on ka vajalik näiteks juhul, kui pool on viidanud menetluse jaoks olulisele asjaolule, kuid ei olnud seda täpsustanud.

Kohus ei pea hagejale selgitama hagi eseme muutmise vajadust ehk millise nõude esitamine aitaks hagejal paremini saavutada tema soovitud eesmärki. Kohus peab alati jälgima, mis muutus menetlusosaliste poolt esitatud faktilistes asjaoludes ning vajaduse korral täpsustama, kas see tähendab, et hagi alus on täiendatud või mitte. Kohtu soovitusel hagi kitsendamise kohta on lubatud, kuid ettepanekud nõude suurendamiseks või laiendamiseks on täiesti keelatud, kuna sellega toimub kostja positsiooni raskendamine.

Selgitamiskohustuse raames peab kohus ka tegema menetlusosalistele ettepaneku esitada täiendavaid tõendeid. Oma algatusel kohtu tõendite kogumine hagimenetluses on lubamatu, välja arvatud juhul, kui tegemist on abielu, perekonna või lapse huve puudutava vaidlusega. Kui poolte seisukohad on ebaselged, siis peab kohus pöörama sellele poole tähelepanu, esitama vastavaid küsimusi ning saadud vastuste alusel selgitama, missuguseid asjaolusid

peavad nad tõendama nende eesmärkide saavutamiseks. Samuti peab kohus pöörama poole tähelepanu sellele, et mingi asjaolu ei ole piisavalt tõendatud ja selgitama tõendamiskoormusega seotud küsimused.

Ülaltoodust tulenevalt, tsiviilkohtumenetluse seadustikus ei ole otseselt sätestatud, kui suures ulatuses peab kohus selgitamiskohustuse täitma, kuid kohtupraktika viitab TsMS§ 5 lg-le 1, mille kohaselt hagi menetletakse poolte esitatud asjaolude ja taotluste alusel, lähtudes nõudest. Sellest tulenevalt ei tohi kohtu selgitamiskohustuse täitmine väljuda osapoolte poolt esitatust. Samal ajal tsiviilkohtumenetluse seadustikust tulenevalt, võib kohus mõned toimingud teha omal algatusel isegi hagimenetluses. Järelikult hüpotees, et kohtu aktiivsus hagimenetluses, sh selgitamiskohustuse täitmine, ei tohi väljuda osapoolte poolt esitatust, leiab kinnitust osaliselt. Selgitamiskohustuse täitmine tegelikult ei tohi väljuda osapoolte poolt esitatust. Seda kinnitab ka kohtupraktika. Kuid kohtu aktiivsus üldiselt hagimenetluses võib mõnedel juhtudel osapoolte poolt esitatust väljuda ning kohus saab mõned toimingud teha omal algatusel. See on näiteks olukorras, kui tegemist on lapse huve puudutava vaidlusega.

Käesoleva töö autor on jõudnud ka järeldusele, et kohtu selgitamiskohustuse põhimõtte piirid asuvad seal, kus nende ületamine toob kaasa ka teiste tsiviilkohtumenetluse põhimõtete rikkumise. Ehk siis, kohtu selgitamiskohustuse piiride ületamisega toimub alati ka mingi teise tsiviilkohtumenetluse põhimõtte rikkumine. Need on näiteks dispositiivsus, poolte võistlevus, võrdsus, kohtu erapooletus, menetlusökonoomia jne. Ülaltoodud põhimõtete ja kohtu selgitamiskohustuse vahel eksisteerib seos ning ühe põhimõtte rikkumine võib kaasa tuua ka mõne teise rikkumist. Sellest tuleneb, et selgitamiskohustuse täitmisel tuleb jälgida, et selle tõttu ei olnud rikutud mingi teine tsiviilkohtumenetluse põhimõte.

Hagimenetlust iseloomustab eelkõige poolte võistlevus. Võib öelda, et see on peamine põhimõte hagimenetluses. Kohtu käitumine ei tohi olla sellega vastuolus. See tähendab, et selgitamiskohustuse täitmise kaudu ei saa kohus osaleda selles võistlevas protsessis poolte vahel, kuid kohus vastupidi aitab kaasa sellele, et see toimuks kõikidele arusaadavalt, reeglipäraselt ehk vastavalt seadusele ja teistele tsiviilkohtumenetluse põhimõtetele. Sellest tuleneb, et selgitamiskohustuse täitmine ei ole vastuolus poolte võistlevuse printsiibiga, vastupidi, see on abivahend, mis aitab kohtumenetlust läbi viia.

Kui rääkida kohtu selgitamiskohustusest ja õigusest esinadajale, siis tuleb pöörata tähelepanu sellele, et võrreldes 1998. aasta tsiviilkohtumenetluse seadustikuga, ei ole kehtivas seaduses

sätetatud, et selgitamiskohustus kohtul on suurem juhul, kui osapoolel puudub esindaja. Samas, esindaja olemasolu ei tähenda, et kohus on vabanenud selgitamiskohustuse täitmisest.

Mõnedes situatsioonides eksisteerib kohtul kõrgendatud selgitamiskohustus. See tuleneb sotsiaalse riigi põhimõttest, mille järgi riigil on kohustus kaitsta nõrgemaid ka eraõiguslikus suhtes. Nii näiteks kohtul on alati kõrgendatud selgitamiskohustus asjas, kus on puudutatud alaealise lapse huvid. Kohtupraktikast ka tuleneb, et töövaidluste lahendamisel tuleb käsitada töötajat töösuhte nõrgema poolena ning sellega seoses kohtul on töötaja suhtes kõrgendatud selgitamiskohustus. Siin aga jälle tuleb pöörata tähelepanu sellele, et seaduses selle kohta pole sätestatud. Kohtu kõrgendatud selgitamiskohustus töötaja suhtes tuleneb kohtupraktikast.

Kohtu aktiivsus on eriti oluline poolte vahel kompromissi saavutamisel. Seaduses on sätestatud, et kohus peab kogu menetluse ajal tegema kõik endast sõltuva, et asi või selle osa lahendataks kompromissiga või muul viisil poolte kokkuleppel, kui see on kohtu hinnangul mõistlik. Kohus peab selgitama pooltele kompromissi sõlmimise võimalusi ning suunama neid läbirääkimistele.

Kohtu selgitamiskohustuse täitmine võib toimuda nii suuliselt kui ka kirjalikult. Sõltumata sellest, et Tsiviilkohtumenetluse seadustikus ei ole see otseselt sätestatud, kohtu selgitamiskohustuse täitmine peab olema dokumenteeritud. See omab olulist rolli edasikaebamisel. Selgitamiskohustuse täitmine õigel ajal võib oluliselt säilitada aega ja edaspidi kõrvaldada menetlusvigade ilmsikstulekut. Seega, selgitamiskohustuse täitmine on eriti oluline eelmenetluse staadiumil.

Обязанность суда давать пояснения в исковом производстве

Responsibility of Judicial Investigation in Civil Procedure

Резюме

Исковое производство это, прежде всего, соревновательный процесс, в котором стороны находятся в равных положениях и сами обозначают предмет спора, ход процесса, сами решают какие жалобы и ходатайства предоставлять суду. Однако судебная практика последних лет показывает, что и в исковом производстве у суда в определенной степени существует обязанность давать пояснения и выяснять обстоятельства. Определить грань между активностью сторон и суда на практике не всегда легко. Целью данной магистерской работы является определение границ судейской активности, а прежде всего обязанности давать сторонам пояснения в исковом производстве.

В данной работе представлено несколько гипотез, а именно:

1. Важность принципа пояснений суда в исковом производстве увеличивается.
2. Пояснения суда необходимы в исковом производстве.
3. Активность суда в исковом производстве не должна выходить за рамки информации представленной сторонами.
4. С превышением границ позволенных пояснений суда, всегда нарушается какое либо из других принципов гражданского производства.
5. Соревновательность сторон – главный принцип искового производства, обязанность суда давать пояснения является вспомогательным средством, которое помогает суду вести процесс и прийти к верному решению.

Обязанность суда давать пояснения и выяснять обстоятельства следует из нескольких статей Гражданско-процессуального кодекса Эстонской Республики. Из части 4 статьи 4 следует, что во время процесса суд должен сделать все от него зависящее, для того чтобы спор был разрешен компромиссом. Части 1 и 2 статьи 351 говорят о том, что должен обсуждать со сторонами спорные обстоятельства, как с фактической, так и правовой точки зрения, а также предоставлять сторонам возможность предоставлять суду свою позицию полностью и в правильное время. Из части 1 статьи 392 следует, что в предварительном производстве суд выясняет требования истца и мнения участников процесса по ним; ходатайства сторон и, в случае необходимости, мнения

других участников производства по ним; фактические и правовые доводы сторон по представленным требованиям и суждениям; доказательства, представляемые участниками процесса для обоснования своих фактических доводов и допустимости представленных доказательств; а также возможность разрешения дела путем заключения компромисса либо иным способом постановлением или в письменном производстве.

Из этого следует, что в законе не обозначены границы пояснений суда в исковом производстве. Для того чтобы определить, где находятся эти границы, в первую очередь следует понять, почему обязанность суда давать пояснения так важна т.е. в чем состоит цель этого принципа. Из части 5 статьи 2 ГПК следует, что задачей гражданского судопроизводства является обеспечение правильного рассмотрения гражданских дел в разумные сроки и с минимальными издержками. Из этого следует, что обязанность суда давать сторонам пояснения в исковом производстве, прежде всего, должна быть направлена на то, чтобы судопроизводство велось в соответствии со статьей 2 ГПК.

Если говорить подробнее о задачах данного принципа, то суд должен пояснить сторонам суть процесса и обеспечить чтобы представленные ими позиции и обстоятельства были ясны и понятны. Суд должен выяснить, чего стороны хотят достичь в ходе процесса, какие у них цели и какие средства они используют для достижения своих целей. Важно, чтобы суд был убежден в том, что он правильно понял мнения и аргументы сторон. Активность суда благоприятно влияет на достижение судом материальной истины в ходе процесса, что очень важно, поскольку без этого невозможно обеспечить эффективную защиту прав.

Исходя из Основного закона Эстонской Республики, каждый имеет право присутствовать при рассмотрении его судебного дела. Сторонам должно быть обеспечено право предоставлять суду свое мнение в отношении фактических обстоятельств, правовых утверждений и доказательств. Обязанность суда давать пояснения также способствует соблюдению данного права. Кроме того, при помощи пояснений суд структурирует производство и концентрируется на тех обстоятельствах, которые важны для разрешения гражданского дела. Также выяснения судом обстоятельств и его пояснения способствуют соблюдению принципа экономности судебного процесса, и помогает избежать неожиданных для сторон решений.

Автор данной работы также пришел к выводу, что с превышением границ позволенных судейских пояснений всегда нарушается еще какой либо принцип искового производства. Это может быть принцип диспозитивности, соревновательности, равенства сторон, принцип беспристрастности суда или экономичности процесса. Все эти принципы неотделимо связаны друг с другом, поэтому чрезмерная активность суда обязательно влечет за собой нарушение одного или нескольких принципов искового производства. Так, например если суд дает пояснения только одной из сторон, то можно поставить под сомнение равенство сторон и принцип беспристрастности суда. Или же если суд своими пояснениями подает истцу идеи для предоставления новых исков в отношении ответчика, то вместе с превышением границ дозволенных судейских пояснений нарушается также принцип диспозитивности и соревновательности.

Если рассматривать границы судейской активности в исковом производстве на практике, то следует начать с искового заявления. Это первый процессуальный документ с которого начинается процесс. При принятии иска к производству суд должен оценить уместность иска, т.е. возможно ли данным иском достигнуть желаемого результата. Если суд находит, что данным иском этого достичь не возможно, то он оставляет иск без рассмотрения и выносит постановление для устранения недостатков, в котором должен указать истцу на эти недостатки и пояснить в чем их суть. В тоже время, следует отметить, что данная процедура предусмотрена лишь для устранения единичных недостатков. Если иск полностью некорректен, суд не должен выяснять все неясные обстоятельства, поскольку это противоречит принципу экономичности.

Ответчик после получения искового заявления может предоставить суду встречный иск, если у него имеется требование в отношении истца. Из судебной практики следует, что суд нарушает свою обязанность давать пояснения сторонам в случае, если он не пояснил ответчику, что требования в отношении истца должны быть представлены во встречном иске. Предоставление встречного иска после окончания предварительного производство разрешено лишь в случае, если на то есть уважительная причина. По мнению автора данной работы, в случае, если суд не пояснил ответчику о необходимости предоставить свои требования во встречном иске, предоставление встречного иска после предварительного производства считается обоснованным.

Суд может по ходатайству истца обеспечить иск, если имеются основания предполагать, что непринятие мер по обеспечению иска может затруднить или сделать невозможным исполнение решения суда. Возникает вопрос, может ли суд по своей инициативе обратить внимание истца на необходимость предоставления ходатайства об обеспечении иска, если истец сам об этом не ходатайствовал, но без этого исполнения решения суда может стать затруднительным или невозможным. Ни из судебной практики, ни из юридической литературы не следует, что суд должен это делать. Однако если исковое производство касается семейного права, то активность суда здесь должна быть больше. Так, например, из части 2 статьи 377 следует, что суд может выяснить обстоятельства для обеспечения иска и применить это по своей инициативе. Также суд может по собственной инициативе изменить или отменить постановление об обеспечении иска, вынесенное в случае рассмотрения дела, касающегося семейного права.

В исковом заявлении должно быть указано четко выраженное требование истца, т.е. предмет иска. Формулировка предмета иска должна быть понятна как суду, так и участникам процесса. Однако, в случае если предмет иска представлен суду непонятно или двояко, возникает вопрос, должен ли суд каким либо образом содействовать в формулировании предмета иска. С одной стороны, подобное поведение суда может привести к нарушению принципа соразмерности, с другой стороны существует опасность, что процесс, в котором предмет иска сформулирован неверно может привести к неправильному, несправедливому решению, несмотря на то, что права истца действительно нарушены. Исходя из этого, пояснения суда в отношении предмета иска, должны оставаться в рамках сказанного истцом. Целью суда является лишь уточнение представленного требования. Иными словами, предмет иска устанавливает рамки дискреции суда.

Истец может в одном иске предъявить к ответчику несколько разных требований, которые могут рассматриваться вместе, если все предъявленные требования подсудны рассматриваемому делу суду и допускается производство одного и того же вреда. То же относится к требованиям, основанным на разных обстоятельствах. Устанавливать предмет иска – обязанность истца. Из судебной практики следует, что суд должен выяснить мнение истца в отношении альтернативных требований только в случае, если речь идет о требованиях, которые можно выдвинуть на основании представленных истцом фактических обстоятельств. Также следует отметить, что в иске может быть

предъявлено несколько требований таким образом, что истец просит удовлетворить некоторые из них только в случае неудовлетворения первого требования. Если же истец предъявил несколько альтернативных требований, то, по мнению Государственного суда, суд должен выяснить желает ли истец упорядочить представленные требования. Если же истец явно выразил свое нежелание предъявлять какое-либо из возможных альтернативных требований, то суд не обязан дополнительно выяснять мнение истца.

Давать же квалификацию требованиям истца – обязанность суда. Из ГПК следует, что при вынесении решения суд не связан с представленными сторонами правовыми доводами. Но несмотря на это, судебная практика показывает, что давая квалификацию требованиям истца, суд обязан выяснить его мнение. От квалификации требований зависят возражения ответчика, а также что и как стороны должны доказывать в процессе. В связи с этим очень важно чтобы суд определился с возможной квалификацией уже в предварительном производстве и обсудил это с участниками процесса как можно раньше.

Также в исковом заявлении должны быть указаны фактические обстоятельства, на которых основывается иск (основание иска). Здесь обязанность суда обеспечить, чтобы эти обстоятельства были представлены суду максимально ясно. Обязанность суда давать пояснения и выяснять обстоятельства особенно важна, поскольку стороны преподносят суду обстоятельства исходя из своих интересов, т.е. субъективно. Суд же должен вынести объективное решение, поэтому важно, чтобы суду были представлены истинные обстоятельства. В связи с этим, если представленные суду обстоятельства не ясны или же противоречат друг другу, суд должен выяснить необходимые обстоятельства.

Из статьи 231 ГПК следует, что в доказывании не нуждаются обстоятельства, признанные судом общеизвестными. Также утверждение стороны по фактическому обстоятельству не нуждается в доказывании в случае признания его противной стороной. В связи с этим, суд должен удостовериться в том, признано ли какое-либо из представленных обстоятельств противной стороной. Также суд должен информировать участников процесса о том, как он видит обстоятельства дела, это стимулирует стороны представлять при необходимости новые обстоятельства и доказывать их.

Из практики Государственного суда следует, что существуют и обстоятельства, которые суд должен всегда выяснять и проверять по своей инициативе. Так например суд должен обращать внимание сторон на то, что договор был заключен с несоблюдением формы предусмотренной законом, то есть суд не может выносить решение на основании договора, который не является действительным. По своей инициативе суд проверяет типовые условия договора, а также оценивает соответствие условий договора доброму обычаю.

Статья 371 ГПК говорит, что истец вправе до начала судебных прений в суде первой инстанции либо до истечения срока заявления ходатайств в письменном производстве изменить основание или предмет иска либо увеличить требование путем подачи соответствующего заявления. В связи с этим возникает вопрос, может ли суд обратить внимание истца на возможность? Ни из закона, ни из судебной практики такой обязанности суда не следует. Кроме того, это бы полностью противоречило принципу соревновательности процесса. Из закона следует, что изменением иска не считается увеличение, уменьшение, расширение или сужение основного требования или дополнительных требований истца. Из юридической литературы Германии следует, что обращение внимания истца со стороны суда на возможность сужения основного требования вполне допустимо, поскольку это суженное требование уже, так или иначе, содержится в первоначальном требовании истца. То есть суд не выходит за рамки представленного иска. Однако же обращать внимание на возможность увеличить или расширить иск не допустимо, поскольку в таком случае всегда происходит отягощение позиции ответчика.

Доказательства представляют участники процесса. Суд же может предложить участникам процесса представить дополнительные доказательства. Это означает, что по собственной инициативе в исковом производстве суд собирать доказательства не может. Стоит же обратить внимание на часть 3 статьи 230 ГПК, из которой следует, что в брачных делах и делах, связанных с происхождением, а также в спорах, касающихся интересов ребенка, суд может собирать доказательства по собственной инициативе, если иное не следует из закона.

Стороны имеют равные права и возможности для обоснования своего требования и опровержения представленных противной стороной материалов или возражения против них. Каждая сторона сама определяет, какие обстоятельства она приведет для обоснования своего требования и какими доказательствами будет их доказывать. Суд

же должен пояснить сторонам нагрузку доказывания и необходимость представления новых доказательств, в случае если обстоятельства дела противоречивы или неясны.

Особенное значение обязанность суда давать пояснения имеет при достижении сторонами компромисса. Суд должен в течение всего процесса делать все от него зависящее для разрешения дела или его части путем компромисса или иным образом по соглашению сторон, если по оценке суда это является разумным. Если же суд пассивен, достичь компромисса очень сложно. Уже в предварительном производстве суд должен выяснить, возможно ли разрешение дела компромиссом и обдумать его возможные условия. Если же стороны ясно дали понять, и суд уверен в том, что достижение компромисса в данном деле не возможно, то у суда отсутствует обязанность быть активным. В обратном случае это бы противоречило принципу экономичности судебного процесса.

Пояснения суда могут быть как письменными, так и устными, также особенно важно, чтобы они были своевременными. Если же суд дает пояснения в устной форме, то они должны быть задокументированы, поскольку это играет важную роль при обжаловании решения. Если же суд нарушил свою обязанность давать сторонам пояснения – это является существенным нарушением нормы процессуального права. Государственный суд пришел к мнению, что подобное нарушение процессуального права является весомой причиной для того чтобы направить дело на новое рассмотрение в суд первой инстанции.

Таким образом, мы видим, что гипотезы данной работы нашли подтверждение. Обязанность суда давать пояснения очень важный принцип искового производства, несмотря на то, что главным принципом, характеризующим исковое производство, остается соревновательность сторон. Любая активность суда не должна выходить за рамки иска и другой информации представленной сторонами, однако же следует отметить, что в исковом производстве, которое касается семейного права, активность суда должна быть больше.

KASUTATUD LÜHENDID

EIÕK – Euroopa Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon

NSVliid - Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit

PTCP - Principles of Transnational Civil Procedure

RKHKo – Riigikohtu Halduskolleegiumi otsus

RKTKo – Riigikohtu Tsiviilkolleegiumi otsus

RKTKm - Riigikohtu Tsiviilkolleegiumi määrus

TrtRnKo – Tartu Ringkonnakohtu otsus

TrtRnKm – Tartu Ringkonnakohtu määrus

TlnRnKo – Tallinna Ringkonnakohtu otsus

TlnRnKm – Tallinna Ringkonnakohtu määrus

TMKm – Tartu Maakohtu määrus

HMKm – Harju Maakohtu määrus

VMKm – Viru Maakohtu määrus

TsKS – Tsiviilkohtupidamise seadustik

TsPK – Tsiviilprotsessikoodeks.

TsMS – Tsiviilkohtumenetluse seadustik

VÕS – Võlaõigusseadus

PS – Põhiseadus

TsÜS - Tsiviilseadustiku üldosa seadus

KASUTATUD KIRJANDUS

1. **T. Aanus.** Rigiõigus. Juura 2006.
2. **С. Алехина, А. Давтян, М. Мирзоян, В.Кулакова.**Гражданский процесс зарубежных стран. Издательство Проспект 2008.
3. **G. Ambrasaitė-Balynienė.** Kohtuniku roll Leedu tsiviilkohtumenetluses.Inglise keelest tõlkinud Karin Kull. Juridica 2011/III, lk 213-231.
4. **F. Calvez.** Length of Court Proceedings in the Member States of the Council of Europe Based on the Case Law of the European Court of Human Rights. European Commission for the Efficiency of Justice. 2012.
5. **D. Dwyer.**The Civil Procedure Ten Years on. Published to Oxford Scholarship Online: March 2012.
6. Euroopa Kohtunike Konsultatiivnõukogu (CCJE) arvamus nr 3 "Kohtunike ametialase käitumise, eeskätt kutseetika, sobimatu käitumise ja erapooletuse kohta", 2002. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.nc.ee/?id=14>
7. **R. Gaier.** Der moderneliberale Zivilprozess. NJW (Neue Juristische Wochenschrift) 2013, heft 39, 2871-2877.
8. **V.Hermisson.** Richterlicher Hinweis auf Einrede- und Gestaltungsmöglichkeiten. NJW (Neue Juristische Wochenschrift) 1985, heft 43, S 2558-2562.
9. **D. Kiidjärv.** Uusi momente menetlemisel esimese astme kohtus. Juridica 10/1998.
10. **I. Kull, J.Lahe, J. Ots, M.Torga.** Riigikohtu Tsiviilkollegiumi praktika seadusandja mõjutajana. Juridica VIII/2009.
11. **V. Kõve.**Tsiviilkohtumenetluse kiirendamise võimalused ja nendega seotud ohud. Juridica IX/2012.
12. **E. Kergandberg, A. Kangur, S. Lind, K. Saaremäel-Stoilov, V. Saarmets.** Sissejuhatus kohtumenetluse õpetusse. Eesti kohtumenetlusõiguse võrdluspilt. Juura, Tallinn, 2008.
13. **M. Koch.**Die richterliche Prozessförderungspflicht nach dem ZPO-Reformgesetz. Hamburg, 2003.
14. **P.L. Murray, R.Sturner.** German Civil Justice. Carolina Academic Press, North Carolina 2004.
15. **H-J. Musielak.** Kommentar zur Zivilprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz. München 2013.
16. **В.Мусина, Н.Чечиной, Д.Чечота.** Гражданский процесс.Издательство «Спарк» 1998. Elektrooniliselt kättesaadav: <http://lawdiss.org.ua/books/025.doc.html> .

17. **R. Narits** (juhtivautor) jt. Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne 2012.
Elektrooniliselt kättesaadav: <http://www.pohiseadus.ee/>.
18. NJOZ (Neue Juristische Online-Zeitschrift), Umfang richterlicher Hinweis- und Aufklärungspflicht. OLG Rostock, Beschluß vom 22. 7. 2005 - 6 U 132/04.
19. **J. Odar**. Tsiviilasja kohtuliku arutamise piirid esimese, teise ja kolmanda astme kohtus. Juridica 1995/III lk 93-95.
20. **C. G. Paulus**. Tsiviilprotsessiõigus. Juura Tallinn 2002.
21. Principles of Transnational Civil Procedure (PTCP) kommentaaridega. 2004,
Elektrooniliselt kättesaadav: www.unidroit.org/english/principles/civilprocedure/ali-unidroitprinciples-e.pdf
22. **A. Piekenbrock**. Umfang und Bedeutung der richterlichen Hinweispflicht. NJW (Neue Juristische Wochenschrift) 1999, heft 19, S 1360-1365.
23. **A. Pärsimägi**. Kohus see on kohtunik... Juridica 1996/XIII, 391-396.
24. **A. Pärsimägi**. Hagimenetlus. Hagi ja taotluse esitamine. Juura Tallinn 2011.
25. **T. Rauscher, P. Wax, J. Wenzel**. Münchener Kommentar zur Zivilprozessordnung. München 2004.
26. **C. H. van Rhee**. European Traditions in Civil Procedure, Antwerpen, Oxford 2005.
27. **C.H. Van Rhee**. Judicial Case Management and Efficiency in Civil Litigation. Antwerp, Oxford, Portland, 2008.
28. **L. Rosenberg, K. H. Schwab, P. Gottwald**. Zivilprozessrecht. München 2004.
29. **H. Schneider**. Kohtud Eestis: minevikus ja tänapäeval. Tartu 1994.
30. **A. Schmädicke**. Wie weit geht die Aufklärungspflicht des Arbeitsrichters in der Güteverhandlung? NZA (Neue Zeitschrift für Arbeitsrecht) 2007, heft 18, S 1029-1033.
31. Seletuskiri „Tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja sellega seotud seaduste muutmise seaduse eelnõu“ juurde. Elektrooniliselt kättesaadav:
http://www.riigikogu.ee/?op=emsplain&page=pub_file&file_id=595f70c1-c6eb-e669-8206-4a2d4bcc7c4e&
32. **I. Soots**. Selgitamiskohustus hagimenetluses. Juridica V/2011.
33. **I. Soots**. Asjaolude ja tõendite esitamine hagimenetluses – kas poolte või kohtu ülesanne? Magistritöö Tartu 2010.
34. **A. Staehelin, D. Staehelin, P. Grolimund**. Zivilprozessrecht nach dem Entwurf für eine Schweizerische Zivilprozessordnung und weiteren Erlassen – unter Einbezug des internationalen Rechts. Schulthess, Zürich - Basel – Genf 2008, S. 111-122.
35. **T. Tampuu**. Tsiviilkohtumenetluses esitatavad alternatiivsed nõuded. Juridica V/2011.

36. **M. Torga.** Euroopa Liidu tasandil tsiviilkohtumenetlust reguleerivate määruste rakenduspraktika: Balti riikide kodemus. III Eesti kogemus. Uurimus 2012.
37. **M. Vutt.** Hagi menetluse võtmisest keeldumine või läbi vaatamata jätmise õigusliku perspektiivitususe tõttu. Kohtupraktika analüüs, Tartu 2012.
38. **M. Vutt.** Hagi ese ja alus ning hagi muutmine kohtupraktikas. Juridica V/2011.
39. **M. Vutt.** Hagi tagamine tsiviilkohtumenetluses. Kohtupraktika analüüs. Tartu 2009.
40. **F. Wolter, J. Keders.** Langdauernde Zivilverfahren – Ursachen überlanger Verfahrensdauern und Abhilfemöglichkeiten. NJW (Neue Juristische Wochenschrift) 2013, heft 24, S 1697-1704.
41. **R. Zöllner.** Zivilprozessordnung mit Gerichtsverfassungsgesetz und den Einführungsgesetzen, mit Internationalen Zivilprozessrecht, EG-Verordnungen, Konstananmerkungen. Kommentar. Köln, 2005.
42. **Е. Чесовской.** Действует ли принцип объективной истины в гражданском процессе? Российская юстиция, 2001. № 5. с. 16-17.

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

43. Eesti Vabariigi põhiseadus. Vastu võetud 28.06.1992 - RT I, 27.04.2011, 2.
44. Eesti NSV Tsiviilkoodeks. Vastu võetud 12.06.1964 - RT 1964, 25, 115.
45. Euroopa Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. 16.04.1996 - RT II 2000, 11, 57.
46. Tsiviilkohtupidamise seadustik, vastu võetud 19.05.1993 - RT I 1993, 31, 538.
47. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Vastu võetud 22.04.1998 - RT I 1998, 43, 666 1998.
48. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. Vastu võetud 20.04.2005 - RT I, 06.02.2014, 15.
49. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. Vastu võetud 27.03.2002 - RT I, 06.12.2010, 12.
50. Võlaõigusseadus. Vastu võetud 26.09.2001 - RT I, 29.11.2013, 4.
51. Zivilprozessordnung. Elektrooniliselt kättesaadav: <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/zpo/gesamt.pdf>
52. Гражданский процессуальный кодекс Российской Федерации. Elektrooniliselt kättesaadav: http://www.consultant.ru/popular/gpkrf/8_1.html#p58

KASUTATUD EUROOPA INIMÕIGUSTE KOHTU PRAKTIKA

53. EIK 15. juuli 2004. a otsus Patrianacos vs Kreeka, kaebus nr 19449/02.

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

54. RKTkm 24.01.1996 asjas nr 3-2-1-8-96.
55. RKTko 24.01.1996 asjas nr 3-2-1-11-96.
56. RKTko 29.01.1997 asjas nr 3-2-1-14-97.
57. RKTko 13.03.1997 asjas nr 3-2-1-31-97.
58. RKTko 04.06.1998 asjas nr 3-2-1-71-98.
59. RKTko 15.11.2000 asjas nr 3-2-1-118-00.
60. RKTko 25.05.2001 asjas nr 3-2-1-34-01.
61. RKTko 05.12.2001 asjas nr 3-2-1-145-01.
62. RKTko 30.09.2003 asjas nr 3-2-1-95-03.
63. RKTko 05.05.2004 asjas nr 3-2-1-54-04.
64. RKTko 13.04.2004 asjas nr 3-2-1-44-04.
65. RKTko 16.02.2005 asjas nr 3-2-1-165-04.
66. RKTko 11.05.2005 asjas nr 3-2-1-41-05.
67. RKTko 19.09.2005 asjas nr 3-2-1-76-05.
68. RKTko 27.09.2005 asjas nr 3-2-1-85-05.
69. RKTko 18.01.2006 asjas nr 3-2-1-154-05.
70. RKTko 30.03.2006 asjas nr 3-2-1-4-06.
71. RKTko 18.04.2006 asjas nr 3-2-1-28-06.
72. RKTko 08.05.2006 asjas nr 3-2-1-32-06.
73. RKTko 13.10.2006 asjas nr 3-2-1-80-06.
74. RKTkm 01.02.2007 asjas nr 3-2-1-139-06.
75. RKTko 31.05.2007 asjas nr 3-2-1-54-07.
76. RKTko 11.03.2008 asjas nr 3-2-1-8-08.
77. RKTko 17.06.2008 asjas nr 3-2-1-56-08.
78. RKTko 21.11.2008 asjas nr 3-2-1-111-08.
79. RKTko 08.04.2009 asjas nr 3-2-1-31-09.
80. RKTko 19.05.2009 asjas nr 3-2-1-46-09.
81. RKTkm 09.06.2009 asjas nr 3-2-1-66-09.
82. RKTkm 17.09.2009 asjas nr 3-2-1-86-09.
83. RKHko 14.12.2009 asjas nr 3-3-1-77-09.

84. RKTkO 29.03.2010 asjas nr 3-2-1-5-10.
85. RKTkO 28.04.2010 asjas nr 3-2-1-31-10.
86. RKTkO 13.04.2011 asjas nr 3-2-1-11-11.
87. RKTkO 16.05.2011 asjas nr 3-2-1-34-11.
88. RKTkO 23.05.2011 asjas nr 3-2-1-39-11.
89. RKTkO 14.09.2011 asjas nr 3-2-1-70-11.
90. RKTkO 22.11.2011 asjas nr 3-2-1-113-11.
91. RKTkO 16.12.2011 asjas nr 3-2-1-140-11.
92. RKTkO 13.12.2011 asjas nr 3-2-1-125-11.
93. RKTkO 04.01.2012 asjas nr 3-2-1-129-11.
94. RKTkO 13.02.2012 asjas nr 3-2-1-154-11.
95. RKTkO 22.02.2012 asjas nr 3-2-1-164-11.
96. RKTkO 27.02.2012 asjas nr 3-2-1-143-11.
97. RKTkO 28.03.2012 asjas nr 3-2-1-13-12.
98. RKTkO 10.04.2012 asjas nr 3-2-1-21-13.
99. RKTkO 08.05.2012 asjas nr 3-2-1-54-12.
100. RKTkO 23.05.2012 asjas nr 3-2-1-53-12.
101. RKTkO 04.09.2012 asjas 3-2-1-95-12.
102. RKTkO 03.10.2012 asjas nr 3-2-1-94-12.
103. RKTkO 09.12.2012 asjas nr 3-2-1-119-09.
104. RKTkO 27.03.2013 asjas nr 3-2-1-12-13.
105. RKTkO 19.06.2013 asjas nr 3-2-1-70-13.
106. RKTkO 03.04.2013 asjas nr 3-2-1-19-13.
107. TrtRnKm 08.12.2008 asjas nr 2-08-69942.
108. TlnRnKo 15.06.2010 asjas nr 2-07-6069.
109. TlnRnKo 24.09.2010 asjas nr 2-07-47395
110. TlnRnKo 20.12.2010 asjas nr 2-07-6153.
111. TlnRnKo 20.12.2010 asjas nr 2-08-82502.
112. TlnRnKo 29.12.2010 asjas nr 2-09-52403.
113. TlnRnKo 26.01.2011 asjas nr 2-10-4777.
114. TlnRnKo 09.02.2011 asjas nr 2-08-89557.
115. TlnRnKo 11.04.2011 asjas nr 2-08-89601.
116. TlnRnKo 02.06.2011 asjas nr 2-09-65771.
117. TrtRnKo 29.12.2011 asjas nr 2-09-31997.
118. TlnRnKo 03.04.2012 asjas nr 2-10-2374.

119. TlnRnKo 25.02.2013 asjas nr 2-11-26347.
120. TrtRnKo 30.04.2013 asjas nr 2-10-19622.
121. TrtRnKo 04.11.2013 asjas nr 2-12-29120
122. TMKm 11.06.2009 asjas nr 2-09-27475.
123. HMKm 08.04.2009 asjas nr 2-09-10471.
124. VMKm19.03.2002 asjas nr 2-02-76.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Julia Baulina

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Kohtu selgitamiskohustus hagimenetluses” mille juhendaja on Kai Härmand,
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, **05.05.2014**